

## บทที่ 4

### ผลการวิจัย

#### (RESULTS AND DISCUSSION)

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผ่านกระบวนการวิเคราะห์และแปลความหมายตามแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนคำบอกเล่าของคนในชุมชนคอยเต่า สามารถนำเสนอข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัย “การมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ” ได้ 3 ตอน กล่าวคือ

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์บริบททาง เศรษฐกิจ-สังคม ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนคอยเต่า รวมทั้งเงื่อนไขปัจจัยสำคัญของการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ดังนี้

- 1.1 สภาพเศรษฐกิจ-สังคมและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนคอยเต่า
- 1.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนและตำนานการบอกเล่า
- 1.3 เงื่อนไขปัจจัยสำคัญของการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการศึกษาลักษณะและ พื้นฟูภูมิปัญญาสิ่งทอ วัฒนธรรมการสืบทอดและลักษณะของลวดลายผ้าทอดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า รวมทั้งการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า ดังต่อไปนี้

- 2.1 กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่า ในการศึกษาลักษณะของภูมิปัญญา สิ่งทอ
- 2.2 กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการฟื้นฟูภูมิปัญญาสิ่งทอ
- 2.3 กระบวนการสืบทอดลักษณะของลวดลายผ้าทอดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า
- 2.4 กระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า

ตอนที่ 3 การวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนและ ความสามารถในการจัดการผลิตภัณฑ์ของชุมชนอันเป็นผลมาจากการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ เพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นฐานงานอาชีพของชาวบ้านในชุมชนคอยเต่า ดังต่อไปนี้

- 3.1 กระบวนการค้นหาความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าทอ
- 3.2 กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผ้าทอชุมชนคอยเต่า
- 3.3 กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอของชุมชนคอยเต่า
- 3.4 การจัดการผลิตภัณฑ์สิ่งทอเพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นฐานงานอาชีพและระบบการ ถ่ายทอดภูมิปัญญา
- 3.5 การประชาสัมพันธ์กลุ่ม

## ตอนที่ 1 การวิเคราะห์บริบททาง เศรษฐกิจ-สังคม ประวัติศาสตร์ และการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนคอยเต่า และเงื่อนไขปัจจัยสำคัญของการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ

ชุมชนคอยเต่า หรือ ที่เรียกว่า อำเภอคอยเต่าในปัจจุบันมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานมากกว่า 40 ปี ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาจากแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ส่วนราชการได้เก็บรวบรวมไว้ รวมทั้งตำนานและคำบอกเล่า โดยผลการวิจัยของตอนที่ 1 นำเสนอใน 3 ประเด็นคือ ประเด็นแรกเป็นการกล่าวถึงนำเสนอสภาพเศรษฐกิจ-สังคมและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนคอยเต่า ประการที่สอง ประวัติศาสตร์ชุมชนและตำนานคำบอกเล่า และประการที่สาม นำเสนอเงื่อนไขปัจจัยสำคัญของการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ

### 1.1 สภาพเศรษฐกิจ-สังคมและการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนคอยเต่า

ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่า (2548) ได้ชี้ให้เห็นว่า คอยเต่า เป็นตำบลหนึ่งที่ประกอบด้วยหมู่บ้าน 10 หมู่บ้านประกอบด้วย บ้านถิ่นสำราญ บ้านไร่ บ้านคอยเต่า บ้านฉิมพลี บ้านแม่ทก บ้านสันป่าคำ บ้านสันติสุข บ้านผาจุก บ้านทุ่งคอกช้าง และบ้านคอยเต่าได้ทั้งหมดตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ ถนนสายชอด-คอยเต่า-แม่ตื่น ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 1103 ที่กิโลเมตร 33 ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ ไปทางทิศใต้ 125 กิโลเมตร ซึ่งเป็นถนนลาดยางเรียบตลอดทั้งสาย ส่วนที่ตั้งของตำบลคอยเต่า ห่างจากที่ว่าการอำเภอคอยเต่า ประมาณ 10 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 123 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 76,875 ไร่ มีประชากรประมาณ 6,778 คน จำนวนครัวเรือน 1,250 ครัวเรือน ประชากรแบ่งเป็นชาย 3,429 คน และหญิง 3,349 คน

ตำบลคอยเต่ามีอาณาเขตติดต่อกับตำบลใกล้เคียงดังนี้

- ทิศเหนือ - จดเหนือมีดคาและตำบลท่าเตื่อ อำเภอคอยเต่า
- ทิศใต้ - จดตำบลโป่งทุ่ง อำเภอคอยเต่า
- ทิศตะวันออก - จดตำบลโป่งทุ่ง อำเภอคอยเต่าและอำเภอถ้ำ จังหวัดลำพูน
- ทิศตะวันตก - ติดตำบลมีดคา อำเภอคอยเต่า

ชุมชนคอยเต่าเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดเล็ก ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมือง อีกส่วนหนึ่งเป็นชาวกระเหรี่ยง (สัญชาติไทย) ประกอบอาชีพทำการเกษตร โดยมากทำนา ปลูกข้าวไร่ งามา พริก หอม กระเทียม ถั่วเหลือง และลำไยเป็นต้น อาชีพรองลงมาคือรับจ้าง หลังจากว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่ (ดูรายละเอียดจากแผนที่ตั้งชุมชน คังภาพ 5)





สภาพของพื้นดิน เป็นดินปนหินและปนทราย เมื่อถึงฤดูแล้งสภาพจึงแห้งแล้ง ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีที่ราบน้อยลำนน้ำที่สำคัญ คือลำน้ำแม่ปิง ลำน้ำแม่หาด และลำน้ำแม่ตูป การคมนาคมในหมู่บ้านค่อนข้างสะดวก มีถนนเข้าถึงทุกหมู่บ้าน ซึ่งมีทั้งถนนลาดยางบางส่วน ถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่และถนนลูกรัง มีไฟฟ้าเข้าถึงหมู่บ้าน มีประปาหมู่บ้าน 10 แห่ง ฝ่าย 6 แห่ง ดึงเก็บน้ำฝน 2 แห่ง อ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก 4 แห่ง ไม่มีแหล่งน้ำจากธรรมชาติในชุมชนจึงทำให้ปริมาณน้ำยังไม่เพียงพอกับความต้องการของชุมชน

สภาพเศรษฐกิจโดยรวมของอำเภอคอยเต่า ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักถึงร้อยละ 72.1 พืชที่ปลูกมากที่สุดคือ ลำไย ข้าว ถั่วเหลือง กระเทียม มะม่วง ฯลฯ นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพอื่นๆเช่น ค้าขาย ประมง รับจ้างทั่วไป มีพื้นที่การเกษตรทั้งสิ้น 48,892 ไร่ มีครอบครัวเกษตรกรจำนวน 8,980 ครอบครัว มีการปลูกข้าวไร่มากที่สุดถึง 9,300 ไร่ เฉลี่ยผลผลิตประมาณ 300 กิโลกรัมต่อไร่ รองลงมาเป็นข้าวเหนียวนาปีประมาณ 8,000 ไร่ ส่วนพืชไร่ที่ปลูกมาเป็นอันดับหนึ่งคือ ถั่วเหลือง และยังมีไม้ผลเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้กับอำเภอคอยเต่า ปีละหลายร้อยล้านบาท คือ ลำไย นอกจากนี้ยังมีอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่นกลุ่มทอผ้า ชาวเขา กลุ่มทอผ้าพื้นเมือง กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแม่บ้านภายในหมู่บ้าน เช่น บ้านหนองปู ตำบลปลงตัน บ้านดงมะนะ บ้านแปลง 8 ตำบลท่าเตือ เป็นต้น และมีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) 1 แห่ง และมีสหกรณ์จำกัด จำนวน 2 แห่งคือ สหกรณ์เพื่อการเกษตรนิคมเขื่อนภูมิพลคอยเต่าจำกัดและสหกรณ์การเกษตรคอยเต่าจำกัด (วิทยา พัฒนามธาดา, 2545: 77-80)

และนอกจากนี้จากการสำรวจข้อมูลของ พัฒนาชุมชนอำเภอคอยเต่า ปี 2545 พบว่า จำนวนประชากรของหมู่บ้านสันป่าคำ (หมู่ 6) ตำบลคอยเต่า อำเภอคอยเต่ามีทั้งหมด 674 คน จำนวนครัวเรือน 195 ครัวเรือน มีพื้นที่ทำการเกษตร 1,632 ไร่ ที่นา 566 ไร่ และทำสวนลำไย 1,060 ไร่ จำนวน 150 ครอบครัว ผลผลิตทั้งหมู่บ้านจากลำไยประมาณ 2,850,000 บาท/ปี ทำไร่ถั่วเหลือง 566 ไร่ จำนวน 95 ครอบครัว ผลผลิตทั้งหมู่บ้านประมาณ 56,000 บาท/ปี และมีผลผลิตจากการเลี้ยงวัว หมู และไก่ นอกจากนี้มีผลผลิตจากการทอผ้าพื้นเมือง จำนวน 38 ครัวเรือน รายได้ประมาณปีละ 550,000 ซึ่งเฉลี่ยรายได้จากการทอผ้าต่อครัวเรือนปีละประมาณ 14,473.6 บาท เฉลี่ยต่อเดือนประมาณครอบครัวละ 1,206.13 บาทและในทำนองเดียวกันกับบ้านคอยเต่าใต้ (หมู่ 10) มีประชากรทั้งหมด 803 คน จำนวนครัวเรือน 228 ครัวเรือน มีพื้นที่ทำการเกษตร 1,565 ไร่ ที่นา 831 ไร่ สวนลำไย 590 ไร่ จำนวน 92 ครอบครัว ผลผลิตประมาณ 2,300,000 บาท/ปี ทำไร่ถั่วเหลือง 271 ไร่ จำนวน 35 ครอบครัว ผลผลิตประมาณ 490,000 บาท/ปี และมีผลผลิตจากการเลี้ยงสัตว์เช่น วัว หมู เป็นต้น การผลิตสินค้าในหมู่บ้านประเภททอผ้าจำนวน 5 ครอบครัว รายได้ทั้งหมดปีละ 90,000

บาท เฉลี่ยครอบครัวละ 18,000 บาทต่อปี และเฉลี่ยรายได้ครอบครัวต่อเดือน จำนวน 1,500 บาท และชาวบ้านที่ออกไปขายแรงงานนอกหมู่บ้านจำนวน 12 ครอบครัวประมาณ 45 คน และส่งเงินกลับเข้าหมู่บ้านทั้งหมดประมาณปีละ 1,944,000 บาท

จากสภาพเศรษฐกิจข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ความต้องการใช้เงินสดประจำวัน น่าจะอยู่ในระดับที่น้อยมากเพราะการดำรงชีวิตประจำวันเป็นไปอย่างพอเพียง อีกทั้งการจ้างงานในหมู่บ้านมีไม่มากนัก รายได้รายจ่ายต่อวันจึงไม่ค่อยมี ทำให้รายได้ต่อครอบครัวไม่ค่อยมี รายได้หลักเป็นรายได้ที่ได้จากการทำสวน เศรษฐกิจในภาพรวมเจริญเติบโตช้ามากและจากการพูดคุยกับชาวบ้านพบว่าชาวบ้านเมื่อว่างจากงานด้านการเพาะปลูกหรือทำนาบางส่วนจะว่างงานอยู่กับบ้าน บางส่วนก็ไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน จึงมีความต้องการได้งานทำอยู่กับบ้านได้โดยไม่ต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกพื้นที่

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับสภาพปัญหา ความต้องการ นโยบายและศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่าในปี 2544 (องค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่า, 2548: 1-7) ผลการวิจัยพบว่า ตำบลคอยเต่ายังคงต้องการให้มีการวางแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาที่สำคัญกล่าวคือ ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การคมนาคม เนื่องจากเส้นทางคมนาคมส่วนใหญ่ภายในหมู่บ้าน เป็นถนนลูกรัง บางฤดูกาลสัญจรไป-มา ไม่สะดวก เนื่องจากน้ำท่วมขังและเป็นหลุมบ่อประชาชนมีความต้องการเส้นทางคมนาคมที่สามารถใช้สัญจรได้ทุกฤดูกาล เพื่อขนส่งพืชผลทางการเกษตร นอกจากนี้ยังมีความต้องการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตร แหล่งน้ำจึงมีความสำคัญ ประชาชนมีความต้องการแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรรวมถึงคลองส่งน้ำเพื่อผันน้ำเข้าสู่พื้นที่การเกษตร ส่วนการขยายเขตไฟฟ้านั้นประชาชนมีความต้องการให้ขยายไฟฟ้าให้ทั่วถึงพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ทางการเกษตรพร้อมทั้งจะขอให้มีการพิจารณาปรับลดค่ากระแสไฟฟ้าเพื่อใช้ในการเกษตรเพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิต รวมทั้งการจัดทำประปาหมู่บ้าน ที่ประชาชนต้องการให้จัดสร้างประปาหมู่บ้านเพิ่มเติมพร้อมติดตั้งเครื่องกรองน้ำปรับสภาพน้ำให้มีคุณภาพ นอกจากนี้ประชาชนส่วนใหญ่มีความต้องการมีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน นอกจากนี้ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน พบว่า ยาเสพติด เป็นปัญหาที่สำคัญต้องการพัฒนาท้องถิ่นประชาชนต้องการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐกวาดล้างแก๊งค์ผู้ผลิต และผู้ค้า ตลอดจนให้มีการส่งเสริมอาชีพสำหรับผู้ว่างงาน และส่งเสริมกีฬาสำหรับเยาวชน เพื่อให้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ห่างไกลจากยาเสพติด ส่วนการพัฒนาชุมชนและสังคมนั้น ปรากฏว่า ตำบลคอยเต่ามีสถานศึกษา ประมาณ 6 แห่ง บางแห่งขาดวัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียน-การสอน ซึ่งเป็นผลเสียต่อการพัฒนาการศึกษา ประกอบกับราษฎรในพื้นที่มีฐานะยากจนไม่สามารถส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนยังสถานศึกษาได้ ประชาชนมี

ความต้องการให้รัฐสนับสนุนในเรื่องของทุนการศึกษา อุดหนุนโครงการอาหารกลางวัน และอาหารเสริมสำหรับนักเรียน ตลอดจนจัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาอุปกรณ์และสื่อการเรียน-การสอน ให้ทันสมัยครบถ้วน เพื่อพัฒนาการศึกษาควบคู่ไปกับการพัฒนาคน ส่วนด้านการศึกษา สุข ประชาคมต้องการให้รัฐสนับสนุนทางด้านเวชภัณฑ์แก่สถานอนามัยประจำหมู่บ้านให้ครบถ้วน มีความพร้อมที่จะให้บริการแก่ราษฎรในพื้นที่ได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนการจ้างงานที่ราษฎรส่วนใหญ่ขาดแคลนความรู้ทางด้านวิชาชีพ ประชาคมมีความต้องการให้รัฐสนับสนุนและส่งเสริมวิชาชีพทางด้านต่างๆ โดยการจัดการฝึกอบรม พร้อมทั้งจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการสาธิตและฝึกอบรม สำหรับด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม พบว่า ปัญหาหยาบๆ เป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งของตำบลคอยเต่า เนื่องจากไม่มีสถานที่ทิ้งขยะกำจัดขยะเป็นการเฉพาะประชาคมมีความต้องการให้ทางราชการโดยเฉพาะกรมป่าไม้ได้พิจารณาจัดหาสถานที่บริเวณป่าสงวน กรมป่าเสื่อมโทรมห่างไกลชุมชน โดยไม่ก่อให้เกิดผลเสียหายนต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นสถานที่จัดเก็บขยะ นอกจากนี้การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าก็ยังคงเป็นปัญหาสำคัญ เนื่องจากพื้นที่ของตำบลคอยเต่ามีพื้นที่บางส่วนเป็นป่าไม้จึงมีปัญหาในเรื่องของการลักลอบตัดไม้บ้างพอสมควร ในส่วนที่ประชาชนต้องการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐควดขันจับกุมอย่างจริงจัง เพื่อให้ปัญหาดังกล่าวหมดไปจากพื้นที่ และ เนื่องจากราษฎรส่วนใหญ่ทำการเกษตร ดังนั้นบริการด้านวิชาการเกษตรจึงนับว่ามีความสำคัญยิ่ง ในการให้ความรู้ความเข้าใจแก่เกษตรกร ที่เกี่ยวกับเทคโนโลยีแผนใหม่ รวมถึงมีความต้องการให้นักวิชาการเกษตรให้บริการแก่เกษตรกรในพื้นที่เพาะปลูก ตลอดจนให้คำแนะนำที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ นอกจากนี้ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พบว่า การส่งเสริมอาชีพ มีความจำเป็น เนื่องจากราษฎรส่วนใหญ่ทำการเกษตร จึงจำเป็นจะต้องมีความรู้ความเข้าใจทางด้านวิชาการเกษตรที่ถูกต้อง เพื่อเพิ่มผลผลิต ให้มีคุณภาพและยังเป็นการลดต้นทุนในการผลิตซึ่งประชาคมมีความต้องการที่จะให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ให้การสนับสนุนในเรื่องของการจัดอบรม คูงาน จัดแปลงสาธิต เพื่อแนะนำการเพาะปลูกพืชแผนใหม่ ถูกต้องตามหลักวิชาการ ตลอดจนเผยแพร่ข่าวสารทางวิชาการ หรือแนวทางการเกษตรแผนใหม่ สำหรับการตลาด ก็เป็นปัจจัยทางการผลิตอย่างหนึ่ง เนื่องจากผลผลิตไม่มีที่จำหน่ายหรือกรณีเกษตรกรขายผลผลิตได้ในราคาที่ไม่เป็นธรรม รวมทั้งเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการเกษตรที่ประชาคมมีความต้องการให้รัฐสนับสนุนเงินทุนแก่เกษตรกร โดยให้กู้ยืมในระยะยาว ดอกเบี้ยต่ำหรือปลอดภัยดอกเบี้ย นอกจากนี้ การสร้างอาชีพเสริม ยังพบว่า ประชาคมต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรมวิชาชีพให้การสนับสนุนแก่กลุ่มต่างๆ พร้อมทั้งจัดหาตลาดรองรับผลผลิต นอกจากนี้รัฐควรให้การสนับสนุนหรือส่งเสริมเกี่ยวกับหัตถกรรม หรือสิ่งทอท้องถิ่นที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น

พร้อมทั้งมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ซึ่งจะเป็นอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ เหล่านั้นไม่ให้สูญหายไปจากท้องถิ่น

จากการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ตำบลคอยเต่า ประกอบกับความ ต้องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนนี้เองจึงเป็นที่มาส่วนหนึ่งของการดำเนินงานวิจัยโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนคอยเต่าเพื่อการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ อันนับว่าเป็นการสืบสาน และอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าให้กลับคืนมาเพื่อพัฒนาเป็นอาชีพของชาวบ้านต่อไป

## 1.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนและตำนานคำบอกเล่า

บุคคลเป็นจำนวนมากอยากทราบว่า คำว่า “คอยเต่า” นี้มีประวัติความเป็นมาอย่างไร บางคนก็เข้าใจว่าพื้นที่มีคอยหรือภูเขารูปรางคล้ายเต่า จึงเรียกว่า “คอยเต่า” (ภาษาท้องถิ่นพื้นเมืองเหนือเรียกภูเขาว่า “คอย”) บ้างก็ว่าตามภูเขาหรือคอยในท้องที่นี้แต่เก่าก่อนนานมา มีเต่าคลานตัวมเต็มไปหมด จึงเรียกตามที่พบเห็นแต่เต่าว่า “คอยเต่า”

อย่างไรก็ตาม มีตำนานเล่าไว้สืบต่อกันมาว่า “กาลครั้งหนึ่งเมื่อสมัยพุทธกาลที่สมเด็จพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ ได้เสด็จจาริกเทศอบรมสั่งสอนเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปตามชมพูทวีป และได้เสด็จมาถึงดินแดนแห่งนี้ (ท้องที่อำเภอคอยเต่า) ได้มาหยุดพักประทับแรมเทศนาสั่งสอนประชาชน ณ สถานที่ที่เป็นเนินเล็ก ๆ ภายใต้อำเภอคอยเต่า ได้มาหยุดพักประทับแรมเทศนาสั่งสอนประชาชน ณ สถานที่ที่เป็นเนินเล็ก ๆ ภายใต้อำเภอคอยเต่าในปัจจุบันี้) เมื่อประชาชนทราบข่าว ต่างคนก็มีความปิติยินดีเป็นล้นพ้น ก็ได้เตรียมปัจจัยไทยทานนำมาถวายเมื่อพระพุทธองค์ทรงรับบิณฑบาตรปัจจัยไทยทานแล้ว สังเกตเห็นว่า สิ่งทอที่ประชาชนนำมาถวายนั้นมี “มะเด้า” (แดงโม) มากกว่าสิ่งของอื่นทั้งหมด พระพุทธองค์จึงทรงทำนายและตรัสกับประชาชนที่นำเอาสิ่งของมาถวายว่า “ดูกร” ท่านทั้งหลาย ดินแดนแห่งนี้อุดมด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ต่อไปภายภาคหน้าจะเจริญรุ่งเรืองเป็นบ้านเป็นเมือง และขอตั้งชื่อสถานที่แห่งนี้ว่า “คอยเต่า” (คอยคือเนินเล็ก ๆ “เต่า” คือ “มะเด้า” หรือ “แดงโม”) คำว่า คอยเต่า เรียกขานกันมาตั้งแต่บัดนั้นนานๆ เข้าก็เรียกเพี้ยนไปเป็น “คอยเต่า” จนปัจจุบันนี้ และชื่อคอยเต่าก็เป็นชื่อหมู่บ้านหนึ่งของตำบลคอยเต่า เป็นหมู่บ้านดั้งเดิมมีประชาชนอาศัยอยู่หนาแน่น

นอกเหนือจากคำทำนายที่กล่าวแล้วข้างต้น พระพุทธองค์ยังทรงทำนายต่อไปอีกว่า ดินแดนนี้มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่านสองข้างฝั่งแม่น้ำอุดมสมบูรณ์ดี ในกาลข้างหน้าจะมีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป ผู้คนที่อยู่ริมสองข้างฝั่งแม่น้ำนี้จะถูกรบกวน จะมีพญานาคตัวใหญ่มาขวางกั้นลำน้ำแห่งนี้ไว้ และจะมีสำเภาเงินสำเภาทองวิ่งขึ้นวิ่งลงเป็นประจำ ทรานนั้นดินแดนแห่งนี้จะเป็น

เมืองที่เจริญรุ่งเรืองในแคว้นแคว้นนี้ถ้าวิเคราะห์คำทำนายก็จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการสร้างเขื่อนภูมิพลที่อำเภอสามเงาจังหวัดตาก ปิดกั้นลำน้ำปิง ทำให้เกิดเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เหนือเขื่อนขึ้นมาจนถึงอำเภอฮอด ประชาชนที่มีถิ่นฐานอยู่เดิมริมสองฝั่งแม่น้ำปิง ต้องอพยพหนีน้ำท่วมเข้ามาอยู่ในบริเวณที่จัดสรรของนิคมสร้างตนเองเขื่อนภูมิพล จึงเกิดชุมชนขึ้นอย่างหนาแน่น บริเวณอ่างเก็บน้ำอุดมไปด้วยปลานานาชนิด ประชาชนบางกลุ่มบางหมู่ ได้ยึดเป็นอาชีพจับปลาขาย มีการสัญจรไปมาติดต่อกันโดยทางเรือ ยิ่งไปกว่านั้นยังได้มีกิจการท่องเที่ยวภายในอ่างเก็บน้ำ มีเรือขนาดใหญ่และเรือแพ มีภัตตาคารลอยน้ำ คอยเต่ากลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง มีความเจริญ สมดังคำทำนายที่พระพุทธองค์ได้ทำนายไว้ (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527: 6-7)

ปัจจุบันนี้ อำเภอคอยเต่าเป็นอำเภอหนึ่งในจำนวน 22 อำเภอ กับ 2 กิ่งอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ มีประวัติความเป็นมาดังนี้ คือเดิมเป็นตำบลหนึ่งที่อยู่ในความปกครองของอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2506 กรมประชาสงเคราะห์กระทรวงมหาดไทย มีโครงการอพยพราษฎรออกจากเขตน้ำท่วมเหนือเขื่อนภูมิพลตามโครงการสร้างเขื่อนภูมิพลที่อำเภอสามเงาจังหวัดตาก ซึ่งจะทำให้พื้นที่เหนือเขื่อนอันประกอบด้วย ตำบลมีดกาและตำบลท่าเตื่อ ในเขตอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เนื้อที่รวมแล้วประมาณ 11,515 ไร่ อยู่ในเขตน้ำท่วม

ชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน 2 ตำบลข้างต้นรวมแล้ว 12 หมู่บ้าน 2,363 ครอบครัว จึงต้องอพยพไปอยู่ในที่ดินจัดสรรของนิคมสร้างตนเองเหนือเขื่อนภูมิพล ในเขตตำบลคอยเต่า อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ต่อมา กระทรวงมหาดไทยเห็นว่านิคมแห่งนี้มีจำนวนบ้านเรือนและราษฎรที่ค่อนข้างมาก อีกทั้งตั้งอยู่ห่างไกลจากที่ว่าการอำเภอฮอด การคมนาคมไม่สะดวก ทำให้การปกครองเป็นไปได้ยาก จึงยกฐานะตำบลคอยเต่าขึ้นมาเป็น “กิ่งอำเภอคอยเต่า” เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2515 ต่อมา เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2522 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศพระราชกฤษฎีกายกฐานะกิ่งอำเภอคอยเต่าขึ้นเป็น “อำเภอคอยเต่า” จนกระทั่งปัจจุบัน (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542: 21-38)

### 1.3 เจือใจปัจจัยสำคัญในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอชุมชนคอยเต่า

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกชุมชนคอยเต่า 3 ชุมชนประกอบด้วย หมู่ 3 (บ้านคอยเต่า) หมู่ 6 (บ้านสันป่าคำ) และหมู่ 10 (บ้านคอยเต่าใต้) ตำบลคอยเต่า อำเภอคอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกรณีศึกษา ด้วยเหตุผลที่ว่า หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ ปี 2544) แล้วพบว่าชาวบ้านชุมชนคอยเต่าส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร รับจ้าง ส่วนอาชีพ

เสริมที่ชาวบ้านทำกันเป็นงานที่ใช้ทักษะความชำนาญที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เช่น การเลี้ยง โคนี้อู กระบือ งานจักสาน สำหรับชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงจะรับจ้างทอผ้าอยู่กับบ้านหรือทอผ้าไว้ใช้เอง ซึ่งจากการสนทนากลุ่มกับผู้สูงอายุจากหมู่ 3 หมู่ 6 และหมู่ 10 ชุมชนคอยเต่า จำนวน 10 คน (เมื่อ 10 เมษายน 2546) และการสนทนากลุ่มกับผู้สูงอายุนระหว่างชาวบ้านชุมชนคอยเต่ากับผู้สูงอายุจากบ้านแปลง 8 อำเภอคอยเต่า จำนวน 15 คน (เมื่อ 12 มกราคม 2548) ชาวบ้านเห็นวก ในสมัยก่อน การทอผ้าเป็นการทอเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ผู้หญิงทุกบ้านจะต้องทอผ้าเป็น การทอผ้าเป็นศิลปะและภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ถ่ายทอดกันในครัวเรือน ผู้หญิงคนไหนทอผ้าเป็นเปรียบเสมือนสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นผู้หญิงที่เรียบร้อย ชายหนุ่มจะเลือกคู่ครองโดยสังเกตจากการทอผ้า

กลุ่มผู้สูงอายุให้ทัศนะต่อไปว่า หากหญิงสาวบ้านไหนทอผ้าเป็น ทอผ้างามผู้ชายจะเลือกหญิงผู้นั้นเป็นคู่ครอง ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงพยายามเรียนรู้การทอผ้า เพื่อเตรียมตัวเป็นแม่บ้านในการที่ต้องทอผ้าไว้ใช้ชีวิตประจำวัน เช่น ทอผ้าไว้นุ่ง สวมใส่ ผ้าห่ม และผ้าปูที่นอน ผ้าทอ ซึ่งสมัยก่อนนอกจากจะทอไว้ใช้ในครัวเรือนแล้ว ยังสามารถนำไปแลกเปลี่ยนสิ่งของ ข้าวปลาอาหารที่จำเป็นกับหมู่บ้านข้างเคียงได้ เนื่องจากชุมชนคอยเต่ามีชื่อเสียงและมีภูมิปัญญาด้านการทอผ้า ผ้าที่ทอไว้ใช้ในครัวเรือนแล้ว ผ้าที่เหลือจะให้ผู้ชายนำไปแลกข้าวปลา อาหาร หรือของใช้ที่จำเป็นได้ แต่ไม่นิยมทอเพื่อขายเพราะผู้หญิงทุกบ้านทอผ้าเป็นอยู่แล้ว

คำบอกเล่า จากผู้เฒ่าอายุ 88 ปี ลุงกู่ ดีปใจ (สัมภาษณ์ เมื่อ 10 กรกฎาคม 2548) ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านของชุมชนบ้านคอยเต่า ในปี พ.ศ. 2491-2492 เล่าให้ฟังว่า “สมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามมีภรรยานำผ้าไปแลกเปลี่ยนสิ่งของ ใครมีผ้านุ่งถือว่ามีฐานะดี ชาวบ้านจะทอผ้ากันตามบ้านทอเป็นผ้าไว้ใช้กันเองในครัวเรือน ผู้หญิงทอผ้าผู้ชายก็ต่อก็ทอผ้าให้ นอกจากนี้ แด่ดั้งเดิมหมอน ผ้าปูที่นอน ผ้าห่ม ย่าม เสื้อผ้า ฯลฯ ส่วนที่เหลือจะนำไปแบ่งปันให้ผู้อื่น เป็นของกำนัลแก่ญาติ ผู้ที่นับถือและแขกของกินของใช้ในครัวเรือน เช่น แลกข้าว พริกเกลือ”

การทอผ้าถือว่าเป็นส่วนสำคัญสำหรับการผลิตเครื่องนุ่งห่มสำหรับครอบครัว ผ้าทอเป็นจึงบ่งบอกถึงสภาพความเป็นหญิง สมัยก่อน ผู้หญิงเมื่อเติบโตในครอบครัวจำเป็นต้องช่วยเหลือแม่ ทำงานในบ้านรวมทั้งการทอผ้า ผู้หญิงจึงมักเริ่มเข้าสู่กระบวนการทอผ้าแต่ยังเด็ก โดยเริ่มรู้จักการมัดฝ้าย การปั่นฝ้าย เมื่อเริ่มสาวก่อนแต่งงานผู้หญิงต้องเตรียมทอผ้าไว้ สำหรับญาติผู้ใหญ่ฝ้ายสามี่และผู้จะเป็นสามี่ ต่อมาภายหลังจากการแต่งงานแล้ว ผู้หญิงจะเปลี่ยนสถานะจากเมียเป็นแม่ ต้องเตรียมทอผ้าเพื่อใช้ผ้าสารพัดประโยชน์ เช่น ทำเป็นผ้าอ้อม ผ้าผูกเปล และต่อมาเมื่อลูกเจริญเติบโตขึ้น ถ้าเป็นลูกผู้ชายแม่ต้องเตรียมทอผ้าที่ใช้สำหรับอุปสมบทที่เรียกว่า ผ้ากองบวช ดังนั้น นอกจากผ้าที่ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและใช้ในชีวิตประจำวันแล้วผ้าบางชนิดยังมีความหมายและ

ความสำคัญอย่างมีนัยสำคัญ ผ้ายืดกล่าว จะถูกผลิตขึ้นเป็นกรณีพิเศษและเฉพาะเจาะจงในลักษณะที่บุคคลหนึ่งทำให้สำหรับบุคคลหนึ่ง ในโอกาสหนึ่ง (สุคนธ์ วิสุทธิลักษณ์, 2534: 81) ดังนั้นครอบครัวชุมชนคอยเต่าที่มีลูกหลานเป็นชาย เมื่อลูกหลานมีอายุครบบวช พ่อแม่จะจัดพิธีบวชให้อานิสงส์หรือบุญที่พ่อแม่จะได้รับนอกจากจะได้จากการบวชของลูกแล้ว ผู้ที่เป็นแม่และญาติพี่น้องจะได้รับจากการทอดผ้าถวายเป็นเครื่องบวชอีกด้วย ผ้ายืดต่างๆ เหล่านี้ได้แก่ ผ้าปูที่นอนหรือผ้าห่ม ผ้าห่ม ผ้าเช็ดปาก หมอน เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากทัศนะของ แม่ทองใบ กล้าโน (2547) อายุ 70 กว่าปี หมู่ที่ 3 คอยเต่า ที่กล่าวว่า

“จะทอดผ้าลายตี ลายสอง ลายขมุก เป็นผ้าปูที่นอน ผ้าห่มและหมอน ไว้ให้ลูกหลานใช้ในพิธีบวช โดยใช้ฝ้ายที่ปั่นเองแล้วเก็บไว้ สมัยก่อนปลูกฝ้ายเอง อีดตีฝ้ายเองเวลาว่างตอนเย็นค่าก็นั่งปั่นเส้นฝ้ายเก็บไว้ เมื่อต้องการใช้ฝ้ายจึงนำมาทอ”

ข้อมูลจากคำบอกเล่า ที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการทอดผ้าของชุมชนคอยเต่าดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการผลิตผ้าทุกขั้นตอนที่เป็น การผลิตผ้าขึ้นใช้เองในครอบครัว และเป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมนั้น ผู้หญิงเป็นผู้กระทำทั้งหมด ตั้งแต่การตัดสินใจว่าจะทออะไร ให้ใคร เมื่อไรและทออย่างไร โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนที่ไม่ต้องใช้ความชำนาญมากนักเช่น การอีดฝ้าย ตีฝ้ายหรือกวักฝ้าย จนถึงขั้นตอนที่ต้องใช้ความชำนาญมากขึ้น เช่น การเก็บด้ายขึ้นหูกการทอ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ของกระบวนการทอผ้านั้น เริ่มตั้งแต่ยังเป็นเด็กหญิงและเติบโตมาพร้อมกับความชำนาญที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามวัยที่สูงขึ้น ดังเช่น ผู้รู้ของชุมชนคอยเต่าจากหมู่ 10 แม่สุคำ ยุคศรี 64 ปี และ แม่สุแก้ว แก้วปา หมู่ที่ 6 อายุ 67 ปี ที่เริ่มทอผ้าตั้งแต่อายุ 12-13 ปี สามารถทอผ้าลวดลายที่ยากได้ เช่น ลายตีดอกใหญ่ ลายตีดอกน้อย ลายสอง ซึ่งต้องใช้ตะกอถึง 4 ตะกอ

“วัฒนธรรมการทอผ้า” ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ จากยายสู่แม่ จากแม่สู่ลูก จากลูกสู่หลานมาเป็นเวลานาน โดยการได้ยีนได้ฟังตลอดจนการได้เห็นกระบวนการผลิตที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว ตั้งแต่ยังเป็นเด็กหญิงจนเป็นสาว เป็นการซึมซับกระบวนการเหล่านี้ไว้โดยธรรมชาติ ประกอบกับความจำเป็นที่ต้องใช้ผ้าในชีวิตประจำวันทำให้ผู้หญิงชาวถิ่นนาในอดีตมีสามัญสำนึกว่างานทอผ้ามีความสำคัญ และจำเป็นต่อครอบครัว ภาระหน้าที่ดังกล่าวทำให้กระบวนการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งยังคงดำเนินไปอย่างไม่ค่อยจะมีการเปลี่ยนแปลง และขณะเดียวกันการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นนั้น ได้เกิดกระบวนการพัฒนาทั้งในด้านรูปแบบเทคนิคและลวดลาย กลายเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่ต้องใช้ ทั้งฝีมือ ทักษะความชำนาญ และความประณีตละเอียดอ่อนในการผลิต อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันความเจริญทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปตามบนฐานการพัฒนาอย่างตั้งใจด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

และสังคมแห่งชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบันสภาพสังคม แบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติมีการเสื่อมและหายไป การพัฒนาโดยเน้นความเจริญทางด้านโครงสร้างพื้นฐานทำให้ชุมชนชนบทมีสภาพสังคมเศรษฐกิจเปลี่ยนไป การคมนาคม การสื่อสารสะดวกรวดเร็วตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่หลังไหลเข้าสู่ชุมชนทำให้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ชนบทธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่างได้รับผลกระทบจากการพัฒนาไปด้วย และจากการจัดสนทนากลุ่มระหว่างผู้สูงอายุจำนวน 18 ท่านเพื่อจะศึกษาข้อดีของชุมชนคอยเต่าจำนวน 2 ครั้ง เมื่อ 10 เมษายน 2546 และ 12 มกราคม 2548 ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมอันเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลกลางและท้องถิ่นได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมการทอผ้าและการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า ดังนี้

### 1. การเปลี่ยนแปลงทางด้านคมนาคมและการติดต่อการสื่อสาร

การสนทนากลุ่ม พบว่า เดิมชุมชนคอยเต่า ถนนหนทางมีน้อย การเดินทางจากในตัวเมืองเชียงใหม่ เข้าคอยเต่าลำบาก หรือถนนติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านไม่ค่อยสะดวก การติดต่อระหว่างชุมชนและการติดต่อชุมชนภายนอกมีน้อย แต่ปัจจุบันชุมชนคอยเต่ามีความเจริญทางด้านคมนาคม การติดต่อกับชุมชนภายนอกสะดวกมากขึ้น มีถนนคอนกรีตเชื่อมระหว่างภายในชุมชนและภายนอกชุมชนมีความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ทำให้การสัมผัสวัฒนธรรมภายนอกผ่านสื่อต่างๆ เป็นไปอย่างรวดเร็ว การซื้อสิ่งของ เครื่องใช้รวมทั้งเสื้อผ้าผ้าห่ม ผ้าใช้สอยต่างๆ เป็นไปอย่างสะดวก ดังที่ผู้สูงอายุหลายท่านได้กล่าวไว้ว่า

ตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2500 กว่าๆ ประมาณ 30-40 ปี ที่ผ่านมามีการทอผ้าคนของคอยเต่าเริ่มลดลง ชาวบ้านเริ่มซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่นำมาจำหน่ายในชุมชน ราคาไม่แพง รวมทั้งผ้าห่ม ผ้าถุง ผ้าใช้สอยต่างๆ งานทอผ้าเป็นงานที่ละเอียด ประณีต ใช้เวลาทอนานกว่าจะได้ผ้าแต่ละผืน ปัจจุบันหาซื้อได้ง่าย ซื้อแล้วได้สวมใส่เลย ไม่ต้องรอนาน สะดวก นอกจากนี้ยังรวมไปถึง การปลูกฝ้ายที่นำมาปั่นเส้นด้ายใช้ทอผ้าเองก็เริ่มหมดไป เพราะมีเส้นด้ายสำเร็จจากโรงงานมีสีให้เลือกตามใจชอบมาจำหน่ายในตลาดชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ รัชพล ปิจพิบูลย์ (2538: 80-82) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงของระบบคมนาคมมีผลกระทบต่อวัฒนธรรมและการสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวไทยทรงดำ ความเจริญทางคมนาคมที่สะดวกทำให้การติดต่อกับชุมชนภายนอกเป็นไปได้ง่าย รวมทั้งการซื้อสิ่งของ เครื่องใช้ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะวัยรุ่นนิยมแต่งกายตามสมัยนิยมมากขึ้น พ่อค้าสามารถนำสินค้ามาจำหน่ายถึงในหมู่บ้าน ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนไป นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานของสุดแดน วิสุทธิลักษณ์ (2534: 90) ที่พบว่า ในช่วงที่มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน มีความเจริญทางด้านคมนาคมและเทคโนโลยีทำให้วัฒนธรรมการทอผ้ามีความเสื่อมลง การแต่งกายนิยมเสื้อผ้าทันสมัย เสื้อสำเร็จรูปที่หาซื้อได้ง่ายจะ

ทอผ้าใส่ต้องใช้เวลาานาน ถ้าเป็นผ้าที่ทอยากเช่นผ้าจกจะใช้วิธีย้อมญาติหรือเพื่อนบ้านใช้แทนการทอเอง

## 2. การเปลี่ยนแปลงด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาทอผ้า

การสนทนากลุ่ม ยังพบอีกว่า เมื่อการพัฒนาคมนาคมสะดวกขึ้นความเจริญทางจ้านวัตถุเข้ามาแทนที่ความเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิม ข้อค้นพบจากการสนทนาในกลุ่มผู้สูงอายุพบว่า เมื่อชุมชนค่อยแต่เปลี่ยนแปลงไปมีผลทำให้คนต้องทำงานหนักเพื่อนำเงินมาซื้อของเครื่องใช้ที่จำเป็นรวมทั้งเสื้อผ้า ผ้าห่มจากที่เคยผลิตใช้เอง ระยะเวลาหลังเริ่มหาซื้อด้วยเงินตรา ทำให้ชาวบ้านออกไปทำมาหากินอย่างอื่น เพื่อให้ได้เงินมา อีกทั้งการดำรงชีพส่วนใหญ่เป็นอาชีพทางการเกษตร ทำสวน ทำไร่ ไร่รับจ้างเก็บถั่วฝักยาว หอมและรับจ้างอื่นๆ ซึ่งมีผลมาถึงในชุมชนได้ค่าจ้างวันละ 120-150 บาท แล้วแต่ชนิดของงาน ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้ขบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาทอผ้าขาดผู้สืบทอด การทอผ้าของคนในชุมชนค่อยแต่เริ่มลดจำนวนลง บางครอบครัวที่มีฐานะ จะส่งลูกหลานไปเรียนโรงเรียนนอกชุมชนหรือในเมืองทำให้รับวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น เห็นไปนิยมเสื้อผ้าสมัยใหม่ ด้วยสาเหตุที่กล่าวมาทำให้ขบวนการสืบทอดภูมิปัญญาทอผ้าขาดหายไป ขาดการรับรู้ การได้เห็น ได้ฟังตลอดจนขาดความผูกพันกับการทอผ้า โดยมองไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สะสมมาเป็นเวลานาน การสนทนากลุ่มผู้สูงอายุดังกล่าวยังพบว่า กิจกรรมในการสืบทอดภูมิปัญญาทอผ้าส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคนจนถึงสูงอายุ มีอาชีพอื่นทำ บางรายไม่ได้มีความจริงจังกับงานทอผ้ามากนัก ทอผ้าเมื่อว่างจากงานอื่น นอกจากนี้บางส่วนยังกล่าวว่า ทอผ้าได้เงินน้อยไม่พออยู่พอกิน ต้องทำอย่างอื่นแทน ทำไปแล้วไม่มีที่ขาย ซึ่งการค้นพบนี้มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ อ้อมจิต กันทาใจ (2541: 78-79) ที่พบว่า ขบวนการสืบทอดวัฒนธรรมทอผ้าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในวัยกลางคน มีอาชีพอื่นทำอยู่แล้ว ทอผ้าเมื่อมีเวลาว่างจากงานประจำ งานทอผ้าได้ค่าแรงน้อยไม่พอค่าใช้จ่าย อีกประการหนึ่งลูกๆ หลานๆ ต้องเรียนหนังสือ ไม่มีเวลามาเรียนรู้การทอผ้าพอเรียนจบก็ต้องเข้าไปศึกษาต่อในเมือง จะเห็นได้ว่าการทอผ้าเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพ ข้อค้นพบนี้ยังมีทิศทางเดียวกันกับการศึกษาของลำแพน จอมเมือง (2540: 118-120) ที่พบว่า ครอบครัวที่ทำการทอผ้าส่วนใหญ่จะทอผ้าเพื่อเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวในเวลารว่างจากการทำเกษตรและช่วงอายุที่ทำการทอผ้าจะอยู่ในช่วง 31-50 ปี และช่วงอายุที่มีการทอผ้าน้อยที่สุดจะมีอายุต่ำกว่า 20 ปี และมีจำนวนน้อยมาก นอกจากนี้ยังพบอีกว่า การประกอบอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพหลักยังมีน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนครัวเรือนการผลิตงานทางด้านทอผ้าจะผสมผสานกับการประกอบอาชีพด้านอื่นๆ ควบคู่กันไป ทั้งนี้เพื่อการยังชีพเป็นหลัก และวัตถุดิบหรือวัสดุต่างๆ ที่ใช้ในการทอผ้าจะหาซื้อจากร้านค้าที่มีการเตรียมไว้พร้อมที่จะทอได้เลย (ลำแพน จอมเมือง และสุทธิพงษ์ วสุโสภานพ, 2545: 50)

### 3. การเปลี่ยนแปลงด้านระบบการศึกษา

การสนทนากลุ่มค้นพบว่า ผู้สูงอายุและกลุ่มชาวบ้านมีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไปเป็นส่วนใหญ่ และไม่ได้เรียนหนังสือตั้งแต่เด็ก ดังนั้น จึงอยู่กับบ้านและได้รับการถ่ายทอดความรู้และเรียนรู้วัฒนธรรมการทอผ้า รวมทั้งประเพณีต่างๆ จากบ้านและวัด แต่จากการศึกษาของรัชพล ปิงพิบูลย์ (2538) ได้พบว่า การศึกษาปัจจุบันเป็นระบบโรงเรียน เมื่อเด็กอายุถึงวัยบังคับต้องไปเข้าเรียน เมื่อจบก็เรียนต่อในระดับสูงขึ้น การศึกษาด้านต่างๆ รวมทั้ง ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ ได้รับการถ่ายทอดในลักษณะของสังคมรวมในรูปแบบต่างๆ ผู้ปกครองไม่ต้องรับผิดชอบการอบรมสั่งสอน ทางด้านวัฒนธรรมประเพณี จึงทำให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมขาดหายไป (รัชพล ปิงพิบูลย์, 2538)

การสนทนากลุ่มเกี่ยวกับการศึกษาในระบบโรงเรียนของชุมชนคอยเต่า ยังพบอีกว่า โรงเรียนชุมชนบ้านคอยเต่า ไม่มีการสอนวิชาการทอผ้าในโรงเรียน เนื่องจากยังไม่มีความพร้อมทางด้านบุคลากร อุปกรณ์ และงบประมาณ ทั้งนี้คุณครู สิริริณา เบ็ญใจ (2547) ผู้สอนวิชากลุ่มวิชาชีพงานช่างชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้กล่าวยืนยันว่า “ขเจ้า มีก้ากั้ดตั้งใจว่า จะสอนวิชาทอผ้าเหมือนกัน แต่ว่าอาจ้านบ่มีความพร้อม แล้วก็มีอุปปะกอน คั้งขึ้นอยู่กับผู้บริหารโดย” (ตนเองมีความตั้งใจอยากจะสอนวิชาทอผ้าเช่นกัน แต่อาจารย์ยังไม่มีความพร้อมไม่มีอุปกรณ์และขึ้นอยู่กับผู้บริหารด้วย --- ถอดความโดยผู้วิจัย) ส่วนวิชาชีพที่สอนกันตอนนี้คือ วิชาช่างไม้ วิชาทางการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์เท่านั้น ดังนั้น จึงอยากเห็นเยาวชนและนักเรียนรุ่นใหม่จึงขาดการสืบทอดกระบวนการทอผ้า ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนของตนเอง

### 4. ความต้องการมีรายได้เสริมของชาวบ้าน

การสนทนากลุ่ม ได้ชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านในชุมชนคอยเต่าส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือการทำนา ซึ่งในแต่ละปีจะได้ข้าวในปริมาณที่ไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัว เนื่องจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่ไม่เอื้ออำนวยสภาพของพื้นดินเป็น ดินปนหิน และปนทรายจึงแห้งแล้งในฤดูแล้ง ไม่สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ เมื่อว่างเว้นจากฤดูทำนาชาวบ้านจึงทำอาชีพรับจ้างทั่วไป ส่วนใหญ่จะเป็นอาชีพที่รับจ้างทางการเกษตร แต่ก็มีงานเป็นช่วงๆ ชาวบ้านที่อยู่ในวัยแรงงานจะอพยพเข้าไปขายแรงงานในต่างจังหวัดหรือในตัวเมือง ส่วนชาวบ้านที่มีความสามารถในการทอผ้าได้พยายามจะรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มทอผ้า

ความต้องการมีรายได้เสริมของชาวบ้านได้เริ่มเป็นรูปธรรม เมื่อ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่าหมู่ 6 รุ่นแรก ได้เคยเสนอโครงการให้อบต. สนับสนุนงบประมาณทางด้านการพัฒนาอาชีพของหมู่บ้าน แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ประกอบกับปี 2544 การศึกษานอกโรงเรียนได้เข้ามาสนับสนุน การทอผ้าโดยการจัดสอนการทอผ้าและย้อมผ้า โดยใช้วิธีการย้อม

สีจากธรรมชาติ แต่สีไม่ค่อยติดจึงนำสีเคมีใส่ผสมเข้าไป ทำให้ได้สีผ้าออกมาไม่ดี เมื่อทอผ้าได้นำผ้าไปปมอบให้ กสน. ไว้เป็นตัวอย่างผลงาน หลังจากชาวบ้าน ได้ฝึกการทอผ้าและข้อมสีจากการศึกษา นอ โรงเรียนแล้ว นายขาว ลินธิ ซึ่งอยู่หมู่ 6 ขณะนั้นมีบทบาทเหมือนเป็นพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นและพยายามจะรวมกลุ่มชาวบ้านทำกิจกรรมทอผ้าได้นำผ้าจากบ้านตาล อำเภอฮอด จังหวัด เชียงใหม่ มาให้กับชาวบ้านทำการทอโดยได้ค่าจ้างทอ 14-15 บาท ต่อ 1 เมตร และนายขาวได้ค่าจัดการเมตรละ 2 บาท เพื่อเป็นค่าน้ำมันรถจัดนำผ้าไปส่งที่ฮอด ซึ่งทำได้ประมาณ 2 เดือน จึงเลิกทำ เนื่องจากไม่คุ้มค่าน้ำมันรถ และชาวบ้านต้องการค่าจ้างทอทั้งหมดเลยคือ ราคา 17 บาทต่อ 1 เมตร เมื่อตกลงกันกับชาวบ้านไม่สำเร็จ จึงเลิกทำ การรวมกลุ่มกันตอนนั้นเป็นอันต้องเลิกไป (ขาว ลินธิ, 2546)

##### 5. การสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่า

ด้วยเงื่อนไขของการสนับสนุนงบประมาณด้านกลุ่มอาชีพของรัฐบาล โดยผ่าน ทางองค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่า พบว่าการที่รัฐจะสนับสนุนงบประมาณให้กับชาวบ้านสร้าง อาชีพได้ ชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันและทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีความเป็นรูปธรรมในการบริหาร จัดการกลุ่ม จากเงื่อนไขนี้จึงทำให้เป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทอผ้า และเพื่อเป็นช่องทางในการตลาดโดยการจัดแสดงนำเสนอสินค้าตามงานเทศกาลต่างๆ ซึ่งทาง หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบจะเป็นผู้ประสานงานมาทางกลุ่มทอผ้า ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสามารถ ดำเนินการได้ก็ต่อเมื่อต้องมีกลุ่มอาชีพที่ดำเนินการอย่างถูกต้องตามเงื่อนไขของหน่วยงานของรัฐ ในการจัดตั้งกลุ่มต่อไป (ศุภกร มณีภาค, 2545) (ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่า)

ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้รับการติดต่อจากปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล คอยเต่า ที่ต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชาวบ้านและเน้นการมีรายได้เพิ่ม โดยเฉพาะชาวบ้าน ที่มีทักษะความสามารถในการทอผ้าจากหมู่ 3, หมู่ 6 และ หมู่ 10 ดังนั้น จึงมีชาวบ้านจำนวน 10 คน รวม กลุ่มกัน เพื่อทำกิจกรรมการทอผ้าจนสามารถจัดตั้งกลุ่มทอผ้าคอยเต่าได้ในปัจจุบัน (2548) ซึ่งความต้องการมีรายได้ของชาวบ้านชุมชนคอยเต่าได้ถูกกำหนดเป็นเงื่อนไขปัจจัยดึงดูดและ ผลักดันหนึ่ง (pull & push factors) ของการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจากการศึกษาของ อรทัย จิตไรสง (2544: 104-105) พบว่า ความต้องการมีรายได้นั้นมีความสัมพันธ์กับเรียนรู้และ ถ่ายทอดภูมิปัญญาของวิธีการพึ่งพาวัตถุดิบในกระบวนการผลิตเพื่อการดำรงอยู่ของชาวบ้านอัน เป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นที่มาของรายได้ ซึ่งในอดีตชาวบ้านอาศัยรายได้ที่มาจาก ภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว เพื่อนำไปใช้จ่ายในครัวเรือน

ตอนที่ 2 การวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการศึกษาลักษณะและพื้นที่ภูมิปัญญา  
เชิงทอวัฒนธรรมการสืบทอดผ้าทอและลักษณะของลวดลายผ้าทอดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า  
รวมทั้งการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า

การศึกษาวิจัย “การมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ” ได้เน้นให้เห็นถึงกระบวนการและวิธีการที่กลุ่มชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ทั้งนี้ได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล รวมทั้งอธิบายวัฒนธรรมการสืบทอดลักษณะและลวดลายผ้าทอดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า ทั้งนี้ผลจากการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการสามารถแบ่งผลการนำเสนอได้เป็น 4 ประเด็น กล่าวคือ ประเด็นแรก เป็นการนำเสนอกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการศึกษาลักษณะภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ประเด็นที่สอง เป็นการนำเสนอกระบวนการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า ประเด็นที่สาม กระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า ประเด็นที่สี่ กระบวนการสืบทอดลักษณะของลวดลายผ้าทอดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการศึกษาลักษณะภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ

การศึกษาวិธีการ และกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอโดยใช้ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research)” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยศึกษาร่วมกับสมาชิกกลุ่มทอผ้าชุมชนคอยเต่า หรือที่เรียกว่าทีมวิจัยชุมชน จำนวน 10 คน ที่มีความตั้งใจและสมัครใจที่จะเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า และสามารถทอลวดลายดั้งเดิมได้ จากจำนวน 3 หมู่บ้านประกอบด้วย (1) ชาวบ้าน หมู่ 3 (บ้านคอยเต่า) จำนวน 2 คน ประกอบด้วย นางตอง เบียงตะ อายุ 58 ปี และนางกองมา ไหวยะ อายุ 56 ปี (2) ชาวบ้านหมู่ 6 (บ้านสันป่าด้า) จำนวน 6 คน ประกอบด้วย นางอัมพร แดงโน อายุ 51 ปี นางสุแก้ว แก้วป่า อายุ 67 ปี นางศรีพรรณ อ้ายล้อม อายุ 54 ปี นางป็อง บึงยา อายุ 56 ปี นงแก้ว เบนถิ อายุ 49 ปี และ นายขาว ลินธิ อายุ 46 ปี (3) ชาวบ้านจากบ้านคอยเต่าได้หมู่ที่ 10 จำนวน 2 คน ประกอบด้วย นางบุญศรี แก้วยะ อายุ 60 ปี และนางสุคำ ยศศรี อายุ 64 ปี โดยในเบื้องต้นใช้เครื่องมือการประชุมกลุ่มทำแผนที่ความคิด (mind map) เพื่อกำหนดแนวทางและวิธีการในการฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอให้เห็นวิธีการดำเนินการและผลที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งเครื่องมือ AIC (Appreciation-Influence-Control) เข้ามาช่วยในกระบวนการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการ AIC เป็นเครื่องมือที่ช่วยทำให้เกิดการทำงานร่วมกันของชาวบ้านในการทำแผนปฏิบัติการ (action plan) เป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่ร่วม

ประชุมได้พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ สภาพปัญหา ความต้องการ ข้อจำกัด และ ศักยภาพของชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้อง เป็นกระบวนการที่ช่วยให้มีการระดมพลังสมอง วิเคราะห์ พัฒนาทางเลือก เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา ทำให้เกิดการตัดสินใจร่วมกันและรับผิดชอบ ร่วมกันต่อการทำกิจกรรม ซึ่งกระบวนการและวิธีการศึกษาลักษณะและฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ จะประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

### 1.1 (A) กระบวนการเตรียมชุมชนวิจัย

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลด้านบริบทชุมชน ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม การใช้ผ้าและลักษณะตลาดขายมรดกดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า และได้ตัวแทนของชุมชน คอยเต่ามาจำนวน 10 คน เพื่อร่วมกันทำงานวิจัยครั้งนี้ ทั้งนี้ผู้วิจัยและสมาชิกทั้ง 10 คนได้ประชุม กลุ่มหารือเพื่อให้เกิดความเข้าใจในทิศทางเดียวกันเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยครั้งนี้ ซึ่ง สมาชิกมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์และยินดีให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยสังเกตจากข้อมูล ณ การประชุมที่ชาวบ้านพูดคุยปรึกษาหารือกันเรื่องสถานที่ทำกิจกรรม ซึ่งได้ร่วมกันเสนอความคิดว่า จะทำในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลหรือทำในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน แต่เกรงว่าพอทำ กิจกรรมไปสักระยะอาจจะมีกลุ่มอาชีพอื่นที่ต้องการใช้พื้นที่ที่เป็นสาธารณะ เพื่อทำกิจกรรมอื่นๆ บ้างอาจเป็นปัญหาในระยะยาวได้ ดังนั้น นายขาว ลินธิ แกนนำคนสำคัญในระยะแรกจากบ้านหมู่ 6 จึงได้เสนอพื้นที่สำหรับทำกิจกรรม ซึ่งเป็นที่ดินว่างเปล่าของคุณอุไรวรรณ แดงบุญ ที่มีความ ยินดีให้ใช้ที่ดินว่างเปล่านี้เป็นสถานที่ทำกิจกรรมทอผ้า อีกทั้งสมาชิกมีความเห็นว่า สถานที่นี้มี ความเหมาะสมในการทำงานช่วงแรกเพราะมีพื้นที่ในการนั่งประชุม การจดบันทึก ที่สำหรับเก็บ อุปกรณ์ เส้นฝ้าย และสามารถวางก็สำหรับทอผ้าและอุปกรณ์ในการทอผ้า นอกจากนั้น บริเวณ ดังกล่าวยังมีพื้นที่สำหรับทำการฝึกปฏิบัติการย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งการย้อมสีธรรมชาติจำเป็นต้องใช้ บริเวณที่สามารถตั้งเตาถ่านและหม้อต้มน้ำขนาดใหญ่ได้ประมาณ 2 ใบ ควรมีบริเวณสำหรับซักล้าง และตากเส้นฝ้ายได้ ดังนั้นสมาชิกจึงตกลงใช้สถานที่ของคุณอุไรวรรณ แดงบุญ ในการทำกิจกรรม ทอผ้าในช่วงแรก ดังภาพ 1



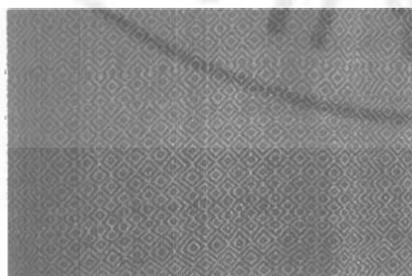
ภาพ 1 สถานที่ปฏิบัติงานช่วงแรก

### 1.2 (A) กระบวนการการทบทวนความรู้ด้านลวดลายผ้าดั้งเดิม

จากการศึกษาพบว่า หลังจากที่ได้ตกลงเรื่องของสถานที่ที่ใช้ในการดำเนินการทำกิจกรรมทอผ้าแล้ว กิจกรรมต่อไปคือการวางแผนการปฏิบัติการฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอซึ่งหมายถึง ลวดลายผ้าดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่าได้แก่ ลายเกล็ดเต่า ลายตีนคอกน้อย ลายตีนคอกใหญ่ ลายสอง ลายขมุก ลายไกล (เกย) และลายซิ่นแซง ในระยะเริ่มต้นของการประชุมเพื่อทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย ผู้วิจัยได้เชิญคณะกรรมการขององค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่า เข้าร่วมประชุมร่วมกับชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มทอผ้า ชาวบ้านที่เข้ามาประชุมได้นำผ้าเป็นผ้าห่ม ผ้าซิ่น เศษผ้า เสื้อเก่าๆ และหมอนมาให้ดู ดังภาพ 2



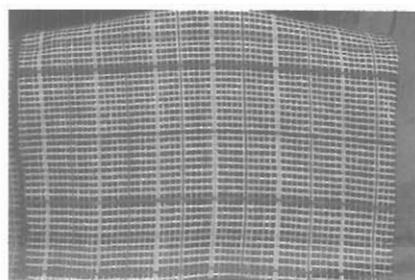
ตามหาผ้าเก่า



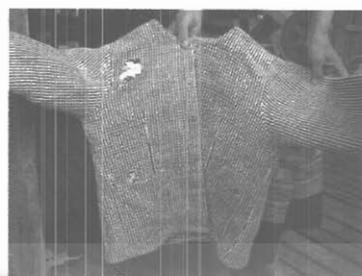
ผ้าเก่าลายตีนคอกใหญ่



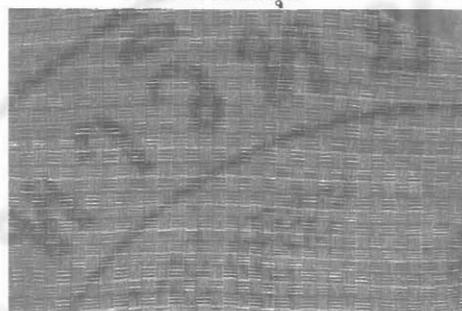
ผ้าเก่าลายตีนคอกน้อย



ผ้าเก่าลายยกมุก



เสื้อเก่าลายยกมุก



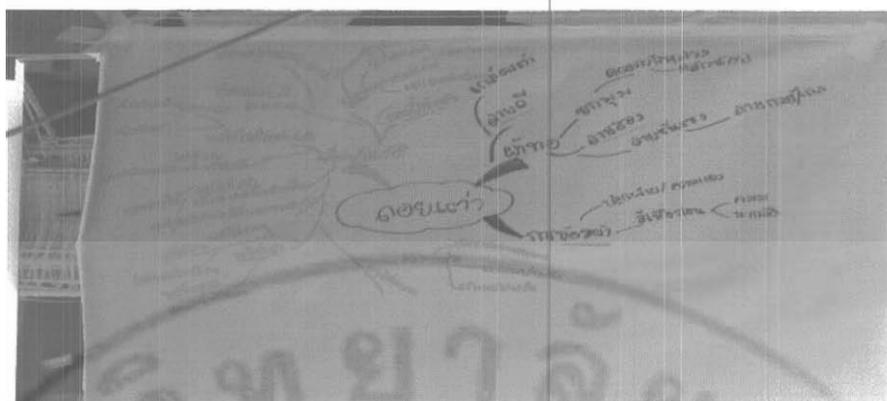
ผ้าเก่าลายเกล็ดเต่า



ผ้าเก่าลายติดอกน้อย

ภาพ 2 ตามหาผ้าเก่าและผ้าเก่าลายต่างๆ

และได้ร่วมกันลงความเห็นว่าเป็นผ้าเก่าทอสดลายดั้งเดิม ทอกันมานานแล้ว ซึ่งผ้าที่นำมาเม็ททั้งที่ใช้ด้ายทอข้อมสี่ธรรมชาติ (ส่วนมากจะเป็นสีมะเกลือ) และผ้าที่ใช้ด้ายทอข้อมสำเร็จสีเคมี ชาวบ้านให้ความเห็นว่าผ้าลวดลายดั้งเดิมเหล่านี้ ปัจจุบันนี้ไม่มีการทอแล้ว เพราะลายโบราณเหล่านี้ใช้เวลาทอนาน ทอยากและทอแล้วไม่รู้จะขายที่ไหน ทุนก็ไม่มี นอกจากนี้ที่ประชุมยังให้ทัศนะจ่อไปว่าการทอผ้าทุกวันนี้เป็นการทอตามลูกค้าสั่งหรือตามที่ผู้มาว่าจ้างได้ค่าแรงทอ เมตรละ 11-15 บาท ตามความยากง่ายของลาย แต่ลวดลายดั้งเดิมยังมีคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนทอเป็นอยู่ พิมพ์ลายเก่าๆ ยังพอมีที่ตามหาได้ ถึงแม้ว่าบางลวดลายไม่มีผ้าตัวอย่างแล้ว แต่ยังมีความรู้ในลักษณะตัวบุคคลที่ถือว่าเป็นผู้รู้อยู่ ดังนั้น สมาชิกจากที่ประชุมจึงตกลงร่วมกันทำกิจกรรมนี้โดยใช้ภูมิปัญญาที่มีในท้องถิ่นเป็นฐาน และใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือโดยที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน เพื่อจะได้เข้าใจลักษณะของกิจกรรมรวมกัน รวมทั้งได้ประชุมวางแผนการปฏิบัติการร่วมกัน โดยผู้วิจัยได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแต่ละคนเสนอความคิดเห็น สนทนากลุ่ม แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ในการทอผ้า ปัญหาอุปสรรคที่ผ่านมาอย่างอิสระ ตลอดจนความต้องการที่จะให้เกิดใหม่ในปัจจุบันและอนาคตต่อไป โดยได้สรุปความคิดของชาวบ้านจากอดีตถึงปัจจุบันบนกระดาษปูรีฟในลักษณะของแผนที่ความคิด (mind map) ดังภาพ 3



ภาพ 3 แผนที่ความคิด (mind map)

ส่วนข้อมูลเชิงลึกด้านประสบการณ์ในการทอผ้าและข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านสิ่งทอที่เป็นข้อมูลส่วนตัวของภูมิปัญญาแต่ละท่าน ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับสมาชิกและผู้รู้เป็นกรณีศึกษา อย่างไรก็ตามการประชุมเสนอความคิดของกลุ่มสมาชิก สามารถสรุปแนวทางวิธีการปฏิบัติการศึกษาลักษณะและฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิม ดังนี้

### 1.3 (A<sub>2</sub>) การทบทวนองค์ความรู้เดิม ลวดลายผ้า การทอและด้านการย้อมสี

#### ธรรมชาติ

จากการประชุมระดมความคิดและสนทนากลุ่มพบว่าสมาชิกทุกคนมีความรู้และความชำนาญในการทอผ้า แต่การทอลวดลายดั้งเดิม (ซึ่งไม่ได้ลงปฏิบัติมานานแล้วนั้น) ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญ สมาชิกบางคนทอได้ทุกอย่าง แต่ไม่ชำนาญเนื่องจากไม่ได้ทอมาเป็นเวลานาน บางคนทอได้ 4 ลาย บางคนทอได้ 3 ลาย บางคนทอได้ 2 ลาย บางคนทอได้ลายเดียว และบางคนทอลวดลายดั้งเดิมไม่เป็นเลย ดังนั้น การประชุมกลุ่มชาวบ้านจึงมีความเห็นว่า ด้านการทอต้องค้นหาตัวผู้รู้ที่สามารถทอหรือถ่ายทอดภูมิปัญญาในแต่ละลวดลายให้แก่สมาชิกได้ และต้องฝึกทักษะความชำนาญในการทอแต่ละลวดลาย ส่วนทางด้านของฟืมลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลายนั้นสามารถหาได้ในชุมชนโดยการขอยืมจากคนแก่ที่ยังมีเก็บสะสมไว้และนอกจากนี้ การย้อมสีเส้นฝ้ายจะใช้สีย้อมจากวัสดุธรรมชาติ แต่องค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไม่มากนักและไม่ได้ทำกันมานานแล้ว จึงไม่มีความชำนาญ เทคนิคด้านการย้อมสีธรรมชาติเพื่อใช้ให้ติดทนมีไม่มาก เพียงแต่รู้ว่าสีอะไรสามารถสกัดจากวัตถุดิบอะไรบ้างเท่านั้น ซึ่งวัตถุดิบที่ใช้ในการย้อมสีสามารถหาได้จากชุมชน เช่น มะเกลือ มะพร้าวไฟ ไม้ขนุน มะริคไม้ ไม้คู้ เป็นต้น ส่วนวิธีการย้อมพอจะหาผู้รู้เรื่องสีย้อมจากธรรมชาติได้ในชุมชนหรือใกล้เคียง

(I) จากการร่วมสังเกตกับกลุ่มชาวบ้าน รวมทั้งการปรึกษาหารือและแสดงความคิดเห็น ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการทำผังความคิดและเขียนแผนที่ความคิดเชื่อมโยงความคิดของชาวบ้านที่แสดงความคิดเห็น โดยให้มองเห็นกระบวนการทำงานตั้งแต่ภูมิปัญญาสิ่งทอผ้าที่ชุมชนมีอยู่ กิจกรรมในการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิม กิจกรรมการพัฒนาลวดลายดั้งเดิมด้านสีย้อมธรรมชาติ การตามหาตัวผู้รู้ การสืบทอดและถ่ายทอดลวดลายดั้งเดิม ซึ่งจะทำให้เกิดผลต่อการดำเนินการตามกิจกรรมอาชีพ ได้ผลิตภัณฑ์ของชุมชน เกิดกลุ่มทอผ้าบ้านดอยเต่า เกิดอาชีพเสริมเป็นต้น ซึ่งชาวบ้านได้ช่วยกันเสนอความคิดเห็นในแต่ละกิจกรรม เช่น ที่อยู่และชื่อของผู้รู้แต่ละลวดลาย และผู้ที่มีความรู้ด้านย้อมสีจากธรรมชาติ แหล่งของวัตถุดิบในการย้อมสี ที่อยู่ของผู้ที่มีฝีมือลวดลายดั้งเดิม เป็นต้น

(L) ชาวบ้านและผู้วิจัยได้ร่วมกันกำหนดแผนปฏิบัติการและใช้กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมทำให้ผู้วิจัยและทีมวิจัยชุมชนได้มีโอกาสร่วมกันพิจารณาหาแนวทางปฏิบัติของแต่ละกิจกรรมที่จำเป็นต้องขอความร่วมมือจากคนในชุมชน รวมทั้งชุมชนใกล้เคียงและองค์กรนอกท้องถิ่น จากนั้นชาวบ้านและผู้วิจัยจึงได้ร่วมกันกำหนดแนวปฏิบัติของกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการโดยเรียงลำดับความสำคัญก่อนหลัง กล่าวคือ กิจกรรมที่สามารถทำเองได้โดยเป็นการค้นหาองค์ความรู้ในตัวภูมิปัญญาจากตัวบุคคล (tacit knowledge) ที่สามารถทอผ้าลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย รวมทั้งการค้นหาเพิ่มลวดลายที่เป็นเครื่องมือสร้างลวดลายทั้ง 7 ลาย ส่วนวัตถุดิบที่ใช้สำหรับย้อมสีเส้นด้ายนั้น มีข้อตกลงให้ทีมวิจัยชุมชนช่วยกันแสวงหาและนำมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการย้อมสีจากธรรมชาติ ส่วนวิธีการย้อมสีจากธรรมชาติที่ทีมวิจัยได้ตกลงในอันที่จะช่วยกันค้นหาข้อมูลและผู้รู้ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน รวมทั้งกิจกรรมการสืบทอดลวดลายจากผู้รู้สู่สมาชิก

## 2. การมีส่วนร่วมของชุมชนดอยเต่าในการฟื้นฟูภูมิปัญญาสิ่งทอ

(C) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและทีมวิจัยชุมชน ได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมและทดลองที่ต้องลงมือปฏิบัติโดยร่วมกันเขียนกิจกรรมที่จำเป็นเร่งด่วนในการทดลองปฏิบัติลงในกระดาษปຽູຟາວและเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็น โดยมีการเสนอให้มีผู้ที่จะรับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม ซึ่งได้ผู้ที่รับผิดชอบในการทอลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย โดยมีผู้รู้ที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาผู้รู้การทอผ้าของชุมชน” ในแต่ละลวดลายดังตารางที่ 1 นี้

ตาราง 1 รายชื่อภูมิปัญญาผู้รู้ทอผ้าลวดลายดั้งเดิม

ภูมิปัญญาผู้รู้ทอผ้า	แหล่งที่อยู่	ลวดลายดั้งเดิมที่ชำนาญ
1. นางศรีพรรณ อ้ายล้อม	หมู่ 6 ตำบลคอยเต่า	ทอลายเกี๋ยงเต่า
2. นางป๋อง บึงยา	หมู่ 6 ตำบลคอยเต่า	ทอลายตีดอกน้อย
3. นางสุแก้ว แก้วปา	หมู่ 6 ตำบลคอยเต่า	ทอลายตีดอกใหญ่
4. นางอัมพร แดงโน	หมู่ 6 ตำบลคอยเต่า	ทอลายไกล หรือ เกย
5. นางบุญศรี แก้วยะ	หมู่ 10 ตำบลคอยเต่า	ทอลายขมุก
6. นางกองมา ไหวยะ	หมู่ 3 ตำบลคอยเต่า	ทอลายสอง
7. นางสุคำ ยศศรี	หมู่ 10 ตำบลคอยเต่า	ทอลายสอง
8. นางแก้ว แบนถี	หมู่ 6 ตำบลคอยเต่า	ทอลายชิ้นแซง

การประชุมปรึกษาหารือเพื่อปฏิบัติการวิจัยได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ภูมิปัญญาผู้รู้ทั้งหมดจะทดลองทอลวดลายดั้งเดิม แต่ละลายออกมาเป็นผืนผ้า จำนวน 5 เมตร ในขณะเดียวกันสมาชิกคนไหนต้องการศึกษาลวดลายการทอไหน สามารถศึกษาและสืบทอดจากผู้รู้ที่ทอลวดลายนั้นได้ ส่วนกิจกรรมค้นหาเพิ่มลวดลายทั้ง 7 ลาย ผู้รู้ที่ทอในแต่ละลายนั้น ซึ่งชาวบ้านบางคนก็คิดค่าเช่าที่ไม บางคนก็ไม่คิด แต่ส่วนมากผู้รู้จะค้นหาได้ในชุมชนคอยเต่า ส่วนอุปกรณ์ในการทอผ้าชนิดอื่น ได้แก่ กี่ทอผ้าเป็นกรใช้ที่แบบพื้นบ้าน ขนาดหลังไม่ใหญ่มากสามารถทอผ้าได้หน้ากว้างประมาณ 20 นิ้ว ซึ่งนายขาว ลินธิ เป็นผู้รับผิดชอบหาที่มาปฏิบัติการจำนวน 2 หลัง นอกจากนี้ทอผ้าที่นับว่าเป็นอุปกรณ์สำคัญแล้วยังมี เข็ม เย็บ และเครื่องง้วนด้ายที่เป็นอุปกรณ์ในการเตรียมเส้นด้ายก่อนขึ้นกี่ ซึ่งชาวบ้านส่วนมากจะมีประจำบ้านกันทุกคน ดังนั้นชาวบ้านตกลงกันเองว่าจะให้คนที่อยู่บ้านใกล้เคียงบริเวณนั้นนำมาใช้ปฏิบัติการ ส่วนอุปกรณ์ในการย้อมสี นายขาว ลินธิ เป็นผู้รับผิดชอบ และวัตถุดิบที่ใช้ในการย้อมสีชาวบ้านรับผิดชอบช่วยกันหา โดยใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น

## 2.1 กระบวนการปฏิบัติการวิจัยเพื่อฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิม (ผ้าตัวอย่าง)

การเริ่มทดลองปฏิบัติการได้กำหนดวัน เวลา เพื่อร่วมกันดำเนินงานตามกิจกรรม โดยเริ่มจาก การช่วยกันย้อมสีเส้นผ้ายก่อนซึ่งในช่วงแรกเป็นการลองผิดลองถูก ปฏิบัติการย้อมสีตามข้อมูลที่ได้สอบถามจากคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ซึ่งบางสีก็คิดเส้นด้ายดี บางสีก็ยังไม่คิด

เส้นค้าย อย่างไรก็ตามในช่วงแรกนี้ยังไม่เน้นในเรื่องของการปฏิบัติการย้อมสี แต่มุ่งเน้นให้ผู้รู้ในแต่ละลวดลายได้ทอผ้าลวดลายดั้งเดิมออกมาให้ครบทั้ง 7 ลายก่อน เพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้ร่วมกัน และเพื่อดูความถูกต้องของลวดลายแต่ละลายซึ่งได้ละทิ้งกันไปเป็นเวลานานหลาย 10 ปี

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้มีส่วนทำให้กลุ่มภูมิปัญญาผู้รู้แต่ละท่านที่รับผิดชอบในการทอลวดลายดั้งเดิมแต่ละลาย ได้ช่วยกันย้อมสีฝ้ายจากมะเกลือ มะพร้าว ฝ้าย ไม้ขนุน มะริคไม้ ไม้คู่ โดยใช้น้ำค่างจากขี้เถ้าที่เผาต้นกล้วยเป็นตัวย้อมสี ซึ่งการย้อมเป็นการลองผิดลองถูก ซึ่งการย้อมสีแต่ละชนิด นายขาว ลินธิ ได้สอบถามขั้นตอนวิธีการย้อมสีจากวัตถุดิบดังกล่าวจากคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนผสมผสานกับองค์ความรู้ของคนเฒ่าคนแก่ที่เข้าร่วมในการทำวิจัยได้แก่ แม่สุแก้ว แก้วปา แม่ศรี แก้วยะ โดยขั้นตอนการย้อมฝ้ายเป็นการกะปริมาณเองตามความเข้าใจ และทำการย้อมซ้ำแต่ละสีหลายครั้งเพื่อให้สีติดทน ชาวบ้านบางคนจะแนะนำคุยกันว่าควรจะทำอะไรก่อน จะทำอะไรหลัง ซึ่งในช่วงแรกนี้จะสิ้นเปลืองวัตถุดิบในการย้อมเป็นจำนวนมาก เนื่องจากไม่ทราบปริมาณการใช้ที่แน่นอน ซึ่งเรื่องของการย้อมสีธรรมชาตินั้นจะต้องรับการพัฒนาต่อไป แต่ในขั้นตอนนี้ต้องการเส้นฝ้ายเพื่อทดลองทอลวดลายดั้งเดิมก่อน เพราะไม่มีตัวอย่างผ้าลวดลายดั้งเดิมเลย

หลังจากที่ย้อมสีเส้นฝ้ายแล้ว ผู้รู้ที่รับผิดชอบทอผ้าลวดลายดั้งเดิมแต่ละลายจะเลือกสีเส้นฝ้ายที่เหมาะสมสำหรับทอลวดลายผ้าแต่ละลาย แล้วตกลงร่วมกันว่าจะปฏิบัติการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอนการทอผ้าในที่ที่ตกลงกันไว้คือบริเวณที่ว่างของ คุณอุไรวรรณ แดงบุญ เพื่อต้องการให้เกิดการรวมกลุ่ม แต่ถ้าผู้รู้บางคนไม่สะดวกทำในที่ที่ตกลงกันไว้ ก็สามารถทอที่บ้านได้เพราะที่ทำการรวมกลุ่มมีที่อยู่แค่ 2 หลัง สามารถทอได้ 2 ลายถ้ารอกันจะใช้เวลานาน ถ้าใครต้องการเรียนรู้ลวดลายไหนก็ให้ตามไปดูที่บ้านของผู้รู้

## 2.2 กระบวนการวิเคราะห์ความถูกต้องของลวดลายครั้งที่ 1

ในกระบวนการวิจัยภูมิปัญญาผู้รู้ทำการทดลองทอลวดลายดั้งเดิม ในครั้งแรกโดยการใช้ฝ้ายที่ทดลองย้อมสีแบบลองผิดลองถูกมาทำการทอด้วยฟืมที่หามาได้ ลักษณะฟืมที่ค้นหามาได้เป็นฟืมที่เขาติดตัวมาด้วยในลักษณะของแต่ละลาย ฟืมสมัยเก่าเป็นฟืมไม้ ส่วนเขา (ตะกอ) มีกรอบเป็นไม้ ส่วนซี่ตะกอทำด้วยเชือก ทอผ้าได้หน้ากว้างประมาณ 8-20 นิ้ว เป็นฟืม 10 หลบ ชาวบ้านจะนับเส้นยืนของหน้าผ้าโดยการอ่าน 1 อ่าน มีเส้น 10 อ่าน เป็น 1 หลบ ดังนั้นด้ายยืน 40 เส้น เป็น 1 หลบ ซึ่งถ้าพิจารณาลักษณะของฟืมแล้วถ้าเป็นการผลิตผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนพอจะใช้แทนได้เพราะผลิตในจำนวนไม่มาก ผลิตตามความต้องการใช้ของสมาชิกในครัวเรือน แต่ถ้าผลิตในเชิงธุรกิจแล้วคงทำไม่ได้เนื่องจากคุณลักษณะการใช้ของฟืมเป็นฟืมไม้ ตะกอมิฉะนั้นเชือก ฝักรูปในการผลิตไม่สามารถผลิตได้จำนวนมาก และฟืมสามารถผลิตผ้าหน้ากว้างประมาณ 20

นิ้ว ซึ่งโดยมาตรฐานของผ้าทั่วไปที่สามารถนำไปใช้งานได้กว้างขวาง ควรมีความกว้างของหน้าผ้าตั้งแต่ 36 นิ้ว ขึ้นไป ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่ควรได้รับการพัฒนาต่อไป

กระบวนการวิจัยได้ทำให้ กลุ่มภูมิปัญญาผู้รู้นำฝ้ายที่ข้อมสีแล้วไปทำการทอในลวดลายต่างๆที่ได้รับพิศชอบ โดยการปั่นง้วนด้วยเองในแต่ละลวดลายและทอผ้าแต่ละลวดลายออกมาลายละประมาณ 5-6 เมตรตามที่ตกลงกันไว้เมื่อทอผ้าเสร็จแล้ว ได้นำผ้าทอลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลายมาร่วมกันวิเคราะห์ดูความถูกต้องของลวดลาย และสรุปร่วมกันได้ว่า ลวดลายเดิมบางลายยังไม่มี ความถูกต้อง ลวดลายที่ทอถูกต้องแล้ว คือ ลายเกล็ดเต่า ลายขมุก ลายขึ้นแฉง ลายไกล ลายสอง แต่ลายคืดอกใหญ่และลายคืดอกน้อยยังมีผิดเป็นช่วงๆ บางช่วงลายมีขนาดไม่เท่ากัน เนื่องจากพิมพ์เก่าที่คั้นหามาได้มีการชำรุด บางซี่ของพิมพ์เมื่อทอไปแล้วหักหรือหลุด บางซี่ก็โยก ทำให้ลวดลายที่ออกมาผิดและไม่สวยงามประกอบกับการเหยียบไม้ยกขาของผู้รู้ยังไม่ค่อยชำนาญ เนื่องจากไม่ได้ออกมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะการทอที่มี 4 ตะกอเช่น ลายคืดอกใหญ่ลายคืดอกน้อย และลายสองต้องเหยียบไม่ถึง 4 อันตามลักษณะของลายซึ่งต้องใช้สมาธิและความชำนาญในการเหยียบไม้ยกขาทั้ง 4 กลับไปกลับมา จึงทำให้การทอเกิดการผิดพลาด ซึ่งผู้รู้ที่ทอในลายดังกล่าว กล่าวว่า บางช่วงพอทอๆ ไปถ้าบังเอิญไปทำงานอย่างอื่น หรือทอไปคุยกับเพื่อนบ้านไปถ้าไม่มีสมาธิทำให้ลืมได้ว่าเหยียบไม่ถึงไหนแล้ว จึงปรึกษาหารือร่วมกันเพื่อให้แนวทางในการแก้ไข ปัญหาพิมพ์ที่เก่ามาก และควรมีการทอเพื่อฝึกให้เกิดความชำนาญมากขึ้น

### 2.3 กระบวนการวิจัยเพื่อการแก้ปัญหาด้านพิมพ์และการย้อมสีธรรมชาติ

จากกระบวนการมีส่วนร่วมในการวิจัย ทำให้กลุ่มภูมิปัญญาผู้รู้ได้มีการร่วมกันวิเคราะห์ความถูกต้องของลวดลายครั้งที่ 1 โดยผลการวิจัยพบว่า ลวดลายบางลวดลายยังไม่ถูกต้องทั้งหมด บางช่วงของผืนถูก บางช่วงของผืนผ้ามีผิดบ้าง และได้วิเคราะห์ร่วมกันว่า เนื่องจากพิมพ์เก่า เก่ามาก มีมีการชำรุดของซี่พิมพ์ ซึ่งถ้าพิมพ์ที่มีคุณภาพดีแข็งแรงและสามารถทอได้ถูกต้อง ส่วนการแก้ไขด้านการเหยียบไม้ยกตะกอในการทอ ถ้ามีสมาธิทอเป็นประจำ การเหยียบไม้ใน紗ทอจะมีความชำนาญมากขึ้น โอกาสผิดจะน้อยลง หลังจากนั้นชาวบ้านจึงค้นหาข้อมูลสำหรับแหล่งที่สามารถทำพิมพ์พร้อมตะกอของลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย ซึ่งชาวบ้านได้ข้อมูลมาว่า คุณปริดา จันโตก ประธานกลุ่มแม่บ้านหนองอาบข้างสามารถหาคนทำพิมพ์ให้ได้ จึงติดต่อคุณปริดา จันโตก และได้ให้ความช่วยเหลือติดต่อผู้ที่สามารถทำพิมพ์ให้ พร้อมกับนี้ยังได้แนะนำให้ทำพิมพ์ขนาด 16 หลบเมื่อทอผ้าแล้วจะได้หน้าผ้ากว้างของผ้า 36 นิ้ว ซึ่งโดยทั่วไปแล้วผ้าหน้ากว้างขนาดนี้สามารถนำไปแปรรูปเป็นเสื้อผ้าได้โดยที่ช่างตัดเสื้อสามารถคำนวณการใช้ผ้าได้ง่าย และไม่เสียทิ้งผ้าไปหลังจากตัดเสื้อผ้าแล้ว ชาวบ้านจึงตกลงร่วมกันทำพิมพ์ลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลายเป็นพิมพ์ 16 หลบ เพื่อที่จะผลิตผ้าได้มาตรฐานของหน้าผ้าตามที่ตลาดต้องการ

ส่วนปัญหาด้านการย้อมสีธรรมชาติ ได้รับการช่วยเหลือจาก นางจันทร์สม จันทร์แรง ซึ่งเป็นประธานกลุ่มทอผ้าบ้านน้อย ตำบลบงตัน อำเภอคอยเต่า โดยติดต่อผ่านทาง การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ของอำเภอคอยเต่า ซึ่งมีความรู้ ทักษะด้านการย้อมสีธรรมชาติตาม ภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเป็นวิทยากรในการสอนเชิงปฏิบัติการ ชาวบ้านได้ลงมือปฏิบัติร่วมกับ วิทยากร ทั้งขั้นตอนการย้อมสีและเทคนิคเพื่อให้สีติดทน โดยใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ ไม้มะนะ มะเกลือ มะพร้าวไฟ ไม้ฝาง ไม้คู้ ไม้แดง มะริดไม้และไม้ต้นโชค ในการย้อมของนาง จันทร์สม จันทร์แรง เป็นการย้อมมีขั้นตอน รวมทั้งการใช้วัตถุดิบในการย้อมมีการชั่ง ตวง วัด ที่มี สัดส่วนแน่นอนจึงทำให้การติดสีของเส้นฝ้ายติดได้ดีกว่าครั้งแรก และสิ้นเปลืองวัตถุดิบน้อยลง สีที่ ได้ชาวบ้านกล่าวว่าสีย้อมฝ้ายแล้วมีความงาม ซึ่งนางจันทร์สม จันทร์แรง ได้สอนเทคนิคการย้อม โดยการใช้น้ำค้ำที่ได้จากขี้เถ้าต้นกล้วยแช่ฝ้ายที่ย้อมสีแล้วแทนที่ใช้น้ำเกลือจะทำให้สีติดทนและมี ความเงางาม

#### 2.4 กระบวนการวิจัยปฏิบัติการทอตลอดลายดั้งเดิม ครั้งที่ 2

ผลการวิจัยได้ชี้ให้เห็นว่าหลังจากที่ได้ฟังมาใหม่ พร้อมกับฝ้ายที่ปฏิบัติการย้อม ในขั้นตอนที่ถูกต้องตามภูมิปัญญาชาวบ้าน จากนางจันทร์สม จันทร์แรง นับว่าได้พัฒนาด้านการ ย้อมสีธรรมชาติในระดับหนึ่งแล้ว ชาวบ้านจึงได้จัดประชุมเพื่อวางแผนการทอตลอดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้รับการถ่ายทอดการทอตลอดลายดั้งเดิมกันทุกคน ซึ่งตกลงร่วมกันใช้ สถานที่ทำการกลุ่มเป็นที่ทอ โดยให้ผู้รู้ในแต่ละลวดลายเป็นคนเริ่มต้นทอให้ดูก่อนและได้กำหนด วัน เวลา ลวดลายที่จะทอกันเอง ตามวัน เวลาที่ว่าง เพื่อสะดวกในการสับเปลี่ยนมาเรียนรู้การทอ ตลอดลายดั้งเดิมให้ครบทั้ง 7 ลาย เพราะในการทอเริ่มได้ครั้งละ 2 ลาย ตามจำนวนที่ที่ว่างได้ ณ ที่ทำ การกลุ่ม พร้อมกันนี้ได้ตกลงจะทอกันในแต่ละลายให้ได้ความยาว ลายละ 6 เมตร อย่างไรก็ตามใน การทดลองทอตลอดลายดั้งเดิมครั้งที่ 1 มีสมาชิกบางคน ได้เรียนรู้ด้านการทอตลอดลายกับภูมิปัญญา ผู้รู้แล้วเพราะสมาชิกบางคน เช่น พี่อัมพร แดงโน มีความชอบด้านการทอผ้าอยู่แล้ว และมีความ ตั้งใจอยากทอผ้าตลอดลายดั้งเดิมจึงมาเรียนรู้การทอตลอดลายกับผู้รู้หรือสมาชิกบางคนบ้านอยู่ใกล้กับ ผู้รู้ที่ทอตลอดลายก็สะดวกในการเรียนรู้การทอที่บ้านผู้รู้

#### 2.5 กระบวนการวิจัยเพื่อวิเคราะห์ความถูกต้องของลวดลายดั้งเดิม ครั้งที่ 2

กระบวนการวิจัยที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันหลังจากที่สมาชิกได้เรียนรู้และทอผ้า ดั้งเดิมทั้ง 7 ลายแล้วนั้น กลุ่มภูมิปัญญาผู้รู้ได้นำผ้าที่ทอในครั้งที่ 2 ทั้ง 7 ลาย มาร่วมกันตรวจสอบ ความถูกต้องกันอีกครั้งหนึ่ง โดยภูมิปัญญาผู้รู้แต่ละลายรวมทั้งสมาชิกที่ทอตลอดลายในแต่ละลายใน แต่ละลายเป็นแล้วได้ช่วยกันตรวจสอบความถูกต้อง และสรุปได้ว่า ลวดลายที่ทอออกมาทั้ง 7 ลาย มีความถูกต้อง แต่มีบางลายที่บางช่วงของผ้ามีผิดพลาดบ้างคือลายคืดอกใหญ่และลายคืดอกน้อย ซึ่ง

ใช้ตะกอก 4 ตะกอก ในการทอและการทอต้องอาศัยความชำนาญและสมาธิในการเหยียบไม้สำหรับยกตะกอกเพื่อแยกเส้นด้ายขึ้น นอกจากนี้ความผิดพลาดที่พบเนื่องจากการสอดใส่กระสวยด้ายพุ่งที่บางครั้งอาจจะสอดใส่เกินหรือน้อยไปจะทำให้ช่วงของลายบางช่วงผิดไป ซึ่งการทอครั้งนี้เป็นการทอร่วมกันของสมาชิกแต่ละคน บางคนมีความชำนาญ แต่บางคนยังไม่มี ความชำนาญ เพราะนอกจากจะไม่ได้ทอกันมานานแล้ว บางคนเพิ่งมาเรียนรู้การทอลวดลายดั้งเดิมจากภูมิปัญญาผู้รู้ในการทอวิชัยครั้งนี้ ส่วนลวดลายที่ทอด้วยตะกอก 2 ตะกอก และเหยียบไม้ยกตะกอก 2 อัน พบว่ามีปัญหาน้อยมาก ยกเว้นลายขมุกที่มีเทคนิคการทอที่ยุ่งยาก เพราะต้องเก็บด้ายขึ้น เพื่อสอดใส่อุปกรณ์พิเศษที่เรียกว่าไม้ปะ จะเป็นตัวแยกเส้นด้ายขึ้นในช่วงที่ต้องการจะสอดใส่เส้นด้ายพุ่งพิเศษเป็นมุกในผืนผ้า ซึ่งถ้าใช้พิมพ์หน้ากว้างจะต้องใช้เวลานานในการเก็บด้ายขึ้น จึงตกลงร่วมกันทอลายขมุกยาว 3 เมตร ในการทอลวดลายดั้งเดิมนี้ ภูมิปัญญาผู้รู้และสมาชิก กล่าวว่า ถ้าได้มีการทอบ่อย ๆ และจำนวนมากๆก็จะสามารถทำให้เกิดความชำนาญ ความผิดพลาดอาจจะน้อยลงหรือไม่มี

ส่วนทางด้านการศึกษาภูมิปัญญาจากชนชาติหลักจากได้รับความรู้ และเทคนิคจากนางจันทร์สม จันทร์แรง แล้วมีความชำนาญและทักษะในการย้อมสีจากวัตถุดิบที่เรียนกับวิทยากรท้องถิ่น ซึ่งสีที่ย้อมได้แล้วชาวบ้านกล่าวว่ายังมีจำนวนน้อย ยังต้องการพัฒนาและฝึกประสบการณ์ความชำนาญและเทคนิคการย้อมสีเพิ่มเติมอีก โดยสีที่ต้องการเพิ่มเติมอีกคือ สีแดง สีเขียว และสีฟ้า ซึ่งได้ประชุมปรึกษาหารือที่จะพัฒนาด้านสีย้อมจากธรรมชาติ โดยการไปดูงานจากกลุ่มทอผ้ากลุ่มอื่นที่ประสบความสำเร็จด้านการย้อมสีธรรมชาติซึ่งจะได้กล่าวในตอนต่อไป

จากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการศึกษาลักษณะของภูมิปัญญาสิ่งทอสามารถสรุปการมีส่วนร่วมในการตามหาผ้าลวดลายดั้งเดิม, ภูมิปัญญาผู้รู้, พิมพ์ลวดลายดั้งเดิม และการเก็บทอลวดลายดั้งเดิมดังนี้

#### 1. การมีส่วนร่วมในการตามหาผ้าลวดลายดั้งเดิม

การประชุมกลุ่มชาวบ้าน โดยการประสานงานของปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่าและร่วมระดมความคิดของกลุ่มชาวบ้าน พบว่า ลวดลายผ้าของชุมชนคอยเต่าที่สามารถหาคนทอได้มีจำนวน 7 ลาย คือ ลายเกล็ดเต่า ลายสอง ลายขมุก ลายจีนแซง ลายดีดอกน้อย ลายดีดอกใหญ่และลายไกล แต่ผ้าที่ชาวบ้านนำมาในวันที่ประชุมมีไม่ครบ มีเพียงผ้าลายดีดอกน้อย ลายขมุกและลายเกล็ดเต่า จึงได้ช่วยกันตามหาผ้าเก่าโดยการนำของคุณอินทร์พัคตร์ ตาแก้ว กรรมการอบต.พาไปตามบ้านคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งผ้าที่ได้มีทั้งที่เป็นผ้าห่ม ผ้าจีน เศษผ้า และเสื่อเก่าๆ และส่วนใหญ่ คนเฒ่าคนแก่เหล่านี้ไม่ได้ทอผ้าลวดลายดั้งเดิมแล้วบอกว่าทอยาก ใช้เวลานาน พิมพ์เก่าหักพัง บางคนให้ลูกหลานไปแล้ว ดังที่แม่มา ปันจินะ อายุ 80 กว่าปีและแม่ดี ตีบใจ อายุ 85 ปี กล่าวว่า “ตอนเกิดมาจำความได้ก็เห็นแม่ทอผ้าแล้ว (เกิดมาจำความ ได้ก็เห็นแม่ทอผ้าแล้ว

ถอดความโดยผู้วิจัย) แสดงให้เห็นว่าผ้าลาวคลายเหล่านี้เป็นผ้าที่มีในชุมชนคอยแต่มานานแล้ว นอกจากนี้ นายขาว ลินธิ ยังได้ขอยืมผ้าเก่าของชาวบ้านตามหมู่บ้านในชุมชนมาให้สมาชิกคนอื่นได้รู้จักกัน เนื่องจากบางคนเคยเห็นแต่ไม่รู้จักชื่อว่าเป็นลาวคลายอะไร เช่น พี่อัมพร แดงโน อายุ 51 ปี กล่าวว่า “เคยเห็นผ้าลายติดดอกห้อยตอนเป็นละอ่อน ตอนแรกก็บ่รู้ว่ามันเป็นลาวคลายห้อย มาผู้แสม กำเมื่อลุน บ่หันมีไซตอ” (เคยเห็นผ้าลายติดดอกใหญ่ตอนเด็กแต่ตอนแรกไม่รู้ว่าชื่อลาวคลายอะไร เพิ่งมารู้ตอนหลัง ไม่ค่อยเห็นมีใครทอ--ถอดความโดยผู้วิจัย)

## 2. การมีส่วนร่วมในการตามหาภูมิปัญญาผู้รู้และฟืมลาวคลายดั้งเดิม

หลังจากที่ตามหาผ้าลาวคลายดั้งเดิมแล้วซึ่งบางลายตามหาไม่ได้ เช่น ลายสองและลายไกล แต่จากการประชุมกลุ่มชาวบ้านในช่วงแรกตอนตกลงที่จะทำการฟื้นฟูลาวคลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย เพราะชาวบ้านสามารถตามหาภูมิปัญญาผู้รู้ในการทอได้ (โปรดดูรายละเอียดจากการนำเสนอหน้า 112) โดยผู้รู้ทุกคนยินดีเข้าร่วมในโครงการนี้ แต่ผู้รู้ที่ทอลายเกล็ดเต่าและลายสองไม่ได้อยู่ในที่ประชุมซึ่งแม่บุญศรี แก้วยะ และนายขาว ลินธิ ทำหน้าที่รับผิดชอบไปตามหาและชักชวนเข้ามาร่วมโครงการซึ่งทั้ง 2 ท่าน คือ นางศรีพรรณ อ้ายล้อม และนางสุคำ ยศศรี ยินดีเข้าร่วมทำกิจกรรมนี้

ขั้นตอนต่อไปคือการตามหาฟืมลาวคลายดั้งเดิมซึ่งลายที่ยังไม่มีฟืมคือลายสองและลายติดดอกน้อย แม่บุญศรี กล่าวว่า “จะไปขอยืมฟืมดีเป็นใจตอลายติดดอกน้อยจากเพื่อนอยู่บ้าน หมู่สิบมาหื้อ แล้วลายสองหันแม่ก็องมาจะไปขอเจ้าจากเจ้าหมู่ญาติอ้ายนองบ้านใกล้เคียง” (จะไปขอยืมฟืมลายติดดอกน้อยจากเพื่อนบ้านหมู่ที่ 10 มาให้ส่วนลายสองแม่ก็องมา ขอเช่าจากญาติที่ชุมชนใกล้เคียง ถอดความโดยผู้วิจัย)

## 3. การมีส่วนร่วมในการสืบทอดลาวคลายดั้งเดิม

การมีส่วนร่วมในการสืบทอดลาวคลายดั้งเดิมเป็นลักษณะการสืบทอดร่วมกันระหว่างสมาชิกซึ่งเป็นผู้รู้ในแต่ละลายและผู้รู้บางคนสามารถทอได้มากกว่า 1 ลาย เช่น แม่บุญศรี ทอลายยกมุก ลายซิ่นแซง ลายไกลได้ แม่สุคำ ทอลายเกล็ดเต่าและลายสองและลายไกลได้ ส่วนแม่อัมพร ทอลายไกล ได้แต่ยังไม่ค่อยชำนาญ ดังนั้น แม่สุคำซึ่งรับผิดชอบทอลายสอง แต่ก็สามารถถ่ายทอดการทอผ้าลายไกลให้กับพี่อัมพรได้ด้วยลักษณะการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านลาวคลายระหว่างสมาชิกซึ่งเป็นผู้รู้ในการทอผ้าแต่ละลาย เป็นลักษณะการสืบทอดความรู้ตามความสมัครใจ ความสามารถและความชอบของแต่ละคน เช่น แม่อัมพร แดงโน เห็นลายยกมุก ลายสอง ลายติดดอกน้อย แล้วกล่าวว่า “ทว่าแม่บุญศรีกับแม่คำ ตอผ้าลายยกมุกกับลายสอง แม่จะไปเรียนผู้โดยลาวคลายงามดีแล้วก่อตอยาก โดย แต่แม่ก่อตอยากตอเป็น” (ถ้าแม่บุญศรีกับแม่คำทอผ้าลายยกมุกและลายสองจะไปเรียนรู้ด้วย ลายสวยดีและตอยากแต่ตอยากทอเป็น ถอดความโดยผู้วิจัย) ดังนั้น

ลักษณะการมีส่วนร่วมในการสืบทอดลวดลายที่ทอยากเช่นลายติดอกน้อย ลายติดอกใหญ่ เป็นลายที่มีการใช้เขาถึง 4 เขา คนทอต้องมีความชำนาญ ซึ่งผู้รู้ที่ทอลายดีทั้ง 2 ยังทอถูกบ้างผิดบ้าง ทั้งนี้ แม่แก้ว แก้วปาและแม่บ๊อง บึงยา กล่าวว่า “ลายดีเป็นลานดีทอยาก แม่บ๊ได้ตอมาจำคณินแล้ว เวลาเขาตอก่อนว่าใครใช้เวลาตอตลอด ตอไปแล้วกำเดียวก้อมีเจ้าหม่มมานั่งดู โดย บางกำต้องเยอะกำนตีอื่น โดยปีกมาตอกอ้อมว่าเหยียบเขาอันไหนก่อนบ๊ได้แล้ว เลยตอมานั่งนับไล่โดยลายใหม่ ว่าไปกี่เสี้ยวเวลาเหมือนกัน กำนั้นว่าจะตอกต้องมัสมาธิแล้วตอเจอๆชื่อจำนาน ลายจะได้ถูกต้อง” (ลายดีเป็นลายที่ทอยากไม่ได้ทอมาเป็นเวลานาน เวลาที่ทอไม่ต่อเนื่อง ทอไปเดียวมึคนมาคุยด้วยหรือต้องไปทำงานอื่นด้วยกลับมาทอต่อกอ้อมว่าเหยียบเขาไปถึงไหนแล้วตอมานับไล่ลายใหม่ ทำให้เสียเวลาเวลาทอต้องมัสมาธิและต้องทอบ่อยๆให้ชำนาญ ลายจึงจะถูกต้อง ถอดความโดยผู้วิจัย)

การมีส่วนร่วมในการศึกษาลักษณะภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า วิเคราะห์ได้ว่า ในช่วงของการตามหาผ้าลวดลายดั้งเดิมผู้รู้และพื้มลายเป็นการร่วมกันด้วยความสมัครใจ เช่นร่วมประชุม รับประทานอาหารและแนะนำบุคคลที่คิดว่าขอข้อมีผ้าและพื้มร่วมรับผลประโยชน์จากค่าเช่าพื้ม และจากการที่นายขาว กล่าวว่า “ไพหอะหย่งมาได้ก้อฮือเอามารวมกันก่อน บ่ว่าจะเป็นสี่ข้อมผ้า ข้อมไพหมาได้ฮือเอามา คนค้อผ้าหมู่เขาตอกันเอง” (ใครสามารถหาอะไรมาได้ให้นำมารวมกันก่อนทั้งสี่ข้อมผ้า ข้อมใครมาได้ให้นำมา ส่วนคนทอเราทอกันเองได้ออยู่แล้ว--ถอดความโดยผู้วิจัย) นอกจากนี้ข้อกั้หน้าสังเกตของการมีส่วนร่วมคือควรมีแกนนำที่เชื่อถือได้ ซึ่งในช่วงแรกนี้ กรรมการอบต.รวมทั้งปลัดอบต.ได้เข้าร่วมประชุมและมีบทบาทช่วยแนะนำข้อมูลของแหล่งผ้าเก่าอีกทั้งยังมีพ่อสุนทร จันฮ้ายที่ชาวบ้านให้ความไว้วางใจเพราะเคยเป็นพัฒนาชุมชนของหมู่บ้านมาก่อนเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำในช่วงแรก ดังนั้นการตามหาตัวภูมิปัญญาผู้รู้เป็นการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจและมีความภาคภูมิใจที่จะได้เป็นผู้ถ่ายทอดลวดลายดั้งเดิมซึ่งภูมิปัญญาผู้รู้ทุกคนได้แสดงความมึคิดเห็นว่ “ต้องมีผ้าเป็นของตัวเก่า ภูวันนี้มีกั้กันค้อผ้าตามแบบที่ลูกค้ำเป็นสั่งมา แล้วมีคนในหมู่บ้านเป็นคนฮับจ้างค้อ ก็ค้วต้องฮวมกลุ่มกันค้อผ้าของเฮาเอง ก็ค้วฮอยากหือลอะฮ้อนุ่มใหม่ฮู้จักผ้าค้อกับลวดลายผ้าจะบได้สูญหายไป เสมฮอย่างจาวบ้านค้กั้ค้อค้อผ้าเป็นพ้องแล้ว ฮันว่าจะมาเขียนฮู้กันกั้กลับบปลวดลายผ้าค้กั้เจ็ดลาย กั้ค้วว่าบยาก บได้ค้อจำคณินแล้ว ผีกค้อเจอๆ กั้จะค้กั้จำนาน” (ต้องมีผ้าเป็นของตนเอง ทุกวันมีทอผ้าตามแบบที่ลูกค้ำสั่งมาหรือมีคนในชุมชนรับมาจ้างทอต้องการรวมกลุ่มกันทอผ้าของเราเองและต้องการให้คนรุ่นใหม่รู้จักผ้าและทอผ้าลวดลายดั้งเดิมเป็นจะได้ไม่สูญหายไป อีกทั้งชาวบ้านส่วนใหญ่ทอผ้ากันเป็นอยู่แล้ว ถ้ามาเรียนรู้อันกั้ไม่ยากแต่ลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย ไม่ได้ทอกันนานแล้ว ผีกบ่อยๆกั้จะชำนาญ--ถอดความโดยผู้วิจัย)

ส่วนลักษณะการมีส่วนร่วมของการสืบทอดเป็นการร่วมตามความสมัครใจ ความชอบ ความตั้งใจ และเวลาที่ว่าง บางคนพอใจที่ทอลวดลายได้ 2 ลาย บางคนตั้งใจที่จะสืบทอด

ให้ได้มากกว่า 2 ลาย เช่น พี่อัมพร ที่ตั้งใจและสมัครใจที่จะสืบทอดให้ได้มากกว่า 1 ลายเพราะมีความชอบการทอผ้าและความสวยงามน่าสนใจของลาย ส่วนแม่กองมา ไหวยะ แสดงความคิดเห็น “ไขมีเวลาว่างช่วงไหนหื้อมาเขียนฮู้ แบ่งเวลาเองนัดกันเอง เจ้าหากว่ามีจ้งไหนว่างก่อนจะมาเขียนฮู้โดย” (ถ้าใครมีเวลาว่างช่วงไหนก็ให้มาเรียนรู้กัน นัดเวลากันเอง ส่วนตัวเองถ้ามีเวลาว่างจะมาเรียนรู้ด้วย ถอดความโดยผู้วิจัย)

จากข้อค้นพบข้างต้นมีความสอดคล้องกับสุนทรีย์ สังข์ข่อย (2548) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า กระบวนการได้มาของผ้าไหมตีนศรีเมืองเริ่มต้นจากการตามหาผ้าเก่า ตามหาภูมิปัญญาผู้รู้และถ่ายทอดของผู้รู้สู่สมาชิก ซึ่งสมาชิกทุกคนร่วมกันค้นหาและให้ข้อมูล บางลายหาชิ้นผ้าไม่ได้ ได้แก่ ชื่อ ผู้รู้ที่สามารถทอตลอดลายได้เป็นผู้สูงอายุทั้งสิ้นและมีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้ด้านลายผ้าให้กับสมาชิก แต่เนื่องจากลวดลายดั้งเดิมไม่ได้ต่อกันเป็นเวลานาน เริ่มแรกมีการทอผิดมาก ไม่มีสมาธิขาดสมาธิก็ไม่มีสติ จำไม่ได้ว่าทอถึงไหนแล้วถึงคราวต้องเหยียบเท้าซ้ายหรือเท้าขวา เมื่อทอบ่อยๆฝึกใจให้หนึ่งการทอผ้าผิดมีน้อยลงแต่ลักษณะที่แตกต่างกับชุมชนคอยเต่าคือ กลุ่มทอผ้าไหมตีนศรีเมืองมีความเข้มแข็งแล้วมีสมาชิกหลายสิบคน อีกทั้งข้อมูลเกี่ยวกับลวดลายผ้ามีการบันทึกไว้และสิ่งที่สมาชิกให้ความสำคัญตรงกันว่า ทุกคนอยู่กับผ้าทุกวันแต่บอกเรื่องราวเกี่ยวกับผ้าไม่ได้ผนวกกับการเกิดปัญหาการแข่งขันทางการตลาดที่ต้องอาศัยลักษณะเด่นเฉพาะตัวเป็นเครื่องมือในการต่อสู้แต่กลับไม่มี สมาชิกทุกคนเห็นพ้องต้องกันจึงเกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้

กระบวนการมีส่วนร่วมในการศึกษาลักษณะภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า ผู้วิจัยสามารถสรุปการมีส่วนร่วมดังตาราง 2

ตาราง 2 กระบวนการมีส่วนร่วมในการศึกษาลักษณะภูมิปัญญาสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า

ขั้นตอน	รายละเอียด	คำบอกเล่า
1. ตามหาผ้าลวดลายดั้งเดิม	ชาวบ้านร่วมกันให้ข้อมูล และขอยืมผ้าเก่า	“ไปหาอะหยั่งมาได้ห้องเอามาซอมกัน” (ใครหาอะไรได้ให้เอามารวมกัน)
2. ตามหาภูมิปัญญาผู้รู้	ผู้รู้เกี่ยวกับลวดลายผ้าสมัครใจและภูมิใจที่เป็นผู้ถ่ายทอด	“ตอผ้ากันเป็นอยู่แล้ว แต่บ่ได้ตอเมิน ทว่าตอกันเจ็จๆก้อจะจำนาน” (ทอกันเป็นอยู่แล้วแต่ไม่ได้ทอกันนานได้ฝักบ่อยๆจะได้ชำนาญ)
3. การสืบทอด	ตามความสมัครใจ ความชอบ ความตั้งใจและเวลา	“หันลายอื่นๆมดี อยากรใคร่ตอหื้อได้หลายๆลาย กิดใจว่าจะตอหื้อเป็น” (เห็นลายอื่นสวยอยากทอเป็นหลายๆ ลาย ตั้งใจจะทอให้เป็น)

## 2.6 กระบวนการวิจัยปฏิบัติการเพื่อฝึกความชำนาญในการทอลวดลายดั้งเดิม

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทำให้ ทีมวิจัยและสมาชิกได้ประชุมปรึกษาเรื่อง การวางแผนการฝึกปฏิบัติการทอผ้าลวดลายดั้งเดิมเพื่อให้เกิดความชำนาญในการทอ โดยตกลงร่วมกันให้ผู้ที่มีความชำนาญในลวดลายนั้นเป็นผู้เริ่มทอก่อน และหมุนเวียนสลับกันไปจนครบ 7 ลาย โดยผ้าลายแต่ละลวดจะมี แม่ศรีพรรณ อ้ายล้อม เป็นผู้เริ่มทอ ส่วนลายสองแม่สุคำ ยศศรี เป็นผู้เริ่มทอ และผ้าลายดีจะมีแม่สุแก้ว จำปา เป็นผู้เริ่ม ส่วนผ้าลายซิ่นแซง และลายไกล ส่วนมากสมาชิกทอกันได้แล้วเพราะทอไม่ยาก เป็นการทอโดยใช้ 2 ตะกอ จึงตกลงไม่ฝึกทอใน 2 ลายนี้ ส่วนผ้าทอลายอื่น การทอใช้ฟืม 16 หลบทอ ยกเว้นลายขกมุก ซึ่งยังคงใช้ฟืม 10 หลบอยู่ เพราะสมาชิกมีความเห็นว่าเป็นผ้าทอที่ไม่ยากนัก ถ้ามีการเก็บ เส้นด้ายขึ้นเพื่อสอดใส่ไม้

ปะทำารยกมุก ถ้าใช้ฟิม 16 หลบทอจะทำให้ใช้เวลานานในการเก็บด้ายยืนและการทอจะใช้เวลานาน ทางด้านการใช้สีของด้ายแต่ละลวดลายมีการคัดเลือกด้ายสีต่างๆที่เหมาะสมกับการทอในแต่ละลาย จากเส้นด้ายที่ฝึกการย้อมสีธรรมชาติจากในช่วงแรกที่ยังมีเหลืออยู่ ส่วนสถานที่ที่ใช้ในการทอในระยะฝึกความชำนาญนี้ สมาชิกได้ตกลงร่วมกันเสนอให้ย้ายไปใช้สถานที่ที่บ้านคุณอัมพร แดงโน ดังภาพ 4



ภาพ 4 บ้านคุณอัมพร แดงโน สถานที่ปฏิบัติการช่วงที่ 2

โดยที่สมาชิกเสนอว่าสะดวกกว่าสถานที่เดิม ใครว่างเวลาไหน สามารถไปทำการทอได้ ซึ่งไม่ต้องรอให้นายขามาเปิดสถานที่ปฏิบัติการให้ เนื่องจากสถานที่ปฏิบัติเดิมนายขาลินธิ จะเป็นคนถือกุญแจไว้แต่เพียงผู้เดียวจึงไม่ค่อยสะดวก ดังนั้นสมาชิกทุกคนจึงตกลงกันตามนี้ และผลของการฝึกทอเพื่อสร้างความชำนาญของการทอลวดลายดั้งเดิมของสมาชิก ปรากฏว่ายังไม่มี ความชำนาญครบทุกลาย เนื่องจากระยะเวลาสมาชิกในการฝึกความชำนาญช่วงสั้น ประกอบกับมีภารกิจประจำวันที่ต้องทำ จึงทำให้ไม่สามารถมีความชำนาญได้ทุกลายในขณะนี้ แต่อย่างไรก็ตามสมาชิกสามารถเรียนรู้วิธีการทอได้ทุกลาย ก็ได้ฝึกทอครบทุกลายแต่ยังฝิดอยู่บ้างโดยเฉพาะลายที่มีตะกอ 4 ตะกอ จะทอได้ช้าและทอฝิดเป็นบางช่วง ซึ่งบางช่วงของผืนผ้า ผู้รู้อย่างทอฝิด เพราะบางทีไม่มีสมาธิ ลืมว่าเหยียบไม้อันไหนแล้ว หรือ ฟุ้งกระสวยฝิดไป ดังนั้น ลายที่ทอยากจึงต้องอาศัยการมีสมาธิและความมีทักษะชำนาญ

#### 2.7 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อริเริ่มก่อตั้งกลุ่มทอผ้าบ้านดอยเต่า

จากการวิจัยพบว่า เมื่อชาวบ้านมีความตั้งใจรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมการทอผ้า และมองเห็นความเป็นไปได้ในการก่อตั้งกลุ่มทอผ้ากันถึงได้ว่าเป็นผลที่เกิดตามมาหลังจากการรวมกลุ่มทำกิจกรรมนั้น ซึ่งในอดีตประมาณปี 2544 ชาวบ้านเคยพยายามที่จะรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมทอผ้า โดยการสนับสนุนจากการศึกษานอกโรงเรียน แต่ไม่ประสบความสำเร็จตามที่กล่าว

แล้วเบื้องต้น ซึ่งการรวมกลุ่มในครั้งแรก มีนายขาว ลินธิ ที่เคยมีบทบาทเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เคยเป็นพ่อค้าคนกลางที่นำผ้ามาจ้างคนในดอยเต่าทอและเป็นบุคคลที่พยายามจะผลักดันให้ชาวบ้านมีการรวบรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมทอผ้าให้เป็นรูปธรรม รวมทั้งเป็นบุคคลที่ออกไปสัมผัส ประสานสัมพันธ์กับกลุ่มทอผ้ากลุ่มอื่นนอกชุมชน มากกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ จึงทำให้ นายขาว ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการจัดการกลุ่มและข่าวประชาสัมพันธ์การสนับสนุนกิจกรรมทอผ้าของชาวบ้านจากองค์กรทั้งของรัฐบาลและเอกชนมากกว่าชาวบ้านคนอื่น

ดังนั้นชาวบ้านจึงตกลงร่วมกันในการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าที่เป็นรูปธรรม โดยลงความเห็นในการเลือกกรรมการกลุ่มและด้วยเหตุผลที่เมื่อก่อตั้งกลุ่มแล้ว จำเป็นที่ควรจะมีบุคคลที่สามารถประสานงานแทนสมาชิกทั้งหมดได้ ซึ่งในขณะนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่และสมาชิกส่วนใหญ่ลงความเห็น ว่า นายขาว ลินธิ มีความเหมาะสมในการเป็นประธานกลุ่มโดยมีคุณอัมพร แดงโน เป็นรองประธาน ซึ่งน่าจะเป็นด้วยเหตุผลที่ในช่วงนี้ชาวบ้านได้เสนอย้ายที่ทำการกลุ่มมาที่บ้านคุณอัมพร ประกอบด้วยความพร้อมทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจโดยสังเกตจากที่อยู่อาศัย อุปกรณ์การทอผ้า ตลอดจนได้รับการสนับสนุนจากที่บ้าน แต่คุณอัมพรเป็นคนพูดไม่เก่ง ไม่ค่อยออกไปไหนที่ผ่านมามีไม่ค่อยได้มีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านมากนัก เพราะใช้เวลาส่วนใหญ่ดูแลลูกซึ่งศึกษาอยู่ในกรุงเทพฯ เพิ่งมาอยู่ในชุมชนจริงๆ ไม่นานนี้เอง แต่มีความชอบด้านงานทอผ้ามากแต่ทอลายดั้งเดิมไม่เป็นเลย เพิ่งมาทอลวดลายดั้งเดิมเป็นตอนเข้ามาร่วมในงานวิจัยนี้ ส่วนงานด้านเลขานุการตกลงให้คุณจินดา แดงบุญ ทำหน้าที่นี้เพราะเป็นคนรุ่นหนุ่มสาว มีความสามารถในการเขียนหนังสือได้ และ คุณจินดา โลแก้ว เป็นเหรัญญิกของกลุ่ม ซึ่งเป็นคนที่เขียนหนังสือได้ มีความรู้ด้านการทำบัญชีมาบ้าง นอกจากนี้ผู้รู้ชื่อ 3 ท่าน ทำหน้าที่กรรมการของกลุ่มได้แก่ คุณบุญศรี แก้วยะ คุณแก้ว แบนดี และคุณกองมา ไหวยะ

อย่างไรก็ตามลักษณะของกลุ่มในช่วงแรกยังรวมตัวกันแบบหลวมๆ อยู่ เนื่องจากสมาชิกบางคนไม่แน่ใจว่าการวิจัยนี้จะสามารถดำเนินการต่อได้ โดยสังเกตได้จากบางคนมาเข้าร่วมสังเกตการณ์อย่างเดียว บางคนคิดถึงเรื่องตัวเงินและตัวสินค้าหรือผ้าที่ร่วมกันทอขึ้นมา ทำแล้วจะขายได้หรือไม่ และเนื่องจากการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมนี้ไม่มีค่าตอบแทน บางคนมีภาระหน้าที่ประจำที่บ้าน บางคนมีอาชีพประจำรับจ้าง เพื่อหาเลี้ยงปากท้องของคนในครอบครัว จึงไม่สามารถร่วมงานได้อย่างจริงจังและอีกประการหนึ่งสมาชิกบางคนไม่มีความเชื่อมั่นในตัวของผู้นำกลุ่ม โดยเกรงว่าจะเป็นการทำธุรกิจส่วนตัว แต่ถึงกระนั้น นางจันทร์สม จันทร์แรง ซึ่งเป็นประธานกลุ่มทอผ้าบ้านน้อย และนายจันทร์คำ ปู่เงินประธานกลุ่มทอผ้าบ้าน หล่ายแก้ว ซึ่งเป็นกลุ่มทอผ้าที่ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งของอำเภอดอยเต่าและเป็นกลุ่มที่อยู่ในตำบลใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านน้อย คือนางจันทร์สม จันทร์แรงได้เล่าประสบการณ์การจัดการกลุ่มให้กับสมาชิก

กลุ่มค้อยเต๋ว่า การทำงานกลุ่มต้องมีความเสียสละ ต้องหาตลาดเอง ต้องอดทนต่อเสียงวิจารณ์ และต้องใจเย็น เพราะคนพื้นเมือง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม ไม่ค่อยเสียสละ อิงหากัน ก่อนจะนำผ้าไปขายต้องตกลงกันก่อนว่าจะให้ขายเมตรละเท่าไร แล้วมอบให้กลุ่ม เท่านั้น ส่วนคนขายจะขายได้เท่าไรไม่ต่างกัน ส่วนประธานกลุ่มทอผ้าบ้านหลายแก้วคือนายจันทร์ คำ ปู่เงินได้เสนอวิธีการจัดการกลุ่มให้ฟังว่า กรรมการกลุ่มจะตกลงราคาขายร่วมกัน สมาชิกทอ มาส่งที่กลุ่มจะหัก 3 % จากค่าแรงหลังจากหักค่าผ้าแล้ว เมื่อขายได้ตามราคาของกลุ่มตกลงกันไว้จะ หัก 5% ให้กลุ่มอีก ตกลงกลุ่มจะได้ทั้งหมด 8% ของราคาสินค้า ซึ่งทางกลุ่มจะมีของรางวัลคืนให้ ตอนสิ้นปีอาจจะปันของหรือเงินปันผล จัดสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ค่าทำมาปนกิจ ส่วนคนที่ ต้องออกไปขายสินค้าข้างนอกต้องเดินทางควรจะมีประกันชีวิตให้ทำปีต่อปี และนอกจากนั้น ทางกลุ่มหลายแก้ว มีโครงการที่จะฝึกอบรมเยาวชนให้หันกลับมาใส่เสื้อผ้าพื้นเมืองและยังบอก เทคนิคในการขายว่าสินค้าเดิมกับสินค้าลวดลายใหม่ๆอย่างเสนอขายสินค้าพร้อมกัน ควรเสนอ ลวดลายใหม่ที่หลัง เพื่อให้ได้ราคาที่สูงกว่าของเก่า นอกจากนี้ ยังกล่าวต่อว่า การทำงานกลุ่มต้องมีความจริงใจและซื่อสัตย์

จะเห็นได้ว่า การศึกษาวิจัยในประเด็นของวิธีการและกระบวนการในการฟื้นฟูภูมิ ปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนค้อยเต๋านั้นๆ ผู้วิจัยได้ใช้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการเสนอความคิดเห็นวางแผนการปฏิบัติงาน การทำกิจกรรมต่างๆในแต่ละขั้นตอนและร่วมกันตรวจสอบความ ถูกต้องของชิ้นงาน ตลอดจนการร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งการมีส่วนร่วมของชาวบ้านแต่ละคนอาจจะ ไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพของแต่ละคน อาทิ ความรู้ ความสามารถ ทักษะ เป็นต้น นอกจากนี้ในกระบวนการของการมีส่วนร่วมชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันมีการแลกเปลี่ยนการ เรียนรู้ซึ่งกันและกันในส่วนของสมาชิกด้วยกันและชาวบ้านในท้องถิ่นใกล้เคียง โดยกระบวนการ เรียนรู้ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นผู้วิจัย ชาวบ้าน และชาวบ้านในท้องถิ่นใกล้เคียง ได้เรียนรู้ผ่านวิธีการ ปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผู้วิจัยและชาวบ้าน ได้ร่วมกันวิเคราะห์และวางแผนการพัฒนา ด้านสิ่งทอของชุมชนค้อยเต๋ และให้ทุกคนร่วมตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม พร้อมทั้งร่วมกัน รับผิดชอบงานของแต่ละกิจกรรม ขณะเดียวกัน การวิจัยในครั้งนี้เป็นการนำภูมิปัญญาที่มีอยู่ใน ท้องถิ่นของชุมชนค้อยเต๋มาเป็นฐาน และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในท้องถิ่นเองเป็นผู้รับผิดชอบ จึง ทำให้ผู้รู้และชาวบ้านจำนวนหนึ่งมีความเต็มใจ มีพลัง และให้ความสำคัญต่อกิจกรรมและความ รับผิดชอบ ถ้าสังเกตแล้วชาวบ้านบางคนที่มีความเต็มใจและเห็นความสำคัญจะมีความตั้งใจทำ กิจกรรม เมื่อมีการนัดประชุมจะเข้าประชุมทุกครั้งและพร้อมกันเสนอความคิดเห็น แต่มีชาวบ้าน บางคนที่ยังไม่ค่อยมั่นใจในการดำเนินงานครั้งนี้ว่าจะสามารถปฏิบัติการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมได้ ในช่วงของการปฏิบัติงานจะเข้าร่วมบ้างเป็นครั้งคราว แต่ในการประชุมสรุปงานกันหรือวางแผน

แผนการทำงานจะเข้มาพร้อมฟังและเสนอความคิดเห็นทุกครั้ง แต่พอเวลาให้รับผิดชอบทำกิจกรรมไม่ค่อยรับผิดชอบซึ่งถือว่ายังมีส่วนร่วมในระดับหนึ่งคือ ร่วมเสนอความคิดเห็นเข้าร่วมฟังการวางแผนการปฏิบัติงานและอย่างน้อยยังเป็นการบ่งบอกถึงความมีสิทธิ เพื่อรักษาประโยชน์อันหนึ่งมาจากผลของการพัฒนาภูมิปัญญาสิ่งทอนี้ ไม่ว่าจะผลนั้นจะออกมาทางด้านบวกหรือลบก็ตาม

นอกจากงานวิจัยครั้งนี้ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมขึ้นมา ซึ่งลวดลายดังกล่าวถือว่าเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ชาวบ้านในชุมชนได้เลือกสรรที่จะให้มีความคงอยู่ในสังคมท้องถิ่นนี้ ต่อไป โดยการรู้สึกสำนึกว่าลวดลายดั้งเดิมกำลังจะสูญหายไปโดยมีวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามาครอบงำ นั่นคือ เสื้อผ้าสมัยใหม่ ผ้าจากโรงงาน เสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น ตามแนวคิดขบวนการฟื้นฟูเมืองและในทางปฏิบัตินั้นการรื้อฟื้นลวดลายดั้งเดิมของชุมชนคอยแต่่า ไม่สามารถทำได้ทุกลาย จึงเลือกสรรมาจำนวน 7 ลาย ซึ่งชาวบ้านคิดว่า เป็นลวดลายที่มีความหมายต่อชุมชน สามารถหาอุปกรณ์และทรัพยากรต่างๆได้ในท้องถิ่น นอกจากนั้นยังได้ปรับหน้ากว้างของผ้าลวดลายดั้งเดิมให้มีขนาดเป็นมาตรฐาน เพื่อสามารถนำไปใช้งานได้หลากหลายมากขึ้นกว่าที่เคยใช้มาในอดีต ดังเช่น ลำแพน จอมเมือง และสุทธิพงษ์ วสุโสภาน (2545: 59) เสนอว่า การผลิตผ้าทางวัฒนธรรมการทอผ้าที่มีการสืบสานมาหลายชั่วอายุคนจนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังมี การทออยู่เป็นประเพณี ความเชื่อของชุมชนดั้งเดิม แล้วนำมาใช้ในความหมายใหม่ นั่นคือ การให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อเปลี่ยนคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น รวมทั้งการนำความรู้จากที่อื่นเข้ามาผสมผสาน เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นการทำให้กระบวนการผลิตผ้าทอเป็นความรู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ มีการผสมผสานและปรับตัวตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง ในทำนองเดียวกัน ยังทำให้คนในชุมชน เข้าใจตนเอง และรู้สึกว่าคุณค่าตนเองมีบทบาท มีส่วนร่วม มีความเป็นเจ้าของ และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาจากภายนอกชุมชนมากนัก

นอกจากนั้น ผลของการศึกษาวิธีการและกระบวนการในการฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยแต่่ามีความสอดคล้องกับงานของ อารอบ เรืองสังข์ และคณะ (2546) ซึ่งวิธีการที่ใช้ในการฟื้นฟูภูมิปัญญาลายดั้งเดิม ผ่านหมั้นศรี เป็นการใ้การมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในภายในกลุ่มทอผ้า โดยการใช้การปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและมีผู้รู้ในการทอผ้าลวดลายดั้งเดิมแต่ละลาย อีกทั้งการเลือกฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมจะมีเหตุผลในการเลือกที่เอื้อต่อความเป็นไปได้ของการทำกิจกรรม ได้แก่ การเลือกลาย ที่มีความสำคัญ เป็นลายพื้นบ้าน เป็นลายที่มีความเก่าแก่และมีความหมายดี ควรแก่การอนุรักษ์ไว้และเป็นลายที่ค้นพบใหม่ ไม่มีผู้สืบทอดการทอ จึงต้องฟื้นฟูขึ้นใหม่ ทุกลายของผ้าที่ฟื้นฟู กลุ่มทอผ้าหมั้นศรี ศึกษาแกะลายจากผ้าตัวอย่างที่มีอยู่ ในทำนองเดียวกันกับการฟื้นฟูภูมิปัญญา สิ่งทอของชุมชนคอยแต่่า เป็นลวดลายดั้งเดิมที่มีการทออยู่ในชุมชน

มานานมาก เป็นลายที่มีความเก่าแก่ ผ้าตัวอย่างที่จะนำมาแกะลายบางลายไม่มีแล้วที่หาได้ในขณะนั้นเป็นเพียงเศษผ้าหรือเสื่อเก่าๆ แต่ลายที่เลือกฟื้นฟูเป็นลายที่คิดว่าสามารถหาพิมพ์ได้ อีกทั้งยังมีภูมิปัญญาผู้รู้ที่สามารถทอได้อยู่ ในขณะเดียวกันลายดั้งเดิมเหล่านี้ยังเป็นลายที่ในอดีตทอเป็นผ้าแล้วมีการใช้กันอยู่ทุกครัวเรือน มีความหมายและคุณค่าแก่คนทอและมีผู้ที่มิได้ครอบครอง

นอกจากนั้นแล้ววิธีการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมเป็นการใช้การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เช่นเดียวกับผ้านาหมื่นศรี แต่มีความแตกต่างกันที่ การมีส่วนร่วมของกลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี สมาชิกเป็นบุคคลหรือชาวบ้านที่อยู่กลุ่มเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันมายาวนาน เป็นการร่วมกันทำกิจกรรมโดยไม่จำเป็นต้องคิดถึงเรื่องการจัดตั้งกลุ่ม รวมถึงเรื่องของการตลาด เพราะมีลักษณะของกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง มีผู้นำกลุ่ม สมาชิกที่แบ่งหน้าที่การรับผิดชอบในแต่ละฝ่าย กลุ่มเป็นที่ยอมรับในระดับจังหวัด ผลิตภัณฑ์เป็นที่ยอมรับในคุณภาพ มีฐานข้อมูลด้านลวดลายและพัฒนาของกลุ่ม ที่เคยได้รับการสนับสนุน จากทั้งองค์กรของรัฐและเอกชน จนเป็นที่รู้จักกันทั่วทุกภาคของประเทศ อย่างไรก็ตามลักษณะดังกล่าวแตกต่างกับชุมชนคอยเต่า ซึ่งสมาชิกของชุมชนคอยเต่า ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทอผ้า เพื่อฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิม มาจาก 3 หมู่บ้านในตำบลคอยเต่า ซึ่งแต่ละคน บางคนมีความสัมพันธ์ รู้จักกันดีเพราะอยู่หมู่บ้านเดียวกัน บางคนอยู่หมู่บ้านเดียวกันก็จริง แต่ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กันมากนัก สังคมปัจจุบันค่อนข้างจะเป็นปัจเจกมากขึ้น ยิ่งทำอยู่คนละหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ค่อนข้างจะน้อยมาก

นอกจากนี้แต่ละคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัยครั้งนี้ อาจจะมีเป้าหมายของตนเองที่แตกต่างกัน บางคนต้องการมีความรู้เรื่องลวดลาย ต้องการทอเป็นต้องการทำธุรกิจ ต้องการมีรายได้ ต้องการเป็นสมาชิกของกลุ่ม ต้องการมีส่วนร่วมและบางคนต้องการที่จะถ่ายทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้คงอยู่ในท้องถิ่น อีกทั้งข้อมูลของลวดลายและความหมายไม่มีเก็บรวบรวมเป็นลายลักษณ์อักษร จะมีเพียงแต่คำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อมา รวมไปถึงอุปสรรคที่สำคัญในการทอลวดลาย คือ พิมพ์ ยังต้องตามหากัน เพราะตัวอย่างผืนผ้าที่พอหาได้มีไม่ครบตามที่ได้เลือกกันไว้ อย่างไรก็ตามการที่ชาวบ้านมารวมกลุ่มครั้งนี้ก็เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมทอผ้า เพื่อฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมขึ้นมาและร่วมกันพัฒนาเพื่อสร้างอาชีพต่อไป ถึงแม้ว่าในช่วงแรกชาวบ้านพยายามที่จะสร้างกลุ่มทอผ้า โดยการรวมกลุ่มกันหาสถานที่ทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งลักษณะของกลุ่มยังไม่เป็นทางการ สมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มกันยังมีปฏิสัมพันธ์กันยังไม่มาก ความคุ้นเคย ความสนิทสนมกัน ความไว้วางใจกัน ยังมีไม่มากนัก แม้กระทั่งผู้นำกลุ่มในช่วงนี้จะเป็นลักษณะของผู้นำที่เป็นคนคอยประสานงานระหว่างสมาชิก ในการนัดหมายเพื่อรวมตัวกัน เพื่อปฏิบัติ กิจกรรมเท่านั้น

## สรุปขั้นตอนกระบวนการในการศึกษาลักษณะและฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า

จากการศึกษาวิธีการและกระบวนการในการฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า สามารถสรุปเป็นขั้นตอนตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ดังนี้

1. การวางแผนการปฏิบัติการมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิค AIC ในการวางแผนการทำงานและมีผู้รับผิดชอบ โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

ก. ขั้นเตรียมการ เป็นการเตรียมเรื่องสถานที่และอุปกรณ์

ข. ขั้นการประชุมวางแผนการปฏิบัติการฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ โดยการหาแนวทางในการปฏิบัติทางด้านองค์ความรู้ ลวดลายผ้า การทอ จัดกลุ่มกิจกรรมที่สามารถทำได้ และกิจกรรมที่ต้องขอความร่วมมือจากภายนอก เรียงลำดับกิจกรรม

ค. ขั้นของการมอบหมายผู้รับผิดชอบในแต่ละกิจกรรม ซึ่งมีกิจกรรมการทอ ลวดลายดั้งเดิม โดยผู้รู้ การข้อมสิทธิ์ธรรมชาติ การจัดหาวัตถุดิบ การจัดหาอุปกรณ์ในการทอ ลวดลาย

2. ปฏิบัติการทอ ลวดลายดั้งเดิมตัวอย่างทั้ง 7 ลาย

3. ตรวจสอบความถูกต้อง ลวดลายดั้งเดิมครั้งที่ 1

4. แก้ปัญหาเรื่องอุปกรณ์ การทอที่ยังไม่ถูกต้อง และการข้อมสิทธิ์ธรรมชาติ

5. ปฏิบัติการทอ ลวดลายดั้งเดิมและการเรียนรู้เรื่องลวดลายระหว่างสมาชิก

6. ตรวจสอบความถูกต้องของลวดลายดั้งเดิมครั้งที่ 2

7. การปฏิบัติการทอเพื่อฝึกความชำนาญในการทอ ลวดลายดั้งเดิม

8. การวิจัยปฏิบัติการเพื่อริเริ่มก่อตั้งกลุ่มทอผ้าบ้านคอยเต่า

## 2.8 สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการฟื้นฟูภูมิปัญญาสิ่งทอ

### 2.8.1 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการเตรียมการ

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในขั้นตอนนี้มีหลายลักษณะเช่น การมีส่วนร่วมในการให้ใช้สถานที่ เพื่อปฏิบัติการซึ่งคุณอุไรวรรณ แดงบุญ “ที่ว่างนั้นจะเอ๊ะอะหยังกับก้านตอผ้าก่อเอ๊ะไปเตอะ ก็ปีก่อเอ๊ะได้ บ่ได้เอ๊ะอะหยัง เป็นที่ว่างๆ มีที่เก็บของได้โดย” (ที่ว่างนั้นจะทำอะไรเกี่ยวกับการทอผ้าทำไปเลย ก็ปีก็ทำไป ไม่ได้ทำอะไร เป็นที่ว่างๆ มีที่สำหรับเก็บของได้ถอลความโดยผู้วิจัย) ส่วนอุปกรณ์ในการทอผ้า เช่นกั ผีขน เครื่องง้วนด้าย ชาวบ้านที่อยู่ใกล้บริเวณนั้นนำมามีส่วนร่วมในด้านอุปกรณ์ ส่วนวัสดุในการข้อมสี ชาวบ้านทุกคนช่วยกันหาจากในชุมชน การมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล เกี่ยวกับการข้อมสิทธิ์ธรรมชาติ

## 2.8.2 การมีส่วนร่วมในขั้นการปฏิบัติการฟื้นฟู

ขั้นการปฏิบัติการฟื้นฟูตลอดมาตั้งแต่เดิม การมีส่วนร่วมของสมาชิกและผู้รู้ร่วมกันทำ กิจกรรมการย้อมสีผู้รู้แต่ละลวดลายทดลองทอผ้าตลอดมาตั้งแต่เดิม สมาชิกและผู้รู้ร่วมกันแก้ปัญหาและหาข้อมูล ร่วมกันประสานความร่วมมือจากบุคคลภายนอกด้านพิมพ์และสีย้อมผ้า

## 2.8.3 การมีส่วนร่วมในขั้นการประเมินผล

ขั้นการประเมินผลความถูกต้องของลวดลาย การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ ผู้รู้ร่วมกันตรวจเช็คลวดลายผ้า ร่วมกันสรุปโดยแม่บุญศรีและแม่สุภา ได้กล่าวว่า “ผ้าที่ต่อลวดลายจากเขาสีเขาต้องเหยียบไม้สี่อัน เป็นว่าผ้าลายติดดอกใหญ่ ลายติดดอกน้อย ยังมีผิดเป็นดี อันนี้มาจากการตอติยังบ่อจำนวน อันว่าเขาเยื่อจะเจือๆก่อนทำหือเขาจำนวนได้” (ผ้าที่ทอลวดลายจากเขา 4 เขา ต้องเหยียบไม้ 4 อัน อย่างเช่นผ้าลายติดดอกใหญ่ ลายติดดอกน้อย ยังมีผิดเป็นช่วงๆซึ่งเกิดจากการทอที่ยังไม่ชำนาญ ถ้าทำกันบ่อยๆก็เกิดความชำนาญได้ ถอดความโดยผู้วิจัย)

## 3. กระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า

### 3.1 กระบวนการพัฒนาศี้อย้อมจากธรรมชาติ

หลังจากชาวบ้านชุมชนคอยเต่าได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเข้ามาช่วยในการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลวดลาย คือ ลายเกล็ดเต่า ลาย ไกล ลายมุก ลายชั้น แขนงลายสอง ลายติดดอกน้อยและลายติดดอกใหญ่ ขึ้นมาแล้ว และผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นว่า แม้สมาชิกบางคนยังไม่สามารถมีความชำนาญในการทอลวดลายบางลายได้ก็ตาม แต่องค์ความรู้ที่ได้จากกระบวนการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมก็สามารถรู้วิธีการทอ การเหยียบ ไม้ของแต่ละลายได้ทุกลาย ซึ่งชาวบ้านได้กล่าวว่า “ได้ทอบ่อยๆและมีเวลานานกว่านี้จะสามารถทอได้” อย่างไรก็ตามผู้วิจัยและทีมวิจัยได้ประชุมปรึกษาร่วมกันว่า ในกระบวนการผลิตผ้าทอตั้งแต่การปั่น การย้อมสีจนถึงการทอ สมาชิกยังมีความต้องการพัฒนาความรู้ในขั้นตอนใด ทั้งนี้ตั้งแต่ แม่จันทร์สม จันทร์แรง ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านน้อยได้ถ่ายทอดความรู้และเทคนิคในการย้อมสีจากเปลือกไม้ต่างๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว สมาชิกยังมีความต้องการสีอื่นๆเพิ่มเติมอีก ได้แก่ สีเขียว สีแดง และสีฟ้า จึงตกลงร่วมกันที่จะพัฒนาด้านสีย้อมจากธรรมชาติ ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยของกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งดำ จังหวัดน่านซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนทำวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในด้านการพัฒนาอ้อมสีธรรมชาติ สามารถย้อมได้หลายสีและมีเทคนิคการย้อมสีธรรมชาติที่ชัดเจน โดยมีพระสมคิด จารณธมโม เจ้าอาวาสวัดโป่งดำ เป็นหัวหน้าโครงการ (พระสมคิด

จารณธม โม และคณะ. 2545) ดังนั้น ผู้วิจัยและทีมวิจัยจึงได้ประชุมปรึกษาหารือกับสมาชิกเพื่อวางแผนเรียนรู้ด้านการพัฒนาด้านสีเขียวจากธรรมชาติจากกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ โดยมีความเห็นร่วมกันที่จะเดินทางไปอบรมเชิงปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน หลังจากทีประชุมและตกลงร่วมกันเพื่อทำการพัฒนาด้านการย้อมสีธรรมชาติโดยการศึกษาดูงานและอบรมเชิงปฏิบัติการกับกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ ผู้วิจัย จึงติดต่อกับพระสมคิด จารณธม โม เพื่อนำสมาชิกไปศึกษาด้านการย้อมสีธรรมชาติและอบรมเชิงปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำซึ่งทางวัดได้ให้ความอนุเคราะห์ด้านอาหาร ที่พัก และสถานที่ในการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการตลอดช่วงของการฝึกอบรม เป็นเวลา 4 วัน ในการทำกิจกรรมครั้งนี้มีสมาชิกไปร่วมจำนวน 11 คน โดย แม่หล่อ จันอ้น ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดวิธีการสกัดสีและวิธีการย้อม กลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำเน้นการใช้วัตถุดิบจากใบไม้เพื่อไม่เป็นการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในทำนองเดียวกัน ยังใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นหรือใกล้เคียงกับที่มีในชุมชนคอยเต่า อันได้แก่ ใบหูควาง ใบสัก ใบฮ่อม ใบหูควาง ย้อมฮ่อมหมัก ย้อมครั่ง ย้อมลูกคำและย้อมใบสาบเสื่อ ในช่วงเวลาตอนเย็น ทีมวิจัยและสมาชิกได้คุยแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องการทอหลอดลายต่างๆกับสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ โดยสมาชิกกลุ่มคอยเต่าและทีมวิจัยได้เดินทางไปคุยสนทนากับสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำตามบ้าน ดังภาพ 5



ภาพ 5 เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และฝึกปฏิบัติย้อมสีธรรมชาติกับกลุ่มบ้านโป่งคำ

นอกจากสนทนาแลกเปลี่ยนแล้วสมาชิกกลุ่มคอยเต่ายังได้ทดลองทำการทอหลอดลายของกลุ่มบ้านโป่งคำ ซึ่งส่วนมากสมาชิกบ้านโป่งคำจะทอผ้ากันที่บ้าน ส่วนในคืนวันที่สามก่อนเดินทางกลับเชียงใหม่ หลังจากรับประทานอาหารเย็นแล้ว ได้จัดเวทีสนทนากลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ในด้านการจัดการกลุ่มโดยกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำและสมาชิกได้เล่าถึงประสบการณ์การก่อตั้งกลุ่มและการจัดการกลุ่มให้ฟัง ซึ่งแม่หล่อ จันอ้น กล่าวว่า “กว่าจะเป็นกลุ่มทอที่บ้านโป่งคำเหมือนบ่าเตี้ยว ก็ใช้เวลาจำคณินเป็นเจ็ดปีปุ่น เตื่อแรกตุ้เจ้าอาจ่านสมคิด จารณธม

โม หือความจ่วยเหลือเป็นสตาจค์ บ่าเตี้ยมิกำมกำนจ่วยกันเชื้อกำน จาวบ้านจ่วยกันทุกเตือ บ่า ว่ากำนช้อม กำนปั่นฝ้าย กำนกวัค กำนจ้วงด้าย กำนตอป่า กำนแปงฮวดฮาย ตอป่าเสร็จแล้วก่อนมา อู้กำนกับว่าจะขายฝืนต้อโค ขายได้ก่อนหือมาเอาสตาจค์ คนโคบ่าหมี่ฝ้าย ก่อหือมาเอาตีกลุ่มไป ตอกำน เสร็จแล้วก้อยหักสตาจค์ออกไป” (กลุ่มทอผ้าบ้านโป่งค้ำกว่าจะได้อเป็นกลุ่มที่มีความสำเร็จเหมือนทุกวันนี้ใช้เวลาประมาณ 7 ปี โดยในช่วงแรกได้รับความช่วยเหลือจากพระสมคิดทางด้านงบประมาณ ปัจจุบันนี้การจัดการกลุ่มมีคณะกรรมการรับผิดชอบงานแต่ละด้าน มีการประชุมกลุ่มเพื่อสรุปรงานกันอย่างต่อเนื่อง ลักษณะการปฏิบัติการผลิตของกลุ่มบ้านโป่งค้ำสมาชิกจะดำเนินการผลิตทุกชั้นตอนที่บ้านตั้งแต่ การช้อม การปั่น การกวัค การจ้วง การทอ รวมถึงการออกแบบ และนำผลิตภัณฑ์มาส่งที่กลุ่ม ซึ่งกลุ่มจะตกลงราคาก่อนว่า สินค้าชนิดไหน ราคาเท่าไร ถ้าขายได้ค่อยรับเงินไป แต่ถ้ากลุ่มมีเงินทุนหมุนเวียนเพียงพอสามารถจ่ายเงินให้สมาชิกได้ก็จ่ายเมื่อสมาชิกทอผ้ามาส่ง และถ้าสมาชิกคนไหนไม่มีฝ้าย สามารถเบิกฝ้ายจากกลุ่มไปก่อน เมื่อนำสินค้ามาส่ง จึงหักค่าฝ้ายจากราคาสินค้า ถอดความจกค่าสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัย สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2546)

จากผลการศึกษาคูงานและเข้าร่วมกิจกรรมการอบรมการช้อมสิทธรรษชาติร่วมกับกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งค้ำ จังหวัดน่าน นั้นได้ทำให้กลุ่มทอผ้าคอยเต่าสามารถปฏิบัติการช้อมสิทธรรษชาติได้ ตามกระบวนการดังต่อไปนี้

#### การช้อมใบหูกวาง



ภาพ 6 การช้อมใบหูกวาง

กระบวนการช้อมสีจากใบหูกวาง มีขั้นตอนดังนี้

1. การทำความสะอาดฝ้าย นำฝ้ายซักในน้ำแล้วแช่น้ำค้าง และน้ำข้าวไว้ประมาณ 1 ชั่วโมง ถ้าจะให้ดีนำไปต้มพอเดือดค่น้ำออก น้ำค้างได้จากการใช้ไม้ไผ่เผาแล้วนำขี้เถ้าใส่ น้ำที่ได้จะขาวใส ถ้าเป็นน้ำค้างที่ได้จากเผาต้นกล้วย น้ำที่ได้จะคล้ำ ถ้าน้ำค้างไม่มีก็สามารถใช้เกลือแทนได้

2. นำใบหูกวางสดทั้งใบแก่ ใบอ่อน สับรวมกัน ไปต้มในน้ำเดือด พอให้น้ำออกสีเหลือง ดูใบไม่ให้เปื่อยมากเพราะจะทำให้สีตาย (ข้อมฝ้ายไม่ติดสี) นำกระชอนตักใบหูกวางออก

3. นำฝ้ายที่ทำความสะอาดแล้วลงต้มกับน้ำสีประมาณ 1 ชั่วโมง คอยกลับฝ้ายเป็นระยะ ข้อมประมาณ 3 ครั้ง แต่ละครั้งเอาใบหูกวางสับแล้วต้มเติมน้ำสีลงไปอีก

4. เมื่อได้สีตามที่ต้องการแล้วนำฝ้ายออกจากน้ำสีบิดพอหมาดๆ นำไปลงขยำกับน้ำค้างที่เตรียมไว้ คือ น้ำสารส้ม และน้ำปูนขาวใส ฝ้ายที่นำลงขยำกับน้ำสารส้มจะได้สีเหลืองสด ส่วนฝ้ายที่ลงไปขยำกับน้ำปูนขาวจะได้สีเหลืองออกน้ำตาล

#### การย้อมฮ้อมสด



ภาพ 7 ใบฮ้อมสด

กระบวนการย้อมสีโดยใช้ใบฮ้อมสด มีดังนี้

1. นำฝ้ายทำความสะอาด
2. นำใบฮ้อมสดมาสับ ขยำใบฮ้อมลงในน้ำพอให้ท่วมฝ้ายที่จะย้อมเป็นการย้อมเย็น ขยำให้น้ำฮ้อมออก นำใบฮ้อมออกแล้วนำฝ้ายที่ทำความสะอาดแล้วลงไปแช่ พร้อมกับใส่น้ำต่างจากปูนขาวและน้ำค้างขี้เถ้าใบกล้วยแช่ทิ้งไว้ 1 ชั่วโมง จะได้ฝ้ายสีออกฟ้า
3. นำฝ้ายที่ได้มาขยี้ในน้ำละลายสารส้ม แล้วนำไปลงน้ำสีฮ้อมขยี้แล้วนำมาลงน้ำสารส้มอีกจะได้สีฟ้าออกเขียว

#### การย้อมฮ้อมหมัก

กระบวนการย้อมสีโดยใช้ฮ้อมหมัก มีดังนี้

1. นำใบฮ้อมตำให้ละเอียดใส่น้ำต่างจากใบกล้วยและน้ำปูนขาว ขยำให้น้ำสีออกทิ้งไว้ 1-3 คืน
2. นำใบฮ้อมออกนำฝ้ายลงขยำแช่ทิ้งไว้ 1-2 ชั่วโมง จะได้สีกรมท่า
3. ถ้าหมักฮ้อมไว้ 1 คืน นำฝ้ายลงย้อมจะได้สีเขียว แต่ถ้านำออกมาลงน้ำสนิทจะได้ออกฟ้า

### การย้อมสีผสมใบหูกวาง

กระบวนการย้อมสีโดยใช้ใบผสมผสมใบหูกวาง มีดังนี้

1. ทำความสะอาดฝ้าย (ตามวิธีเดิม)
2. นำฝ้าย ย้อมใบน้ำส้ม → ลงน้ำใบหูกวาง → ลงในน้ำส้ม → น้ำสารส้ม จะได้ฝ้ายสีเขียวสด
3. นำฝ้ายย้อมใบหูกวาง → ลงในน้ำใบส้ม → ลงในน้ำใบหูกวาง → ลงน้ำปูนขาวไฟ จะได้ฝ้ายสีเขียวเข้ม

### การย้อมใบสัก



ภาพ 8 การย้อมใบสัก

กระบวนการย้อมสีโดยใช้ใบสัก มีดังนี้

1. ทำความสะอาดฝ้ายเช่นเดียวกัน
2. นำใบสักสดสับหยาบๆ ใส่น้ำ นำลงต้มให้น้ำสีออก ถ้าใบสักแก่จะให้สีแดง ถ้าใบสักอ่อนจะให้สีออกม่วง และต้องเป็นใบสักทอง
3. ต้มไม่ต้องให้ใบเปื่อย นำใบสักขึ้นจากน้ำสี นำฝ้ายที่ทำความสะอาดแล้วลงต้มในน้ำสี ประมาณ 1 ชั่วโมง เอาไม้ค้อยกลับขึ้นมา
4. นำฝ้ายออกจากน้ำสีบิดพอหมาดแล้วนำไปจุ่มในน้ำสารส้มจะได้ฝ้ายสีม่วงแดง แล้วแยกฝ้ายที่ย้อมสีใบสักมาจุ่มในน้ำปูนขาว จะได้ฝ้ายสีชมพูอมน้ำตาล (สีกะปิ)

## การย้อมครั้ง



ภาพ 9 การย้อมครั้ง

กระบวนการย้อมสีโดยใช้ครั้ง มีดังนี้

1. นำครั้งต้มกับน้ำเอาไม้กคๆ ครั้งเพื่อให้สีออกแล้วนำผ้ากรองเอาครั้งออก เพื่อให้ชั้นครั้งติดฝ้าย
2. นำเส้นฝ้ายที่ทำความสะอาดแล้วลงขยักกับน้ำครั้งแล้วนำไปต้ม ถ้าต้องการให้สีเข้มให้ย้อมซ้ำ 2-3 ครั้ง พร้อมกับเติมน้ำครั้งทุกครั้ง
3. นำฝ้ายที่ย้อมสีครั้งแล้ว บิดพอหมาดจุ่มลงในน้ำสารส้ม แล้วนำไปย้อมสีครั้งซ้ำ จะได้ฝ้ายสีชมพู
4. นำฝ้ายที่ย้อมสีครั้งบิดพอหมาด จุ่มลงในน้ำละลายปูนขาว นำไปลงย้อมสีครั้งซ้ำอีก ได้ฝ้ายสีม่วงอมชมพู

## การย้อมเม็ดคำแสด

กระบวนการย้อมสีโดยใช้เม็ดคำแสด มีดังนี้

1. นำเม็ดคำแสดแห้งไปตัวให้แตก นำผ้ากรองมาห่อแล้วนำไปต้มในน้ำ ให้น้ำสีออก
2. นำฝ้ายที่ทำความสะอาดแล้วลงต้มกับน้ำสีประมาณ 1 ชั่วโมง นำขึ้นมาบิดพอหมาด
3. นำฝ้ายที่ย้อมสีแล้วจุ่มลงในน้ำสารส้ม จะได้ฝ้ายสีส้ม

จากการเรียนรู้โดยวิธีการศึกษาดูงานและอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกับ กลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ พบว่า ทีมวิจัยและสมาชิกของกลุ่มคอยเต้าสามารถปฏิบัติการย้อมสี ธรรมชาติและมีทักษะความชำนาญมากขึ้น โดยสังเกตได้จากความสามารถในการถ่ายทอด ความรู้ ให้กับสมาชิกคนอื่นที่ไม่ได้ไปร่วมศึกษาดูงานที่จังหวัดน่านได้ และปัจจุบันนี้กลุ่มทอผ้าคอยเต้า ยังคงใช้เทคนิคและกระบวนการย้อมสีที่ได้เรียนรู้จากกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำมาใช้ โดยเฉพาะคุณ

อัมพร แดงโน ที่มีความรักและสนใจงานด้านทอผ้า จะเป็นคนย้อมสีฝ้ายเอง และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้คุณศรียรรณ ซึ่งจะช่วยกันย้อมสีเป็นส่วนมาก ส่วนสมาชิกคนอื่นๆส่วนมากเป็นคนสูงอายุจะรับทำการทอผ้า ซึ่งคุณอัมพร กล่าวว่า การย้อมสีทุกวันนี้ได้ทำตามขั้นตอนที่ได้รับการเรียนรู้จากแม่จันทร์สม จันทร์แรงบ้าง หรือจากการทดลองปฏิบัติด้วยตนเองโดยใช้วัตถุดิบอื่น เช่น ไม้ไผ่แห้ง เป็นต้น ผสมกันเพื่อให้สีติดดีขึ้น เนื่องจากปัญหาของการย้อมสีธรรมชาตินั้นสีที่ได้จะไม่สด ฉูดฉาด สีจะออกคุ่นๆอ่อนๆ ไม่ค่อยติดทน ชาวบ้านจึงพยายามหาเทคนิคเพื่อให้สีติดทน

นอกเหนือจากการศึกษาดูงานและอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกับกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ จ.น่าน แล้ว สมาชิกชุมชนคอยเต่ายังได้เรียนรู้เทคนิคการย้อมสีธรรมชาติและเตรียมวัตถุดิบจากวิทยากรจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนันตเสวก เห่วซึ่งเจริญ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ ด้านการย้อมสีธรรมชาติประเภทสีเขียว สีน้ำตาล และสีดำ ซึ่งเป็นสีที่ชาวบ้านชุมชนคอยเต่าพยายามที่จะพัฒนาด้านเทคนิคเพื่อให้สีติดได้ทน ดังนั้น การเรียนรู้ที่ชาวบ้านชุมชนคอยเต่าได้รับจากวิทยากรเป็นการปฏิบัติการเชิงเทคนิคที่วิทยากรปฏิบัติร่วมกับชาวบ้าน ดังภาพ 6



ภาพ 10 ปฏิบัติการเทคนิคการย้อมสีธรรมชาติกับวิทยากรจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โดยวิทยากรให้ชาวบ้านย้อมครั้ง เปลือกมังคุดและมะเกลือตามภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ได้ปฏิบัติมา ส่วนวิทยากรจะคอยแนะนำเทคนิควิธีและขั้นตอนในการย้อมที่ถูกต้อง หรือขั้นตอนของการใช้สาช่วยย้อมสี อันได้แก่ การย้อมสีฝ้ายแต่ละครั้ง ควรชั่งฝ้ายทุกครั้งเพื่อให้ผลของการย้อมสีออกมาแต่ละครั้งมีความผิดพลาดน้อยที่สุด โดยแนะนำสัดส่วนในการย้อมสีที่ถูกต้องซึ่งควรใช้ฝ้าย 1 กิโลกรัมต่อน้ำ 1 ลิตรถ้าใช้ปูนสีช่วยในการย้อมให้ใช้ปริมาณ  $\frac{1}{2}$  ชีดต่อเส้นฝ้าย 1 กิโลกรัม ซึ่งในปริมาณสัดส่วนนี้จะไม่มีผลต่อความคงทนของเส้นด้าย การใช้สารส้มช่วยย้อมสีควรใช้สัดส่วน 1 ช้อนชา ต่อน้ำ 3 ลิตร โดยการใช้ปูนผสมสารส้มให้ละลายเสียก่อน นอกจากนี้การ

ย้อมเปลือกมังคุดแห้ง แนะนำให้ใช้สัดส่วนเปลือกมังคุดแห้ง 2 ชีด แช่น้ำ 2-3 ลิตร ก่อนประมาณ 2-3 ชั่วโมง นำเส้นฝ้ายที่ทำความสะอาดแล้วแช่น้ำสารส้มก่อน ½ ชั่วโมง แล้วนำลงต้มกับน้ำสีเปลือกมังคุดประมาณ 1 ชั่วโมง ในทำนองเดียวกันสารย้อมครั้งก็ให้ทำเช่นเดียวกับการย้อมเปลือกมังคุด และยังแนะนำการแช่มะเกลือต้องแช่ให้น้ำท่วมมะเกลือ มะเกลือที่ไม่จมน้ำจะไม่สามารถนำไปใช้ย้อมสีได้ เพราะจะไม่ให้สี นอกจากนั้นแล้วยังเสนอแนะว่า ภาชนะที่ใช้ต้มน้ำสีควรใช้ภาชนะที่เป็นสแตนเลส เพราะจะไม่ทำให้น้ำสีเปลี่ยนเมื่อเวลาต้มเส้น ฝ้าย ซึ่งหลักจากที่ชุมชนคอยเต่าได้ปฏิบัติการเชิงเทคนิคร่วมกับวิชาการแล้วสังเกตได้ว่าผู้ที่ทำหน้าที่ในการย้อมสีของกลุ่มคือคุณอัมพร และคุณศรีวรรณ มีการใช้ช้อนตวง สารย้อมสี มีการตวงปริมาณการใช้น้ำให้ได้สัดส่วนกับฝ้าย มีการใช้สารช่วยย้อมสีในขั้นตอนที่ถูกต้อง มากขึ้นจากเดิม โดยสังเกตจากการซักเส้นฝ้ายหลังการย้อมสี สีจะตกน้อยลง สีที่ได้มีความสดใสมากขึ้น เช่นสีคั่งและสีมะเกลือ เป็นต้น

ผลจากการวิจัยโดยกระบวนการอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม การศึกษาฐานที่กลุ่มทอผ้าบ้านโป่งดำ จังหวัดน่าน รวมทั้งการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการด้านเทคนิคกับนักวิชาการเกี่ยวกับการย้อมสีธรรมชาติของชุมชนคอยเต่า ได้พบว่า ชุมชนคอยเต่าโดยเฉพาะคุณอัมพร แดงโนที่มีความตั้งใจและรักในงานทอผ้า จึงพยายามที่จะพัฒนาการย้อมสีธรรมชาติให้จำนวนสีที่หลากหลายมากขึ้น รวมทั้งค้นหามีปัญญาดำยการย้อมสีธรรมชาติเพิ่มเติมจากเดิม ในขณะเดียวกันชาวบ้านในท้องถิ่นรู้ว่าคุณอัมพรกับชาวบ้านจำนวนหนึ่งกำลังทำกิจกรรมทอผ้า และต้องค้นหามีปัญญาผู้รู้ที่สามารถย้อมสีธรรมชาติและด้านการทอผ้า จึงได้ร่วมกันแนะนำผู้รู้ด้านการย้อมสีคราม และผู้รู้การทอลายคิดอกใหญ่ให้ ซึ่งเป็นชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงกัน คือเมตี ดีใจ อายุ 85 ปี ชาวบ้านหมู่ 3 บ้านคอยเต่า อำเภอคอยเต่า และคุณจันทร์หอม ปาติยะ อายุ 49 ปี ชาวบ้านหมู่ 3 บ้านคอยเต่า อำเภอคอยเต่า เช่นเดียวกัน การย้อมสีธรรมชาตินั้นเป็นสีที่ชาวบ้านชุมชนคอยเต่าต้องการที่จะเรียนรู้วิธีการย้อมเพราะเป็นสีที่ทำยาก ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญที่สะสมมาซึ่งปัจจุบันแทบจะไม่มีใครย้อมกันแล้ว

กระบวนการวิจัยได้ทำให้ทีมวิจัยต้องเข้าไปพบแม่เฒ่าวัย 85 ปีผู้นี้ พร้อมกับบอกถึงวัตถุประสงค์ในการมาพบเพื่อต้องการรับการถ่ายทอดความรู้ด้านการย้อมสีครามธรรมชาติ ซึ่งผลการเข้าศึกษาเรียนรู้กับเมตี พบว่า เมตี ได้ย้อมครามมานานแล้ว ตั้งแต่ยังสาว เรียนจากแม่ ส่วนมากย้อมไว้ใช้เอง พร้อมกับหีบเส้น กางเกงสีกรมท่าเข้า ไม่ซีดมาให้ดู เป็นเส้นฝ้ายที่ใช้แล้วซักทำความสะอาดหลายครั้งแล้ว แต่จากที่เห็นสียังสดไม่ซีดเลย เมตีก็กล่าวว่า “ ต่อนแรกก็คิดว่า จะย้อมครามหม้วนี่แล้ว จะยังบ่ย้อมเสมแล้ว อายุก็หนักโดย ก็ดเสมเตื่อก็ว่า ฝ้ายจะมาเขียนสู้สืบต่อ ก็คิดว่า จะสอนหื้อ” (ถ้าย้อม ครามหม้วนี่แล้ว จะเลิกย้อม อายุมากแล้ว ถ้ามีคนมารับการถ่ายทอดก็จะสอนให้-ถอดความโดยผู้วิจัย) นอกจากนั้นยังมอบเมล็ดครามให้เพื่อนำไปขยายพันธุ์ และแนะนำ

วิธีการปลูกโดยให้หยดลงหลุมๆละ 4-5 เม็ด ช่วงเวลาที่ปลูกควรเป็นเดือนเมษายน เพราะเข้าใกล้ฤดูฝนพอดี พอหมดฝนก็ใช้ได้พอดีและยังแนะนำเทคนิคในการทำก่อนคราม ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่า ก่อหม้อคราม ว่าควรใช้หม้อดินที่ผ่านการใช้งานแล้วจะทำให้ครามขึ้นหม้อดี หลังจากจัดเตรียมอุปกรณ์และวัตถุดิบในการปฏิบัติการเตรียมก่อนครามพร้อมแล้วจึงเริ่มปฏิบัติการ โดยแม่ดีจะทำพิธีผูกปากหม้อครามก่อน ซึ่งแม่ดีนำเส้นฝ้ายผูกกับหมากพลูที่คนแก่กินไปมัดปากหม้อดินที่จะทำการก่อก่อนคราม เพื่อเป็นการบอกผีหม้อก่อนทำการก่อก่อน เพราะมีความเชื่อว่าถ้าไม่บอกผีหม้อสีที่ข้อมออกมาไม่ติดเส้นฝ้ายและสีจะไม่งาม

ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังมีความเชื่อ ความศรัทธา เรื่องผี เนื่องจากภูมิปัญญาการทอผ้าได้ผูกโยงกับพิธีกรรมทางศาสนาอยู่ไม่น้อย โดยทีมวิจัยและสมาชิกชุมชนคอยเต้าได้ฝึกปฏิบัติการย้อมสีจากใบคราม ตามขั้นตอนดังนี้

#### การย้อมคราม

1. นำใบพร้อมก้านของต้นคราม มามัดม้วนเป็นลูก แล้วแช่น้ำไว้ในถัง ใส่ น้ำให้ท่วมทิ้งไว้ 1 คืน วันที่ 2 พลิกด้านล่างขึ้นข้างบน ทิ้งไว้อีก 1 คืน
2. นำลูกครามที่ม้วนไว้รอกเหลือแต่น้ำ นำตะกร้อตีขึ้นลง จะมีฟองขึ้นมาให้ตีจนฟองหาย ก่อนตีใส่ปูนขาวกั้นกับหมาก 1 กำมือ ทิ้งไว้ 1 คืน
3. นำผ้ากรองเย็บเป็นถุง เทน้ำที่แช่ครามด้านบนทิ้งเหลือแต่ตะกอนคราม เทน้ำตะกอนครามลงในถุงผ้ากรอง แฉวนทิ้งไว้จนเป็นก้อนคราม
4. นำก้อนครามที่ได้มาใส่น้ำค้างที่ได้จากขี้เถ้าไม้ขี้เหล็กคั้นกล้วยและมะริดไม้
5. ใส่มะกรูดเผา ส้มป่อย และเปลือกมะริดไม้สด แช่ทิ้งไว้ประมาณ 4-5 วัน
6. นำฝ้ายที่ทำความสะอาดแล้วลงย้อมได้

เทคนิค ถ้ามีเชื้อครามอยู่ก่อนแล้วนำมาผสมในขั้นตอนที่ 4 จะให้สีสวย



ใบคราม



แม่ดี ตีบใจ



หม้อคราม

ภาพ 11 ใบคราม แม่ดี ตีบใจ และหม้อคราม

หลังจากที่ได้พัฒนาด้านการย้อมสีธรรมชาติแล้วชุมชนคอยเต่า เริ่มมีทักษะความสามารถในการย้อมสีธรรมชาติเป็นยอมรับทั้งในชุมชนและนอกชุมชน โดยที่สมาชิกภายในกลุ่มชุมชนคอยเต่าสามารถย้อมเส้นฝ้ายได้เอง รวมทั้งสามารถถ่ายทอด วิธีการย้อมสีธรรมชาติให้กับสมาชิกคนอื่นได้ นอกจากนี้ยังสามารถถ่ายทอดความรู้และทักษะวิธีการย้อมสีธรรมชาติให้กับเยาวชนหรือนักเรียน โรงเรียนชุมชนบ้านคอยเต่าได้สืบทอดไว้ นอกจากนี้ กลุ่มแปรรูปศรีบัวเงินซึ่งเป็นลูกค้ำกลุ่มแรกที่สั่งสินค้าจากกลุ่มทอผ้าบ้านคอยเต่า รวมทั้งได้ทดลองส่งผ้าลายไกลและผ้าลายซิ่นแขงไปทดลองตัดเสื้อสำเร็จรูปจำหน่าย ทั้งนี้ประธานกลุ่มศรีบัวเงิน ได้ให้ความเห็นว่า ‘สตี้อามา หย่อมงามดี เขาเอาไปซั๊กก่อนมาตัดหีบสีก่อนบ่อดก ก่อเลยบอกหื้อจาวบ้านว่า ตอไปถี่กๆเตอะจะได้เอามาช่วยแปงเป็นของดีขายได้ จาวบ้านจาดนักหันว่าสีงามดีบ่าเกยหัน ตัวผู้อำนวยกำนโฮงเฮียนคอยเต่าก่อว่าสั่งหื้อครูแม่หญิงไปตัดแปงใส่ เป็นกำนช่วยจาวบ้ายโดย’ -- (สตี้ออมาสวยดี เวลามาไปฟอกก่อนนำมาเย็บสีไม่ตกหรือซีด และขอให้ทอส่งไปเรื่อยๆ รวมทั้งชาวบ้านในพื้นที่เมื่อเห็นสินค้าจะบอกว่าสีงาม ดังเช่น ผู้อำนวยการ โรงเรียนชุมชนบ้านคอยเต่า สั่งทอผ้าลายไกลให้ครูผู้หญิงนำไปตัดเสื้อสวมใส่กับผ้าซิ่นที่มีอยู่และเป็นการส่งเสริมสินค้าในท้องถิ่นลดอคติความ โดยผู้วิจัย)

### 3.2 การพัฒนาด้านตลาด

ผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นว่า หลังจากที่ชุมชนคอยเต่าได้พัฒนาด้านสีย้อมธรรมชาติแล้ว ผู้วิจัยและทีมวิจัยชุมชนรวมทั้งสมาชิกได้จัดเวทีปรึกษากันเรื่องการพัฒนาตลาด โดยสมาชิกส่วนใหญ่ ให้ทัศนะว่า (เรื่องของการทอลวดลายถ้ามีผ้าตัวอย่างมาให้ดูส่วนใหญ่ชาวบ้านที่มีทักษะด้านการทอผ้า เมื่อดูผ้าตัวอย่างแล้วสามารถอ่านแกะลายผ้าได้ โดยการแกะผ้าตัวอย่างดูการพุ่งของเส้นด้ายที่ทำให้เกิดลาย ซึ่งการอ่านจะอ่านตามเส้นด้าย 1 อ่านมี 4 เส้น ถ้าต้องการทอลวดลายแปลกๆสวยๆพบเห็น สามารถซื้อมาเป็นตัวอย่างทดลองทอคู่กันได้ แต่เมื่อนำผ้าตัวอย่างของกลุ่มอื่นๆมาศึกษาแล้วลงความเห็น ว่า ลวดลายของแต่ละกลุ่ม แต่ละท้องถิ่นจะมีความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ฟืมที่ใช้ทอลายของแต่ละท้องถิ่นก็จะมีเฉพาะท้องถิ่น จึงหันกลับมาพิจารณา ลวดลายของชุมชนคอยเต่าซึ่งมี อยู่ ณ ท้องถิ่นตอนนี้มีถึง 7 ลาย ซึ่งบางลายยังหาคนทอที่ชำนาญไม่ได้เช่น ผ้าลายดี ส่วนลายอื่นๆได้ปรึกษากันว่ามีลายไหนที่สามารถทอผสมผสานกันได้ เพื่อให้เกิดเป็นลวดลายใหม่ได้จึงได้ทำการทดลองทอผลิตภัณฑ์ขึ้นมาจากการผสมผสานลายยกมูกลายไกล และลายซิ่นแขง ซึ่งเป็นลายที่ทอบนเครื่องเดียวกันได้ เพราะใช้ตะกอ 2 ตะกอ จึงทำการทอเป็นตัวซิ่นและทอผ้าพื้นเย็บต่อตัวเป็นหัวซิ่นกับตีนซิ่น-ลดความ โดยผู้วิจัย)

นอกจากนั้น คุณอัมพร แดงโน สมาชิกคนสำคัญ ยังได้ ทดลองทอผ้ามัดย้อมโดยการนำเส้นฝ้ายมามัดเป็นปล้องๆแล้วนำไปย้อมสีนำมาทอเป็นผืนผ้า และทดลองทำผ้าลายหาง

กระรอก ซึ่งมีลักษณะคล้ายการทอผ้าลายไกล แต่แทนที่จะนำเส้นด้ายมาปั่นเข้าเกลียวก็นำเส้นด้ายหลายสีมาควบกันแล้วทำเป็นเส้นพุ่ง ความสวยงามของลวดลายขึ้นอยู่กับทำให้สีของเส้นฝ้ายอย่างไรก็ตาม ผ้าลายด้ายที่ยังเป็นปัญหาเรื่องความชำนาญ กระบวนการวิจัยได้ทำให้ คุณจันทร์หอม ปาจารย์ ซึ่งมีความรักด้านการทอผ้าตั้งแต่สาวเห็นแม่ทอก็ลองมาผูกตะกอกเองและสามารถเรียนรู้การทอผ้าลายด้ายดอกใหญ่ได้ดังงามและถูกต้อง ซึ่งถือได้ว่าเป็นชาวบ้านที่มีรายได้เสริมจากผลพวงของการพัฒนาลวดลายดั้งเดิมขึ้นมา เมื่อลูกค้าสั่งสินค้าเป็นผ้าลายด้ายดอกใหญ่ ทางกลุ่มจะส่งให้ที่จันทร์หอม เป็นผู้ทอ

### 3.3 การจัดการด้านวัตถุดิบในการย้อมสีธรรมชาติ

ผลการวิจัยพบว่า หลังจากที่บ้านชุมชนคอยเต่าได้รับความรู้และเทคนิคในการย้อมสีธรรมชาติจากภูมิปัญญาผู้รู้ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน รวมทั้งวิทยากรที่เป็นนักวิชาการได้แนะนำเทคนิคการย้อมสีธรรมชาติแล้ว ชาวบ้านมีการนำสัดส่วนการใช้วัตถุดิบที่ได้จากการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการที่ปฏิบัติแล้วได้สืบทอดมาเป็นที่พอใจ และเป็นที่ยอมรับทั้งลูกค้าและสมาชิกของกลุ่ม ทำให้มีการใช้วัตถุดิบในการย้อมสีที่ได้สัดส่วนกับปริมาณฝ้ายทำให้การสิ้นเปลืองวัตถุดิบไม่มากเหมือนในระยะแรกๆที่ทำการย้อมสีกันแบบลองผิดลองถูก ใช้สัดส่วนของวัตถุดิบไม่เหมาะสมกับปริมาณของน้ำและฝ้าย อีกทั้งการอบรมเชิงปฏิบัติที่ได้รับจากวิทยากรได้นั้นการนำวัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นมาทดลองปฏิบัติและเป็นวัตถุดิบที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม คือ เป็นการเน้นใช้ส่วนของใบไม้ ไม้เนื้อแข็ง ไม้หรือราก ทำให้ได้สีเพิ่มขึ้นจากเดิม เช่น ใบหูกวาง ใบสัก ใบฮ่อม เมล็ดค่างะ และครั้ง นอกจากนี้ยังได้สำรวจรวบรวมพืชหรือต้นไม้ที่เป็นวัตถุดิบ ในการย้อมสีที่มีในท้องถิ่น มาทดลองทำ เช่น ไม้แพรง ส่วนวัตถุดิบที่ให้สีแต่ไม่มีในท้องถิ่น ได้มีการนำเมล็ดและต้นกล้ามาขยายพันธุ์ต่อไป เช่น เมล็ดค่างะ เมล็ดต้นคราม ต้นฮ่อม และการปลูกต้นไม้เพื่อนำครั่งมาเลี้ยงเป็นต้น

### 3.4 สรุปการวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาภูมิปัญญาสิ่งทอ

หลังจากการตรวจสอบความถูกต้องของลวดลายร่วมกันคุณอัมพร แดงโน ซึ่งเป็นผู้รู้คนหนึ่งเข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่เริ่มแรกกล่าวว่า “ว่าจากท่านฝึกความชำนาญแล้ว เขาว่าสีย้อมดีบ่อดิลก่อด้องเขียนอยู่เรื่องสีย้อมกับสีอื่นๆเหม ” (นอกจากฝึกความชำนาญเรื่องการทอแล้วสีที่ย้อมยังไม่ค่อยติดเส้นด้าย ต้องการเรียนรู้เรื่องสีย้อมและต้องการสีอื่นเพิ่มอีก--ถอดความโดยผู้วิจัย) สมาชิกคนอื่นเห็นด้วยจึงร่วมกันวางแผน ศึกษาดูงานด้านการย้อมสีธรรมชาติ การมีส่วนร่วมของสมาชิก ในการพัฒนาด้านสีย้อม (โปรดดูรายละเอียดจากหน้า 112-130) วิเคราะห์ได้ว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการศึกษาดูงานที่จังหวัดน่าน สมาชิกทุกคนร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมประชุม ร่วมฟัง แต่ไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น เมื่อกลับมาที่กลุ่มคอยเต่า ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ด้านการย้อมสีมี

เพียงคุณอัมพร แดงโน และ คุณศรีวรรณ ทาคำ ซึ่งได้รับการบอกกล่าวจากคุณอัมพรว่า “หลังจากกลับมาจากเมืองน่านมีเจ้าคนเดียวที่ขอมสีกับถ่ายทอวิธีทำนญ้อมสีธรรมชาติให้กับศรีวรรณดีเป็นผู้ช่วย ส่วนต้นส้อมดีเอาจากน่านก่อนแบ่งห้อมสมาชิกไปปลูกกัน” (ตั้งแต่กลับมาจากน่านมีตนเองคนเดียวที่ขอมสีและได้ถ่ายทอการข้อมสีธรรมชาติให้กับศรีวรรณที่เป็นผู้ช่วย แต่ต้นห้อมที่นำมาจากน่าน สมาชิกแบ่งกันไปปลูก ถอดความโดยผู้วิจัย)

ส่วนการมีส่วนร่วมด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ จากการบอกเล่าของคุณอัมพร แดงโน ซึ่งเป็นประธานกลุ่มกล่าวว่า “สมาชิกมาเอาฝ้ายแล้วปักไปต่อที่บ้าน บางคนบ่บ่ได้เยื่อเวลาเขานัดมาประชุมก่อนมาออกก่าคิด แต่บ่ได้เยื่อหยัง” (สมาชิกมาเอาฝ้ายมาทำการทอที่บ้าน บางคนก็ไม่ได้ทำ เวลามาประชุมเข้าร่วมแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็น แต่ไม่ทำอะไร--ถอดความโดยผู้วิจัย) แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมบางคนก็มีส่วนร่วมทุกกิจกรรมแต่บางคนมีส่วนร่วมเป็นบางครั้งบางคราวเพื่อแสดงความเป็นสมาชิกของกลุ่มและรับผลประโยชน์จากกลุ่ม

#### 4. กระบวนการสืบทอดลักษณะของลวดลายผ้าทอดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า และภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งทอ

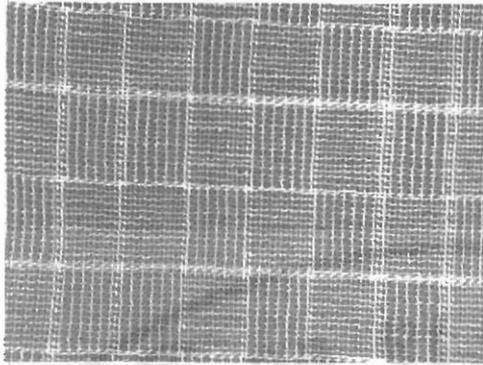
ข้อมูลจากงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่า อาณาจักรล้านนา สมัยปู่ตาชายถือว่าเป็นยุคที่มีความงามด้วยศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา รวมถึง เครื่องแต่งกายอันสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาโดยแท้จริง แต่เมื่อการพัฒนาตามแนวคิดความทันสมัยเข้าไปครอบงำในดินแดนแห่งนี้ทำให้ศิลปวัฒนธรรมเก่าแก่เริ่มจางหายไป การแต่งกายแบบล้านนาเริ่มไม่ค่อยได้เห็นในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านคนล้านนา อย่างไรก็ตาม ผ้าทอพื้นเมืองเป็นการทอด้วยมือถือว่าเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านสืบสานกันมาจากบรรพบุรุษ มีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละชุมชนซึ่งมีการผลิตและการใช้ลวดลาย สี สันต่าง ๆ บนเนื้อผ้าตามอิทธิพลที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา มีขนบธรรมเนียมความเชื่อถือและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต ตลอดจนค่านิยมในสังคมที่สืบทอดต่อกันมา อีกทั้งการทอผ้ายังเป็นวัฒนธรรมและกระบวนการทางสังคมของผู้หญิงที่ทำสืบทอดกันมาโดยผ่านสถาบันครอบครัวเป็นหลัก อาศัยการสั่งสอนและการเรียนรู้ ประสบการณ์ ทักษะจากแม่ถึงลูกสืบเนื่องกันมา ในอดีตหากสตรีใดไม่มีความรู้ในการทอผ้าถือว่ายังไม่มีความพร้อมที่จะมีครอบครัว เพราะการทอผ้า นับว่าเป็นคุณสมบัติของผู้หญิงที่จะนำความรู้นั้นมาใช้กับชีวิตประจำวัน ฝีมือในการทอผ้าถือว่าเสน่ห์อีกอย่างหนึ่งของผู้หญิงที่จะมัดใจชายให้เข้าสู่พิธีแต่งงานได้ นอกจากนั้นการทอผ้าในยามว่างจากงานอื่นยังเป็นโอกาสที่จะช่วยให้ชายหนุ่มหญิงสาวได้ พบปะ

และทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน อันจะชักนำไปสู่ความรักและการแต่งงานสร้างครอบครัวด้วยกัน (ผ้าพื้นเมืองในอาณาจักรล้านนา, 2536: 7)

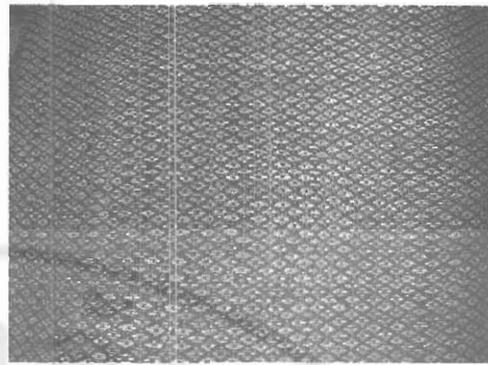
เช่นเดียวกับการทอผ้าของชุมชนคอยเต่ามีการทอกันมาตั้งแต่โบราณสมัยปู่ย่าตายายจากการพูดคุยและสัมภาษณ์จากคนเฒ่าคนแก่ ผู้รู้ทางด้านลวดลายจากหมู่ 3 หมู่ 6 และหมู่ 10 (สัมภาษณ์เมื่อ 12 พฤษภาคม 2547) ได้พบว่าในสมัยก่อนการทอผ้าเป็นวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดกันในสถาบันครอบครัว ผู้หญิงทุกบ้านจะทอผ้าเป็น ผู้หญิงส่วนใหญ่ในสมัยก่อนไม่ได้เรียนหนังสือ อยู่บ้านจะเรียนการทอผ้าจากมารดา ซึ่งการทอผ้าในสมัยก่อนไม่มีการสอนในโรงเรียน ผู้หญิงจะใช้การทอผ้าเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันเป็นผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ผู้หญิงบางคนก็ลักจำจากเพื่อนบ้านมาหัดทอเอง ด้วยความอยากทอเป็น บางครั้งก็นำผ้าเก่ามาแกะลายเอาเองบ้าง โดยในช่วงแรกๆ เริ่มหัดทอจากลายที่ง่าย ๆ ก่อนเช่น ลายสอง ลายดี เป็นต้น บางคนเข้าโรงเรียนต้องทอผ้าเพื่อให้นำไปโรงเรียนทำให้จำเป็นต้องทอผ้าเอง เพราะถ้านำผ้าไปโรงเรียนจะอายเพื่อน นอกจากการทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันแล้วการทอผ้าเป็นของผู้หญิงในชุมชนคอยเต่า ยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงสภาพแล่งสถานภาพของเด็กผู้หญิงสู่ความเป็นสาว ที่เพียบพร้อมผู้หญิงที่ทอผ้าเป็นจะเป็นที่หมายปองของชายหนุ่ม โดยที่มีค่านิยมในการเลือกผู้หญิงที่จะมาเป็นคู่ครอง ถ้าผู้หญิงที่ทอผ้าเป็น ทอผ้างาม แสดงว่าผู้หญิงคนนั้นมีความขยันอดทน เมื่อได้แต่งงานแล้วจะมีผ้าไว้ห่ม ได้สวมใส่ และมีผ้าไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่นเดียวกับกับ แม่ดี ตีบใจ (2547) อายุ 85 ปี (สัมภาษณ์เมื่อ 10 กรกฎาคม 2547) ทอผ้าตั้งแต่อายุ 12-13 ปี และแม่เมา ปันจันจะ อายุกว่า 80 ปี ทอผ้าตั้งแต่อายุ 12-13 ปี เช่นกัน กล่าวว่า “แม่ดีตอนป่าต่อนอยู่กับบ้านกับจอง บ่าได้ไปโงงเฮียนก่อเลยเฮียสู้อ่านตอป่ากับแม่ฮุย แม่มาเป็นลักตอป่าคนเดียว ลักจำเป็นมาหัดตอคนเดียว แปงฟืมคนเดียว” (ทอผ้าเพราะอยู่กับบ้าน ไม่ได้ไปโรงเรียนเรียนรู้จากทอผ้าจากมารดา ส่วนแม่เมาได้รับการทอผ้าโดยดูจากเพื่อนบ้าน ทอแล้วมาเก็บฟืมเอง หัดทอเอง-ถอดความ โดยผู้วิจัย)

#### 4.1 ลักษณะของลวดลายผ้าทอดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า

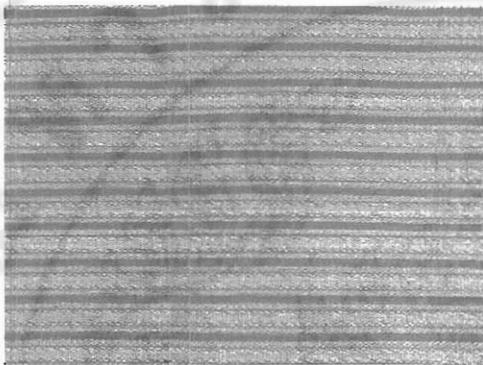
ลวดลายดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่ามีทั้งที่ทอด้วยเขา 2 เขา 4 เขา และมีลายจก จากที่ได้พูดคุยสอบถามผู้รู้และชาวบ้าน พบว่าลายบางลายจะเก่าแก่มากไม่ทราบจะหาฟืมลายได้ หรือเปล่าแต่ที่พอจะหาฟืมได้จะมีอยู่ 7 ลาย จึงตกลงกันว่าจะร่วมกันพัฒนาลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลายนี้ คือลายเกล็ดเต่า ลายสอง ลายดีคอกน้อย ลายดีคอกใหญ่ ลายขกมุก ลายไกล และลายซิ่นแซง ซึ่งลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 มีลักษณะดังนี้



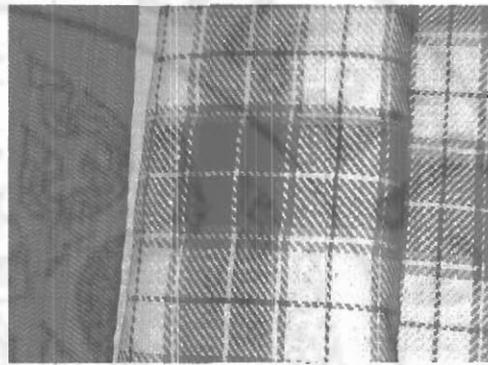
ลายเกิ้ล็ดเต๋า



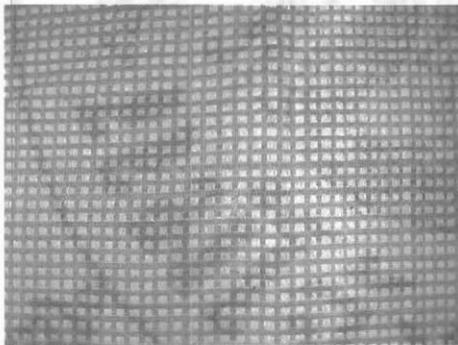
ลายตีดอกน้อย



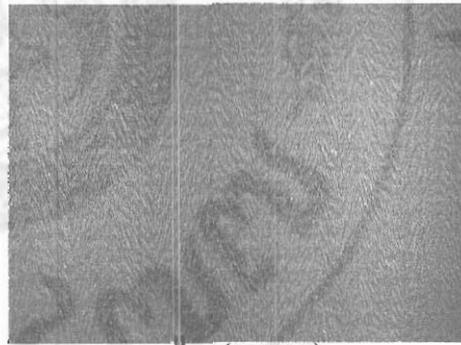
ลายซิ่นแซง



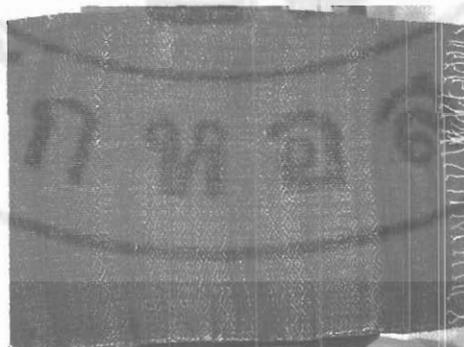
ลายสอง



ลายยกมุก



ลายไกล(ลายเกย)



ลายตีดอกใหญ่

ภาพ 12 ภาพลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย

#### 4.2 ประวัติ ความหมายและคุณค่าของผ้าทอ

การทอผ้าเป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิงที่ผู้ชายจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว เว้นแต่ในกรณีของการสร้างเครื่องมือในการทอผ้า ดังที่ลุงกู่ ตีบใจ อายุ 88 ปี ลุงกู่ ผู้เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านคอยเต่า ในปี 2491-2492 บอกว่าสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามมีการนำผ้าไปแลกเปลี่ยนสิ่งของ ใครมีผ้าถุงถือว่ามีฐานะดี ชาวบ้านจะทอผ้ากันตามบ้าน ทอเป็นผ้าไว้ใช้กันเองในครัวเรือนผู้หญิงทอผ้าผู้ชายก็ดักก็ทอผ้าให้ ต่อมาประมาณ 2484-2487 ค่อยเลิกทอผ้าไว้ใช้กันเพราะหาซื้อกันได้ง่าย แต่บางครัวเรือนก็ยังมีการทออยู่บ้างเมื่อว่างจากการทำไร่ ทำนา แต่ไม่ทอผ้าเป็นเสื้อผ้าใส่ เพราะมันไม่ทันสมัย สมัยก่อนมีเงิน 2-3 บาท ก็ซื้อเสื้อผ้าสมัยใหม่ใส่กันได้แล้ว คนที่เสื้อผ้าสมัยใส่แสดงให้เห็นว่าเป็นคนมีเงินทอง เช่นเดียวกับลุงสุข กล้าโน อายุ 77 ปี บอกว่าประมาณปี 2500 ก็ไม่ค่อยมีการทอผ้าแล้ว จะมีแต่คนแก่ที่ยังทอไว้ใช้เองบ้างยามว่าง ดังนั้นจะเห็นว่าผ้ายังมีมูลค่าสามารถแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของหรือเงินตราได้ด้วย โดยเฉพาะในปัจจุบันการทอผ้าดูเหมือนว่าจะมีความหมายในทางเศรษฐกิจเป็นรายได้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของชาวบ้าน

จากความหมายของวัฒนธรรมตามที่ จำนง อดิวัฒนสิทธิ และคณะ (2545: 15-16) ได้สรุปว่า เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่รวบรวมเอาความรู้ ความเชื่อ คติประเพณี คติธรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถและนิสัยอื่นๆที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็น แบบแผนดำเนินชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกของสังคมหนึ่ง ได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมายหรือตราประจำกลุ่มที่คนอื่นเห็นแล้วรู้ได้ทันที เช่น มีภาษา เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เหมือนกันสำหรับคนในกลุ่มนั้น นอกจากนี้ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2538: 5-7) ได้พูดถึงวัฒนธรรมว่าเป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมา ในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์และการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน ซึ่งวัฒนธรรมในฐานะขององค์รวมนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบบคุณค่า ซึ่งหมายถึงศีลธรรมของส่วนรวม จิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ ระบบภูมิปัญญาซึ่งเป็นวิถีคิด การจัดการและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม ทำให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ เพื่อการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานะแวดล้อม และระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึงศักดิ์ศรีและสิทธิของความเป็นมนุษย์ เป็นสิทธิที่เสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการพัฒนาสังคมให้มีความยั่งยืน เมื่อต้องเผชิญกับการครอบงำจากวัฒนธรรมภายนอก อีกทั้งยังมีการศึกษาทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้านของยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537: 24) ได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็น

ความรู้และประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือจากวัดและครอบครัว รวมทั้งประสบการณ์ตรงจากการเห็นและปฏิบัติ และในทำนองเดียวกันกับวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (มปป: 9) กล่าวไว้ว่า ความแตกต่างของวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมนั้นอยู่ที่ระดับของการนำไปใช้กับกลุ่มคน การใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นการมุ่งหมายถึงการดำเนินวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่อยู่ภายในชุมชนใดชุมชนหนึ่งมีขอบเขตไม่กว้างขวางนักหรือมีลักษณะบางอย่างเช่นชาติพันธุ์เหมือนกัน ในขณะที่วัฒนธรรมจะนำไปใช้ในระดัปลักษณ์กว้างไม่เฉพาะเจาะจงไปที่การดำเนินชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นการเฉพาะ ดังนั้น จากผลการวิจัยพบว่าความหมายและคุณค่าของผ้าทอมีความสัมพันธ์ทางชีวิตและจิตใจเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จาก แม่ดี คีบใจ อายุ 85 ปี ทอผ้าตั้งแต่อายุประมาณ 12-13 ปี และแม่เมา ปันจัน อายุประมาณ 80 กว่าปี ทอผ้าตั้งแต่ 12-13 ปี เช่นกัน ทอผ้าเพราะอยู่กับบ้าน ไม่ได้ไปโรงเรียน แม่ดีเรียนรู้การทอผ้าจากแม่ ส่วนแม่เมา ได้รับการถ่ายทอดโดยดูจากคนอื่นแถวบ้านทอ แล้วมาเก็บพิมพ์หัดทอเอง แม่ดี และแม่เมาบอกว่าความหมายของผ้าไม่รู้แม่บอกว่าลายดีก็รู้ว่าลายดี คูมันสวยดีส่วนลายสองก็งามลายเป็นเส้นทะแยงไป ผู้เฒ่าทั้งสองคนบอกตรงกันว่า ลายดีกับลายสองลายเกิดจากการย่ำเหยียบไม้ยกเขาซึ่งมี 4 เขา ผ้าลายดี ผ้ายกมุก จะทอเป็นผ้าห่มเพราะมีเนื้อผ้าหนา เวลาห่มอุ่นดี ส่วนลายสองใช้ทำที่นอนสมัยก่อนใช้พิมพ์ 10 หลบ

ในสมัยก่อนผ้าทอมีคุณค่าทางด้านจิตใจอาทิ เช่น เป็น สารสื่อแห่งความรักของผู้ชายและผู้หญิง เป็นสิ่งที่แสดงถึงสถานภาพของความสัมพันธ์ และผ้าทอยังใช้เป็นผ้ากองบวช เวลาบวชหาก ผู้เป็นแม่จะทอผ้าเตรียมไว้สำหรับลูกชาย แม่ทองใบ กล้าโน อายุ 70 กว่าปี บอกว่า จะทอผ้าลายดี ลายสอง ลายยกมุกเป็นผ้าปูที่นอน ผ้าห่มหอนให้ลูกหลานใช้ในพิธีบวช นอกจากนี้แล้วผ้าทอยังเกี่ยวข้องกับความรักซึ่งแม่ทองใบ กล้าโน บอกว่าผ้าชิ้นแรกสมัยก่อนต้องทอผ้าชิ้นเป็นสีขาว และสีแดงแล้วต่อด้วยลายชิ้นแรกจะทำให้อยู่ดีมีสุข ทุกครัวเรือนควรจะต้องมีไว้ ซึ่งตรงกับผ้าถุงชิ้นแรกที่ดีมีวิจัยทอ แต่สีแดงที่ใช้จะใช้สีได้จากครั้งซึ่งจะออกเป็นสีชมพู ไม่ออกแดงมาก เพราะเป็นสีธรรมชาติ

จากผลการวิจัยและจากความหมายของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้านข้างต้นวิเคราะห์ได้ว่า ผ้าทอของชุมชนคอยเต่า นอกจากจะมองในความหมายในทางเศรษฐกิจที่สามารถและเปลี่ยนเป็นเงินของหรือเงินทองได้ในสมัยก่อน ยังมีความหมายในลักษณะของการแสดงถึงคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิตที่มีการยึดถือเป็นแบบแผนที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเฉพาะท้องถิ่นนั้น ดังเช่น แม่ดีและแม่เมาที่ได้สืบทอดการทอผ้าจากแม่ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยที่ไม่รู้ถึงเป็นมาของผ้าที่ทอแต่ละลวดลาย รู้แต่เพียงว่าผ้าทอของชุมชนเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์สืบ

ต่อกันมา มีคุณค่าต่อจิตใจ มีความภูมิใจที่สืบทอดการทอผ้าลวดลายที่ทออยากจับช้อนได้ นอกจากนี้ ยังมีคุณค่าทางด้านคติความเชื่อในการถือปฏิบัติสืบทอดกันมาที่ทุกคนในสังคมท้องถิ่นนี้ยอมรับ เช่น ความเชื่อในเรื่องของสีที่ใช้กับผ้าถุง

#### 4.3 ความหมายและคุณค่าผ้าทอดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า

ผลจากการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังกล่าว ทำให้ทราบว่าผ้าทอของชาวล้านนาในอดีตนั้น นอกจากใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังมีความหมายในลักษณะของความเชื่อต่างๆ แฝงอยู่ด้วยเสมอ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการใช้สีและลวดลายเพื่อความสวยงามแล้ว ยังมีความหมายเกี่ยวกับความดีงาม มีคุณค่าทางด้านจิตใจและชีวิต อีกด้วย ดังสัมภาษณ์จาก แม่ทองใบ กล้าโน (สัมภาษณ์ 14 มีนาคม 2548) ได้อธิบายให้ฟังว่า “ผ้าชิ้นของคอยเต่าสมัยก่อนต้องทอหัวผ้าชิ้นเป็นสีขาวและสีแดง แล้วต่อด้ายด้วยตัวชิ้นเป็นชิ้นแดง จะทำให้อยู่ดีกินดีมีความสุข ทุกครัวเรือนควรต้องมีไว้ นอกจากนี้ การใช้ผ้าสีในพิธีกรรม การสืบชะตาคน ชะตาบ้าน ชะตาเมือง ก็มีการใช้ผ้าสีขาว สีแดง การสืบชะตาเป็นพิธีเกี่ยวกับชีวิตเป็นการสืบต่อชีวิตให้เจริญรุ่งเรือง ดังนั้น สีแดงจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับชีวิต ส่วนสีขาวอาจหมายถึงความบริสุทธิ์สะอาด การใช้สีดำเป็นการป้องกันตนเองจากสิ่งชั่วร้าย” นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องสีแล้วชุมชนคอยเต่ายังมีความเชื่อเรื่อง “คุณค่า” ให้กับผ้าทอลวดลายต่างๆ ของท้องถิ่น ดังจะทราบจาก การจัดสนทนากลุ่มกับผู้รู้ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนคอยเต่า เมื่อ 15 มีนาคม 2548 โดยพบว่า งานทอผ้าเป็นงานที่มีความละเอียดอ่อน ประณีต โดยเฉพาะผ้าลวดลายดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่าจะใช้เวลานาน ในการทอว่าจะได้ผ้าแต่ละผืน ดังนั้น ผู้หญิงที่ทอผ้าลวดลายดั้งเดิมได้จะถูกมองว่าเป็นคนที่มีจิตใจละเอียดอ่อน มีความอดทน เข้มแข็ง และเป็นคนมีสมาธิ ทั้งนี้เวทีการสนทนากลุ่มได้ให้ข้อสรุปด้าน วัฒนธรรมของผ้าทอและลวดลายผ้าทอดั้งเดิม ที่ผ้าแต่ละลวดลายจะมีคุณค่าต่อจิตใจแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

##### 1. ผ้าลายเกล็ดเต่า

ผ้าลายเกล็ดเต่าของบ้านคอยเต่า ชาวบ้านบอกว่าเป็นผ้าที่ปู่ย่าตายายคิดขึ้นมาแล้ว สืบทอดกันต่อมา ดูเหมือนว่าการตั้งชื่อลายเกล็ดเต่านี้จะตั้งตามลักษณะของลายที่ชาวบ้านบอกว่ ลักษณะเหมือนเกล็ดของเต่า แล้วมีความสอดคล้องกับบ้านคอยเต่า ในทำนองเดียวกันยังมีความเชื่อว่า คนที่มีผ้าเกล็ดเต่าไว้ครอบครองจะนำมาซึ่งความมั่งมี ศรีสุข อยู่เย็นเป็นสุข มีอายุยืนยาวเหมือนเต่า ขณะเดียวกันผู้หญิงที่ทอผ้าลายเกล็ดเต่าเป็น จึงถูกมองว่าเป็นผู้หญิงที่มีความอดทน ขยัน และมีความพยายาม เพราะลาดเกล็ดเต่าเป็นลายที่ชาวบ้านบอกว่าทออยากใช้เวลานาน ไม่ค่อยมีใครชอบทอ ดังนั้น ผ้าลายเกล็ดเต่าจึงมีคุณค่าทางด้านจิตใจของผู้ทอที่ให้ความรู้สึภาคภูมิใจที่ทอผ้าลายเกล็ดเต่าได้ ซึ่งผู้ที่ทอลายเกล็ดเต่าเป็น เช่น แม่สุก้า ยศศรี แม่บุญศรี แก้วยะ แม่สุแก้ว แก้วปา แม่อัมพร

แดงโน โดยได้บอกถึงจุดเด่นของผ้าลายเกล็ดเต่าว่าอยู่ที่การทอเป็นลวดลายตารางซึ่งแต่ละช่วงของตาผ้าจะสลับกันเป็นแนวยืนและแนวนอน เป็นสันนูนขึ้นมาเหมือนเกล็ดเต่า คล้ายกับเป็นลักษณะของ 3 มิติ คือ มีความหนาเป็นสันนูนขึ้นมา แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับการใช้เส้นด้ายพุ่งและตี การใช้เส้นด้ายพุ่งถ้าใช้ด้ายเส้นใหญ่หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าฝ้ายเมืองและสีของด้ายที่ตัดกันจะเห็นลายนูนชัดเจน ชาวบ้านบอกว่าสวยและเหมือนลายดั้งเดิม แต่ผ้าที่ได้ในความรู้สึกของการนำมาใช้ตัดเสื้อผ้าในปัจจุบันจะค่อนข้างหนาไปนิดหนึ่ง แต่ความหนานั้นชาวบ้านบอกว่าสามารถแก้ไขได้โดยการปรับเส้นด้ายให้เล็กลงและกระแทกพิมพ์ไม่ต้องแน่นมาก เนื้อผ้าก็จะบางนุ่มมากขึ้น

## 2. ผ้าลายสอง

ลายสองเป็นลายที่ค่อนข้างจะทอยากเพราะต้องใช้สมาธิในการเหยียบยกเขาแต่ละคู่ ซึ่งถ้าเหยียบผิดหรือลืมลาก็จะผิด และถ้าจะให้สวยควรใช้ด้ายเส้นใหญ่เป็นด้ายพุ่งจะสวยและเห็นลายทแยงชัดเจน ดังนั้น เนื้อผ้าของผ้าลายสองจึงหนาและเนื้อแน่น ส่วนมากชาวบ้านจะใช้ทอเป็นผ้าห่ม หรือผ้าปูนอน เพราะจะทนทานและให้ความอบอุ่นดี ด้วยเหตุที่ว่าผ้าลายสองเป็นลายที่ทอยากคนทอต้องมีสมาธิในการเหยียบยกเขาได้กันไปเป็นคู่ๆ ดังนั้นการทอลายสองจึงไม่ค่อยมีใครทอเป็น คนที่ทอเป็น จึงมีความภาคภูมิใจในผืนผ้าที่ทอ ซึ่งจะหมายถึง ความอดทน ความพยายาม ความมีสมาธิและส่วนใหญ่ผ้าลายสองในสมัยก่อนจะใช้เป็นผ้าห่ม ดังนั้นผู้ชายที่เห็นผู้หญิงที่ทอผ้าลายสองเป็นจะชอบเพราะเมื่อได้เห็นคู่ครองจะมีผ้าห่มนอนแน่นอน ในการสืบเส้นด้ายยืนของแต่ละช่องของตะกอเส้นยืนจะมีด้ายรูละ 2 เส้น จะใช้ 1 เส้นก็ได้ แต่ลายจะออกมาไม่สวยและพิมพ์สมัยก่อนซึ่งจะห่างถ้าใช้ด้ายเส้นเล็กไม่สวยต้องใช้เส้นใหญ่

## 3. ลายดีดอกน้อย

ผ้าลายดีดอกน้อยเป็นผ้าทอที่มีจุดเด่น มีลักษณะลายทอยกดอกที่เกิดจากการทอโดยใช้เขา 4 เขา (ตะกอ 4 ตะกอ) ซึ่งชาวบ้านชุมชนคอยเต่ามีการสืบทอดกันมาช้านาน ตั้งแต่รุ่นย่ายาย แม่ลูก ทั้งนี้แม่สุคำ ศุภศรี กล่าวว่า “สมัยก่อน คนหนุ่มสาวที่เป็นแฟนกัน ผู้หญิงจะทอผ้าลายดีให้แฟนเอาไว้ห่มเพื่อจะได้รักกันนานๆ หรือให้เป็นของขวัญ ความภาคภูมิใจของชาวบ้านที่มีต่อลายดีดอกน้อยอีกอย่างหนึ่งคือคนที่มีความฐานะดีจึงจะได้ผ้าลายดีมาห่ม ส่วนคนที่ฐานะไม่ดีจะใช้ผ้าพื้นสีขาวบางๆ ห่มกันเท่านั้น และในกระบวนการทอผ้าลายดีดอกน้อย ผู้ทอจะต้องมีความชำนาญในการทอ ต้องเหยียบ เข็มยกเขาถึง 4 เขา” และที่เรียกผ้าทอลายดีดอกน้อยเพราะมีผ้าดีดอกใหญ่ด้วยการทอผ้าลายดีดอกน้อยใช้ด้ายพุ่งเป็นเส้นเล็กลายที่ออกมาจะเล็กและไม่ค่อยนูนขึ้นมา เห็นดอกไม้ไม่ชัดเจน แต่ถ้าใช้ด้ายพุ่งเส้นใหญ่จะเห็นลายนูนขึ้นมาชัดและสวย แต่ลักษณะของผ้าจะหนา

#### 4. ผ้าลายดัดดอกใหญ่

ผ้าลายดัดดอกใหญ่หรือชาวบ้านเรียกว่า ดอกควักหลวง เป็นผ้าที่มีลักษณะของลายที่ขยักดอกในผืนผ้าเกิดจากการทอโดยใช้เขา 4 เขา (4 ตะกอ) มีการสับทอคั่นมา ตั้งแต่รุ่นย่า ยาย แม่ ลูก ซึ่งคุณค่าของผ้านั้น เช่นเดียวกับผ้าลายดัดดอกน้อย ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่า ถ้าหนุ่มสาวคู่ไหนมีผ้าลายดัดมาห่มจะรักกันนาน ผู้หญิงมีความภูมิใจถ้าทอผ้าลายดัดได้เพราะเป็นลายที่ทอยาก คนที่ทอได้หรือมีผ้าลายดัดไว้แสดงถึงความมีฐานะ อาจเป็นเพราะเป็นลายที่ใช้ฝ้ายทอจำนวนมาก ชาวบ้านบอกว่าการทอเป็นผ้าห่มจะใช้ฝ้ายเส้นใหญ่ทอ จะเห็นลายชัดเจน สวยงาม มีความหนานุ่ม เหมาะกับการใช้ห่ม ถ้าใช้ด้ายฝ้ายเส้นเล็กทอดอกจะเห็นไม่ชัดและไม่สวย จากการสัมภาษณ์พี่จันทร์หอม ป้าตะ อายุ 49 ปี หมู่ 3 ไม่ได้เรียนหนังสือ อาชีพทำนา รับจ้างทั่วไป สืบทอดการทอจากแม่ เห็นแม่ทอแล้วมาเก็บพืมเอง ด้วยความรักงานทอผ้า ดอกควักหลวงจะมีด้าย 2 เส้น ในรูพืมและที่รูตะกอ ใช้ด้ายพุ่งเส้นใหญ่จะสวยลายจะนูนขึ้นมาชัดเจน ถ้าซัฟืมห่างลายดอกจะใหญ่ขึ้น

#### 5. ผ้าลายยกมุก

แม่บุญศรี แก้วยะ อายุ 60 ปี เล่าให้ฟังว่า ลายยกมุกเป็นลายที่ใช้เวลาในการทอนานกว่าจะเป็นผืนผ้าออกมาเพราะเมื่อสับด้ายขึ้นขึ้นก็แล้ว ต้องเก็บด้ายขึ้นเพื่อสอดด้ายพุ่งพิเศษที่เป็นยกมุก ตลอดทั้งหน้าผ้าแล้วใช้อุปกรณ์พิเศษที่เรียกว่าไม้ปะสอดเข้าในด้ายขึ้นที่เก็บไว้ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ยกมุกจะไม่ทอหน้ากว้าง เพราะใช้เวลาในการเก็บด้ายขึ้นและขึ้นอยู่กับความยาวของไม้ปะที่ต้องใช้มียอก เชื่อกันว่าคนที่ทอผ้ายกมุกจะเป็นที่ที่มีความอดทนมีความประณีต ส่วนมากจะทอเป็นผ้าห่มหรือเย็บเป็นเสื้อกันหนาว

#### 6. ผ้าลายไกล (ออกเสียงว่า “เกย”)

ชื่อ ลายเกยนั้น ในครั้งแรกผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในกลุ่มออกเสียงเรียกผ้าลายเกยเป็นสำเนียงพื้นเมืองคอยเต่า ซึ่งเขียนออกมาเป็นภาษาไทยยากมาก ผู้วิจัยจึงขอเรียกผ้าลายเกยหรือลายกายเพื่อเข้าใจตรงกัน และจุดเด่นของผ้าลายเกยนั้นเกิดจากการที่เส้นด้ายขึ้นทุกเส้น จะมีเส้นด้าย 2 เส้นคนละสีมาปั่นเข้าเกลียวกัน ไปในทิศทางเดียวกันจำนวน 4 เส้น และสลับด้วยเส้นด้ายขึ้นอีก 4 เส้น ที่เส้นด้ายปั่นเข้าเกลียวกันคนละทิศทางกับ 4 เส้นแรก และจะสับเส้นด้ายขึ้น เช่นนี้สลับกันไปจนหมดหน้าผ้า ดังนั้น การที่นำด้าย 2 เส้นคนละสีมาปั่นเข้าเกลียวกันหรือเกลยกัน จึงอาจเป็นสาเหตุของการเรียกว่า ลายเกย (ลายกาย) ก็เป็นได้ แต่ต่อมาเมื่อชาวบ้านได้ส่งผ้าลายเกยเข้าคัดสรรเป็นสินค้าหนึ่ง ตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในปี 2548 ซึ่งผ้าต้องมีความหมาย ผู้ทรงคุณวุฒิอำเภอคอยเต่าจึงให้ชื่อว่า ลายไกล หมายถึง ถ้าใครได้สวมใส่ผ้าลายไกลแล้วจะมีความเจริญรุ่งเรืองมีอนาคตที่รุ่งเรืองก้าวไกล ผ้าลายไกลเป็นผ้าที่แม่บุญศรี แก้วยะเล่าให้ฟังว่า “เป็นผ้าที่ทอกันมานานแล้วมีคุณค่ากับผู้ที่ได้สวมใส่ผ้าลายนี้ว่าเป็นผู้ที่มีฐานะดี ใครสวมใส่ถือว่า

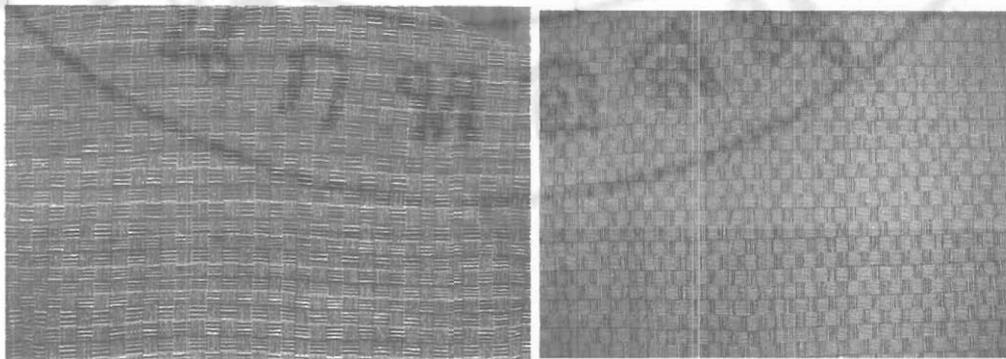
เป็นคนมีเงินนำไปตัดเสื้อผ้าออกงานได้ทุกโอกาส เนื่องจากผ้าลายไกลใช้เส้นด้ายยืน 2 เส้น ทุกเส้นทำให้ผ้าลายไกลใช้เส้นฝ้ายมากกว่า ผ้าผืนทั่วไป ดังนั้น คนที่มีผ้าลายนี้ใช้จึงถือว่ามีเงิน และฐานะดี”

#### 7. ผ้าลายจีนแขง

ลายจีนแขง เป็นลายที่มีการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษเช่นเดียวกัน นิยมใช้ในกลุ่มชนชั้นระดับกลาง สวมใส่กันทั่วไปในชีวิตประจำวัน ใส่เวลาอยู่กับบ้าน คำว่า “จีน” หมายถึง ผ้าถุง หรือผ้าถุง ส่วนคำว่า “แขง” หมายถึง ลักษณะการทำลวดลายบนผืนผ้า ซึ่งเป็นลายแขงเส้นสีหลายสีผสมกับลายไกล ที่เรียกจีนเพราะส่วนมากผ้าที่ทอลายนี้จะนิยมทอมาทำเป็นตัวจีนหรือผ้าถุงของสตรีนิยมใช้สีแขงกัน 3 สี ความงามของลวดลายขึ้นอยู่กับ การเลือกสีของด้ายที่นำมาทอแขงกัน ผ้าจีนลายจีนแขงดูเหมือนจะเป็นสัญลักษณ์ที่ชาวบ้านในชุมชนคอยแต่คุ้นเคย รู้จักและยังคงทอผ้าลายจีนแขงสวมใส่กันอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน ไปวัด งานบุญและในโอกาสต่างๆ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สังเกตจากการที่เข้าไปพูดคุย สัมภาษณ์ ผู้เฒ่าผู้แก่หรือชาวบ้านตามบ้าน ชาวบ้านจะสวมใส่ผ้าถุงจีนแขงอยู่กับบ้าน หรือเวลาทำงานบุญ ชาวบ้านที่สวมใส่ส่วนใหญ่อยู่อายุประมาณ 45 ขึ้นไป เพราะชาวบ้านที่อายุน้อยหรือต่ำกว่า 45 ปี นิยมสวมใส่เสื้อผ้าตามสมัยกันและไม่สนใจการทอผ้าใส่เนื่องจากใช้เวลาทอนานประกอบกับส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง ซึ่งได้เงินเป็นรายวันและส่วนใหญ่ชาวบ้านที่มีอายุ 45 ปีขึ้นไป มีความสามารถทอผ้าใส่เองได้ แต่การทอเป็นการใช้เส้นด้ายใยสังเคราะห์ที่ย้อมสีสำเร็จแล้วนำมาทอ

#### 4.4 ลักษณะลวดลายดั้งเดิม 7 ลายและการทอ

ผ้าลายเกล็ดเต่า



ภาพ 13 ผ้าลายเกล็ดเต่า

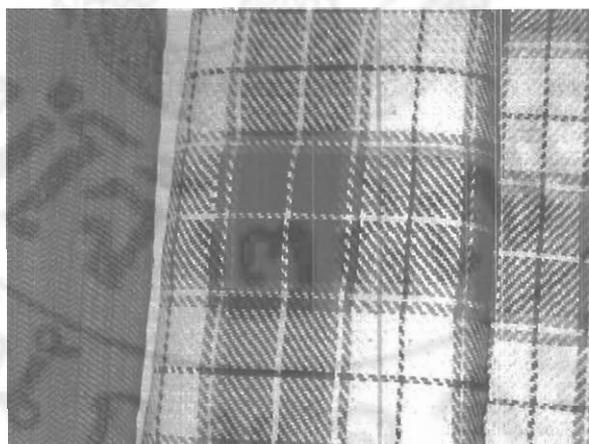
### การทอผ้าลายเกล็ดเต่า

การทอลายเกล็ดเต่าจะใช้กระสวยด้ายพุ่ง 2 อัน อันละ 1 สี ที่แตกต่างกัน เช่น ขาว กับดำ การสับเส้นด้ายยืนจะสับด้ายคนละสี่สลับกันไปเป็นด้ายบนด้ายล่างในการทอให้เกิดลายเกล็ดเต่า นั้นจะแยกเส้นด้ายยืนด้านบนด้านล่างสลับกัน ด้ายบนสีหนึ่ง 4 เส้นหรือ 6 เส้น ด้ายล่างสีหนึ่ง 4 เส้นหรือ 6 เส้น ในการทอให้เกิดลายหรือการพุ่งกระสวยการกระแทกและการเหยียบสลับเส้นด้ายยืน มีลำดับดังนี้

1. เหยียบแยกเส้นด้ายยืน พุ่งกระสวยที่ 1 เหยียบสลับด้ายยืนพร้อมกระแทกฟืม
2. พุ่งกระสวยที่ 2 ตามไปอีก 1 ครั้ง เหยียบสลับด้ายยืนพร้อมกระแทกฟืม
3. พุ่งกระสวยที่ 1 กลับ 1 ครั้ง สลับด้ายยืนพร้อมกระแทกฟืม
4. พุ่งกระสวยที่ 2 ตามกลับ 1 ครั้ง เหยียบสลับด้ายยืน พร้อมกระแทกฟืมและทำสลับกันไปเช่นนี้พอจบ 1 ตาจะพุ่งสีเดียวกันซ้ำ 2 ครั้ง

การเกิดลายของลายเกล็ดเต่าที่สำคัญคือการสับแยกเส้นด้ายคนละสี่และการพุ่งกระสวยที่ถูกต้อง

### ผ้าทอลายสอง

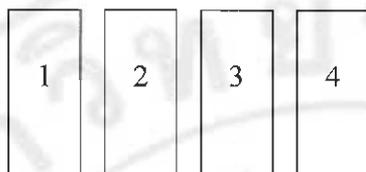


ภาพ 14 ผ้าลายสอง

ลายสองเป็นลายที่มีการสับทอติดกันมาตั้งแต่รุ่นยาย แม่ ลูก ซึ่งคนที่ทอลายสองนี้คือแม่สุภา ษศศรี อายุ 65 ปี บอกว่าสับทอการทอมาจากแม่ตั้งแต่อายุ 12-13 ปี ต่อมาก็ได้รับพืมลายนสองต่อมาจากแม่ ส่วนมากชาวบ้านที่ทอได้จะเป็นการสับทอคพืมต่อๆ กันมาเป็นพืม 4 เขา ที่เรียก

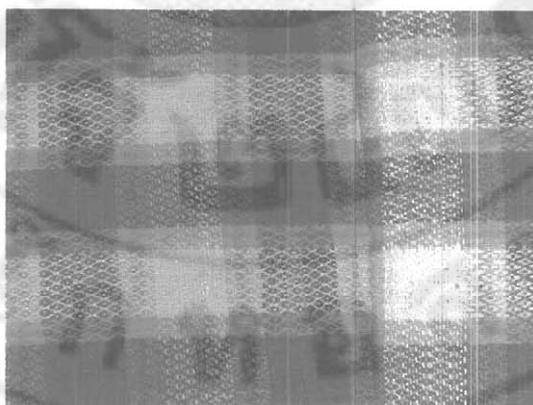
ลายสองเพราะเป็นการเหยียบยกเส้นยืนจะยกคู่กันทีละ 2 เขา ซึ่งเส้นยืนที่สอดเข้ารูของตะกอกแต่ละ  
ซึ่งจะมี 2 เส้นทุกรู เวลาเหยียบจะเหยียบยกเขาหรือตะกอกครั้งละคู่ไต่กันไปเรื่อยๆ แล้วก็เหยียบ  
กลับไปกลับมา

การเหยียบยกเส้นด้ายยืนในการทอลายสอง



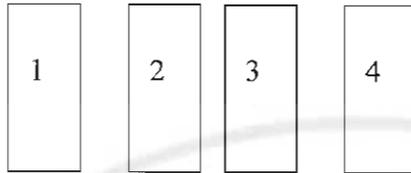
1. เหยียบ 1 กับ 4 พร้อมกัน สอดกระสวยแล้วกระแทกฟืม
2. เหยียบ 1 กับ 2 พร้อมกัน สอดกระสวยแล้วกระแทก
3. ยกเท้าจาก 1 มาเหยียบ 3 เท้าที่เหยียบ 2 ก็เหยียบพร้อมกัน สอดกระสวย กระแทก
4. ยกเท้าจาก 2 มาเหยียบ 4 แล้วเหยียบ 3 กับ 4 พร้อมกัน สอดกระสวย กระแทก
5. ยกเท้าจาก 3 มาเหยียบ 1 แล้วเหยียบ 1 กับ 4 พร้อมกัน สอดกระสวยกระแทก
6. แล้วก็เหยียบไต่กันแบบเดิมต่อไปเรื่อยๆ

ผ้าลายดีดอกน้อย (ดอกควักน้อย)



ภาพ 15 ผ้าลายดีดอกน้อย

การทอผ้าลายติดอกน้อย การทอผ้าลายติดอกน้อยที่สำคัญในการเกิดลวดลายอยู่ที่การเหยียบยกเขา ทั้ง 4 เขา ดังลำดับขั้นต่อไปนี้

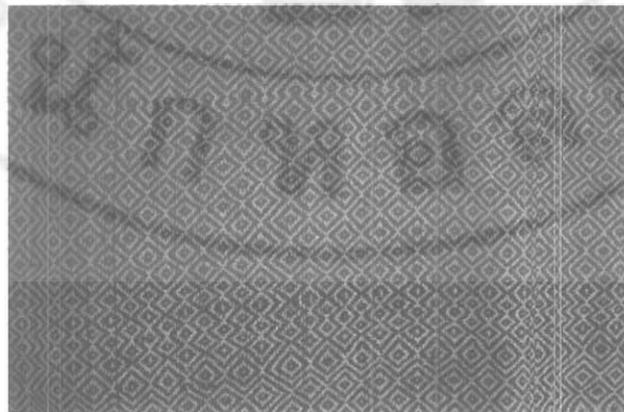


1. เหยียบ 1, 4 พร้อมกัน สอดกระสวยแล้วกระแทกฟืม
2. ยกเท้าขวาเหยียบ 2 (เหยียบ 1, 2) สอดกระสวยแล้วกระแทกฟืม
3. ยกเท้าซ้ายมาเหยียบ 3 (เหยียบ 2, 3) สอดกระสวยแล้วกระแทกฟืม
4. ยกเท้าซ้ายมาเหยียบ 1, 2 พร้อมกัน สอดกระสวยกระแทกฟืม
5. ยกเท้าขวาเหยียบ 4 (1, 4) สอดกระสวยกระแทกฟืม
6. ยกเท้าซ้ายเหยียบ 3 (3, 4) สอดกระสวยกระแทกฟืม
7. ยกเท้าขวาเหยียบ 2 (3, 2) สอดกระสวยกระแทกฟืม
8. ยกเท้าขวาเหยียบ 4 (3, 4) สอดกระสวยกระแทกฟืม
9. ยกเท้าซ้ายเหยียบ 1 (1, 4) สอดกระสวยกระแทกฟืม
10. เริ่มเหยียบตามข้อ 2 ต่อไปเรื่อยๆ ตามขั้นตอน

การสับด้ายยืนของลายติดอกน้อย

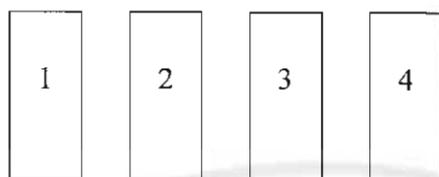
ลายนี้จะใช้เขา 4 เขา การสับด้ายยืนจะใช้ด้ายสับในรูเขาแต่ละรูของเขาน้ำและเขาล้าง รูละ 2 เส้น ส่วนเขาที่อยู่ตรงกลาง 2 เขาจะสับด้ายในรูเขาแต่ละรู รูละ 1 เส้น

ผ้าลายติดอกใหญ่ (ดอกควักหลวง)



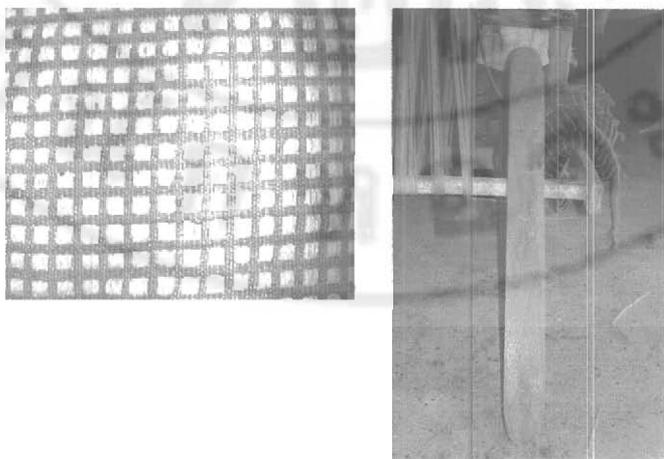
ภาพ 16 ผ้าลายติดอกน้อย

### การเย็บทอลายดีดอกใหญ่มีดังนี้



1. เริ่มเย็บ 1,2 พร้อมกัน สอดกระสวยกระแทกฟืม
2. ยกเท้าซ้ายมาเย็บ 3 (เย็บ 2,3) สอดกระสวยกระแทกฟืม
3. ยกเท้าขวามาเย็บ 4 (เย็บ 3,4) สอดกระสวยกระแทกฟืม
4. ยกเท้าซ้ายมาเย็บ 1 (เย็บ 1,4) สอดกระสวยกระแทกฟืม
5. ยกเท้าขวามาเย็บ 2 (เย็บ 1,2) สอดกระสวยกระแทกฟืม
6. ยกเท้าซ้ายมาเย็บ 3 (เย็บ 2,3) สอดกระสวยกระแทกฟืม
7. ยกเท้าขวามาเย็บ 4 (เย็บ 3,4) สอดกระสวยกระแทกฟืม
8. ยกเท้าขวามาเย็บ 2 (เย็บ 3,2) สอดกระสวยกระแทกฟืม
9. ยกเท้าซ้ายมาเย็บ 1 (เย็บ 2,1) สอดกระสวยกระแทกฟืม
10. ยกเท้าขวามาเย็บ 4 (เย็บ 1,4) สอดกระสวยกระแทกฟืม
11. ยกเท้าซ้ายมาเย็บ 3 (เย็บ 4,3) สอดกระสวยกระแทกฟืม
12. ยกเท้าขวามาเย็บ 2 (เย็บ 3,2) สอดกระสวยกระแทกฟืม
13. ยกเท้าซ้ายมาเย็บ 1 (เย็บ 2,1) สอดกระสวยกระแทกฟืม
14. ถึงขั้นนี้แล้วจะได้ลาย 1 ดอก
15. เริ่มเย็บเหมือนในข้อ 2 ค่อยๆ ไปเรื่อยๆ ตามลำดับสลับกันไป

### ผ้าลายยกมุก



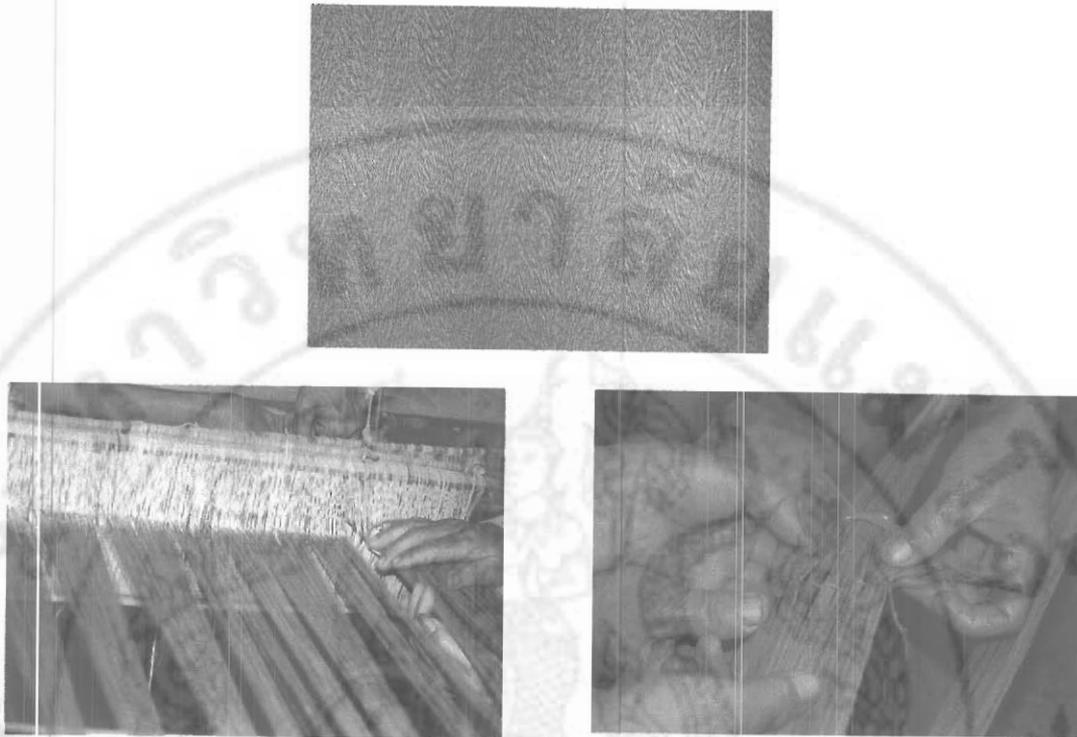
ภาพ 17 ผ้าลายยกมุกและไม้ปะ

ลายยกมุกเป็นลายที่ทอโดยใช้เขา 2 เขา คูเหมือนจะไม่ยากแต่ชาวบ้านบอกว่า เป็นลายที่ใช้เวลานานมาก กว่าที่จะได้เป็นผืนผ้าออกมา เพราะเมื่อสืบด้ายขึ้นขึ้นเครื่องหรือขึ้นก็แล้วต้องเก็บด้ายขึ้นเพื่อสอดด้ายพุ่งพิเศษที่เป็นยกมุก ตลอดทั้งหน้าผ้า เช่น ถ้าต้องการทำมุกโดยข้ามด้ายขึ้น 3 เส้น ลง 3 เส้น ต้องเก็บด้ายขึ้น 3 เส้น เว้น 3 เส้น ตลอดทั้งหน้าผ้าจนหมดแล้วใช้อุปกรณ์พิเศษที่เรียกว่า ไม้ปะ มีลักษณะเหมือนไม้พายแบนๆ กว้างประมาณ 1 ฝ่ามือ สอดเข้าไปในด้ายขึ้นที่เก็บไว้ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ผ้ายกมุกชาวบ้านจะไม่ทอหน้ากว้างจะทอพิม 8 หลบ หรือ 10 หลบ เพราะใช้เวลานานในการเก็บด้ายขึ้น และความยาวของไม้ปะที่ใช้ยกเส้นด้ายขึ้นเพื่อพุ่งด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปส่วนมากผ้ายกมุกจะทอเป็นผ้าห่มหรือผ้าคลุมไหล่เพราะลักษณะของผ้าจะหนาเล็กน้อย หรือถ้าจะนำไปแปรรูปเป็นเสื้อคลุมหรือกันหนาวก็สามารถใช้ได้

#### การทอผ้าลายยกมุก

1. สืบด้ายขึ้นขึ้นเขา (ตะกอก) แบบธรรมดา 2 เขา เป็นการทอผ้าพื้น
2. เก็บด้ายขึ้นเพื่อสอดใส่ไม้ปะสำหรับยกแยกด้ายขึ้นขึ้นเพื่อสอดกระสวยด้ายยกมุก ซึ่งส่วนมากจะใช้ด้ายเส้นใหญ่ จะใช้สีเดียวกับด้ายขึ้นหรือคนละสีก็ได้ จำนวนด้ายพุ่งแล้วแต่ความชอบ ที่ต้องการให้ตัวมุกใหญ่ก็ใช้ประมาณ 3 เส้น ถ้าต้องการเล็กลงมาก็ใช้ 1-2 เส้นก็ได้
3. เริ่มด้วยการเหยียบเขา 1 เขา แยกเส้นขึ้นออกสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับไปมา 4 ครั้ง เป็นผ้าพื้น
4. ยกไม้ปะเพื่อแยกเส้นด้ายขึ้นสอดกระสวยด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเพื่อเป็นการยกมุกกระเทกพิม แล้วดันไม้ปะนอนลง
5. เหยียบเขาแยกเส้นด้ายขึ้นเพื่อทอผ้าพื้นโดยพุ่งกระสวยกลับไปมา 4 ครั้ง
6. แล้วทำสลับเช่นนี้ไปเรื่อยๆ

## ผ้าลายไกล (ลายเกย)

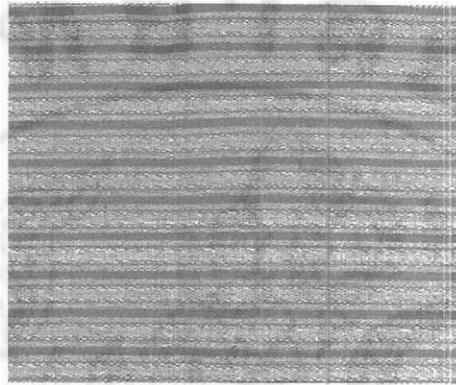


ภาพ 18 ผ้าลายไกลและการแยกด้ายยืน

ผ้าลายไกลเป็นผ้าที่แม่บุญศรี แก้วยะ บอกว่าเป็นผ้าที่ทอกันมานานแล้ว มีคุณค่ากับผู้ที่ได้สวมใส่ ผ้าลายนี้ว่าเป็นผ้าที่มีฐานะดี ใช้ใส่เวลาออกงานหรือสวมใส่ได้ทุกโอกาส สามารถนำไปตัดเป็นเสื้อ กางเกงหรือผ้าถุงก็ได้ เนื่องจากเนื้อผ้าไม่หนาและไม่เบาเกินไป เป็นเนื้อปานกลาง สมัยก่อนใช้พืชม 10 หลบ ทอแต่สามารถทอได้ถึง 20 หลบ ใช้เขา 2 เขา การทอ ทอเหมือนการทอผ้าพื้นธรรมดา คือเหยียบยกเขา แล้วพุ่งกระสวยกลับไปมา แต่จะยากและใช้เวลาตอนปั่นด้ายยืนโดยใช้ด้าย 2 สีปั่นเข้าเกลียวซ้าย สิบเป็นด้ายยืนจำนวน 4 เส้น ตามความยาวของผ้าแล้วปั่นเส้นด้ายยืนเข้าเกลียวกลับไปทางขวาสิบเป็นด้ายยืนสลับอกอีก 4 เส้น แล้วสลักด้วยด้ายยืน เข้าเกลียวซ้าย 4 เส้น สลักด้ายยืนเข้าเกลียวขวาอีก 4 เส้น สลักเช่นนี้นั้นหมดหน้าผ้า ซึ่งการปั่นเส้นด้าย 2 สีเข้าเกลียวกันนั้นต้องใช้ความชำนาญในการปั่นต้องมีความสม่ำเสมอตลอดทั้งเส้น และด้ายพุ่งควรจะใช้สีที่เป็นสีเข้มของด้ายยืน จะทำให้ผ้าที่ได้ออกมามีลวดลายที่สวยงาม ซึ่งชาวบ้านบอกว่า เส้นด้าย 2 เส้นที่นำมาปั่นเข้าเกลียวกันควรมีสีที่ตัดกัน เช่น สีดำกับเหลือง

เมื่อบั่นเส้นด้ายยืนเข้าเกลียวซ้ายและขวาได้ตามจำนวนความยาวผ้าแล้ว นำมาจ้วง โดยตรงจ้วงฝ้ายเป็นเส้นคู่จนหมดความยาวของผ้า แล้วนำสืบขึ้นก็ แล้วทอโดยใช้ฝ้ายพุ่ง 1 เส้น ดังนั้น การทอผ้าลายไกลจะใช้เส้นด้ายมากกว่าผ้าทอธรรมดาอีก 1 เท่า เพราะเส้นด้ายยืนทุกเส้นมี 2 เส้นปั่นเข้าเกลียวกัน

#### ผ้าลายจีนแซง



ภาพ 19 ผ้าลายจีนแซง

#### การสืบด้ายยืนเพื่อทอลายจีนแซง

การจ้วงด้ายเพื่อสืบขึ้นก็ทอผ้า จะทำการสืบเส้นด้ายยืนเข้ารูของตะกอ (เขา) ซึ่งเป็นการทอโดยใช้เขา 2 เขา ซึ่งการทอจะเหมือนการทอผ้าพื้นธรรมดาแต่ขั้นตอนที่ยากเป็นการสืบด้ายยืน ซึ่งถ้าในการทอใช้ด้ายสีน้ำตาลเข้มของมะเกลือปั่นพื้น ใช้สีชมพูของครึ่งแซง ใช้สีเหลืองจากใบทุกรวงปั่นเข้าเกลียวกับสีมะเกลือเป็นด้ายลายไกลที่แซงเข้าไป การทอเพื่อให้ได้ลาย 1 ตา จะต้องสืบด้ายยืนเข้ารูตะกอ (เขา) ดังนี้

1. สืบด้ายสีน้ำตาลเข้ม 2 รู ด้ายสีดำ 1 รู ด้ายลายไกล 1 รู ด้ายสีชมพู 3 รู ด้านลายไกล 1 รู ด้ายสีดำ 1 รู ด้ายสีชมพู 2 รู นับเป็น 1 ตา ของลาย ทำสีน้ำตาลเข้ม 3 รู ขึ้นระหว่าง ตาแต่ละตา
2. จากนั้นก็ทำตามขั้นตอนในข้อ 1 เหมือนเดิม สลับกันไปเรื่อยๆ จนหมดหน้าผ้าของลายจีนแซง
3. การทอเป็นการพุ่งกระสวย 1 เส้น เป็นสีน้ำตาลเข้ม สลับไปมาเมื่อเหยียบแยกเส้นด้ายยืน เหมือนทอผ้าพื้นธรรมดา

#### 4.5 ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งทอ

ผลการวิจัยพบว่า ในอดีตชุมชนคอยเต่ามีวัฒนธรรมการใช้ผ้าซึ่งแต่เดิมเป็นการผลิตผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือน มีการปั่นฝ้ายจนกระทั่งการทอออกมาเป็นผืนผ้าโดยผู้หญิงในครอบครัว เพื่อให้ผู้หญิงนับว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สั่งสมและสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ด้วยทักษะและความชำนาญที่พัฒนาขึ้นมาจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งทำให้ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่าเป็นที่ยอมรับกันทั้งในชุมชนและนอกชุมชน โดยการสังเกตจากพ่อค้าที่อยู่นอกชุมชนจะนำฝ้ายมาจ้างชาวบ้านในชุมชนคอยเต่าทอเวลานำไปจำหน่ายในตัวเมืองจะบอกว่าเป็นผ้าจากคอยเต่า อีกทั้งผ้าของชุมชนคอยเต่ายังมีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ที่แสดงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนคอยเต่าเช่นผ้าลายไกล ผ้าถุงลายซิ่นแซง เป็นต้น มีความเชื่อในเรื่องลวดลายและเส้นสีที่เชื่อมโยงกับชีวิตและความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอเหล่านี้สามารถนำกลับมาพัฒนา เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษา เรียนรู้ เข้าใจถึงคุณค่าของผ้าทอในท้องถิ่นของตนเองว่าภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งทอเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมที่ประกอบไปด้วย ความรู้ ความสามารถ สติปัญญาของบุคคลที่มีประสบการณ์เรียนรู้จากชีวิตจริง และภูมิปัญญานั้นจะต้องมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานโดยผ่านระบบการผลิต ระบบความเชื่อ ระบบความสัมพันธ์

สำหรับภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งทอของชุมชนคอยเต่า ผู้วิจัยแบ่งออกในระดับนามธรรมและรูปธรรมดังต่อไปนี้

(1) **ทรัพยากรบุคคล** ผลการวิจัยพบว่า ตามเงื่อนไขที่ผู้วิจัยได้สอบถามและพูดคุยกับชาวบ้านพบว่ายังมีองค์ความรู้ด้านบุคคลที่มีภูมิปัญญาด้านสิ่งทออยู่ในชุมชนคอยเต่า ดังนั้นผู้วิจัยของแบ่งทรัพยากรด้านตัวบุคคลออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

ก. **ผู้อาวุโสหรือผู้สูงอายุ** ในสังคมของชุมชนคอยเต่ามีระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน มีการเคารพผู้อาวุโส ซึ่งเอื้อต่อการเกิดระบบการรวบรวมเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติดั้งเดิม ความเชื่อ คุณค่าทางด้านลวดลาย และการข้อมสืบทอดจากรรรมชาติ อาทิ แม่เฒ่า ปิ่นจะนะอายุ 80 กว่าปี ทอผ้าตั้งแต่อายุ 12-13 ปี ปัจจุบันไม่ได้ทอแล้ว แต่สามารถเล่าถึงความเชื่อ คุณค่าของผ้าลายดีดกน้อย ฝ้ายขมูกและแม่ทองใบ กล้าโน อายุ 70 กว่าปี เริ่มทอผ้าตั้งแต่อายุ 14-15 ปี ปัจจุบันนี้ยังทออยู่บ้างถ้าจำเป็นใช้ผ้า ทอไว้ใช้เองได้เล่าถึงความเชื่อของลวดลาย ของสีที่ใช้ในผ้าซิ่นว่า หัวซิ่นต้องมีสีขาว สีแดง และติดต่อดัวซิ่นที่เป็นลายซิ่นแซง เชื่อว่าจะอยู่ดีมีสุข นอกจากนี้ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ชายในชุมชน อย่างลุงกู๊ ตีบใจ อายุ 80 กว่าปี ยังสามารถเล่าถึงวัฒนธรรมการใช้ผ้าในอดีตให้ฟังว่าสามารถแกะสิ่งของ เครื่องใช้ได้

ข. **ผู้ที่เป็นภูมิปัญญา** ผู้ที่เป็นภูมิปัญญาในที่นี้ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิก ในชุมชนว่ามีความสามารถในการผลิตผ้าทอมือ ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมฝ้ายจนถึงขั้นตอน

การทอเป็นผืน ตลอดจนสามารถทอลวดลายดั้งเดิมของชุมชนได้ คิดค้นลวดลายใหม่ได้ และสามารถถ่ายทอดการทอลวดลาย ดั้งเดิมให้แก่สมาชิกได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนภูมิปัญญาทางด้าน ย้อมสีจากธรรมชาติ ที่สามารถถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่า แนะนำ การปฏิบัติได้จริง และรู้จักปรับ ประยุกต์ ผสมผสานภูมิปัญญาเก่าใหม่ได้ ผู้ที่ถือเป็นภูมิปัญญาของชุมชนคอยเต่า อาทิ แม่ศรีพรรณ อ้ายล้อม อายุ 54 ปี สามารถทอผ้าลายเกล็ดเต่าได้ แม่ป๋อง ปึงยา อายุ 56 ปี สามารถทอผ้าลายติดอก น้อยได้ แม่สุแก้ว แก้วป่า อายุ 67 ปี สามารถทอผ้าลายติดอกใหญ่ได้ นางอัมพร แดงโน อายุ 51 ปี สามารถทอผ้าลายไกลได้ แม่บุญศรี แก้วชะ อายุ 60 ปี สามารถทอผ้าลายขมุกได้ แม่สุคำ ยศศรี อายุ 64 ปี และ แม่กองมา ไหวยะ อายุ 56 ปี สามารถทอผ้าลายสอง นางแก้ว แบนถิ อายุ 49 ปี สามารถ ทอผ้าลายชั้นแซงได้ นอกจากนี้ยังมีแม่ตอง เปียงติ๊ะ อายุ 58 ปี สามารถทอลายเกล็ดเต่าได้ ผู้เป็น ภูมิปัญญาบางคนทอผ้าลวดลายดั้งเดิมได้มากกว่า 1 ลาย เช่น แม่สุคำ ยศศรี แม่ตอง เปียงติ๊ะ แม่บุญ ศรี แก้วชะ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีแม่ดี ดีบัวใจ อายุ 85 ปี มีความสามารถย้อมสีครามจากต้นครามได้

(2) **อุปกรณ์ในการทอผ้า** ผลการวิจัยพบว่า อุปกรณ์ในการทอผ้าของชุมชนคอย เต่าส่วนใหญ่เป็นมรดกตกทอดมาจากรุ่นพ่อแม่และญาติ ซึ่งในอดีตพ่อบ้านจะเป็นผู้สร้างอุปกรณ์ โดยการนำไม้มาจากป่า แต่ปัจจุบันนี้ชุมชนมีไม้เนื้อแข็งลงอุปกรณ์บางอย่าง มีการใช้วัสดุอย่างอื่น ทดแทน เช่น วงล้อของฝ้ายนใช้ล้อรถจักรยานที่ไม่ใช้แล้วมาแทน แกนหลอดใช้หลอดพลาสติก แทน เป็นต้น อุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการทอผ้า มีดังนี้

1. ที่หีบฝ้าย หรือ อีดเป็นอุปกรณ์ที่ทำจากไม้จริง มีมือหมุนและที่นั่ง ใช้สำหรับแยก เมล็ดฝ้ายกับขุยฝ้าย เวลาทำต้องใส่ขุยฝ้ายที่มีเมล็ดอยู่เข้าทางด้านหลังแล้วหมุนมือหมุนๆ จะหมุน เพื่อไม่ให้แทนไม้หมุนเข้าหั่น แยกเมล็ดฝ้ายตกลงด้านหลัง (ด้านที่ใส่ขุยฝ้าย) แยกขุยฝ้ายที่ไม่มี เมล็ดออกมาทางด้านหน้า รongนับด้วยตะกร้าไม้ไผ่เพื่อนำไปทำขั้นต่อไป ในปัจจุบันนี้ที่อีดฝ้าย จะมีจำนวนไม่มากนักในชุมชนคอยเต่า เนื่องจากมีฝ้ายที่ปั่นเป็นเส้นสำเร็จจำหน่ายและการปลูกข้าว มีจำนวนน้อยลงมาก บางครัวเรือนยังเก็บไว้เพราะเป็นมรดกตกทอด แต่บางบ้านที่ปลูกฝ้ายและปั่น ฝ้ายทอผ้าไว้ใช้เองในครัวเรือนยังคงมีบ้าง



ภาพ 20 การอีกฝ้าย

2. จะลุ่น และ กัง (สำหรับตีฝ้ายให้ฟู) เป็นอุปกรณ์ที่ทำด้วยไม้ไผ่ จะลุ่นมีลักษณะเป็นตะกร้าสานจากไม้ไผ่ขนาดใหญ่ กังมีลักษณะคล้ายธนูมีสายสำหรับตีฝ้าย โดยการนำฝ้ายที่แยกเมล็ดแล้วใส่ในจะลุ่นและตีด้วยกัง จะลุ่นจะป้องกันไม่ให้ฝ้ายฟูกระจาย ตีจนฝ้ายฟูจนขึ้นคล้ายสำลี ซึ่งในปัจจุบันนี้การใช้จะลุ่นและกังมีจำนวนไม่มากเพราะมีฝ้ายเป็นเส้นจำหน่ายแล้ว จะมีใช้บางครั้งเรือนเท่านั้น



ภาพ 21 ตีฝ้ายด้วยจะลุ่น

3. ไม้พันหางฝ้าย เป็นอุปกรณ์ที่ทำจากไม้ไผ่หรือไม้จริง มีลักษณะคล้ายตะเกียบ 1 อัน เมื่อตีฝ้ายจนฟูนุ่มแล้ว จะใช้ไม้พันหางฝ้าย พันฝ้ายให้เป็นหลอด ขนาดยาวประมาณ 12-16

เช่นตีเมตร จะต้องพันบนพื้นที่เรียบและสะอาด ในชุมชนคอยเต่าเรียกว่า ผัดลูกหลี่ ซึ่งฝามีปุยฝ้าย แล้วต้องปั่นเส้นฝ้ายเอง ต้องทำขั้นตอนนี้



ภาพ 22 ไม้พันหางฝ้าย

4. เฝียน หรือ กงปั่นด้าน เฝียนเป็นอุปกรณ์ที่ประกอบขึ้นจากไม้จริง มีส่วนที่เป็นคง เฝียนและมือหมุน มีสายพานต่อเชื่อมระหว่างกงเฝียนและชุดแหวเหล็กไน เมื่อหมุนกงเฝียน แหวและเหล็กไนจะหมุนเกลียวฝ้ายจากลูกหลี่ ให้เป็นเส้นขนาดเสี้ยวฝ้ายขึ้นอยู่กับจังหวะของการบีบและการปล่อยมือที่จับหางฝ้ายขณะปั่น ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยทักษะความชำนาญ เพื่อให้ได้เส้นฝ้ายที่มีขนาดสม่ำเสมอ ซึ่งภูมิปัญญานี้ ชุมชนคอยเต่ามีการสืบทอดกันมาทุกคน



ภาพ 23 เฝียน

5. เปี้ย เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับทำด้ายเป็นใจ ทำด้วยไม้จริง โดยนำด้ายออกจากแหวที่ปั่นจนเต็มแล้วใช้เป็นเปี้ย เปี้ยฝ้ายออกจากเหล็กไน โดยมือขวาจับเปี้ย มือซ้ายจับเส้นด้าย ขณะเปี้ย

ต้องใช้เท้าตีเส้นด้าย ให้ตรงกันเหล็กไนเพื่อไม่ให้เส้นด้ายพันกัน หมุนเปียไปมาหมุนด้วย เมื่อด้ายเต็มเปียแล้วดึงออกมาจะได้ฝ้ายเป็นใจชาวบ้านจะเรียกว่า “ต่อง”



ภาพ 24 เปีย

6. กวงและหางเห็น เป็นอุปกรณ์ที่ทำด้วยไม้และไม้ไผ่ มีมือหมุน สำหรับหมุนให้เส้นด้ายพันก๊วก ส่วนกวงทำด้ายไม้ไผ่ร้อยด้วยเชือกเส้นเล็กๆ ใช้สำหรับใส่ใจเส้นฝ้ายเมื่อไม่ให้ยุ่งพันกัน นำฝ้ายจากที่เป็นใจมาพันเก็บไว้ที่ก๊วกที่เสียบอยู่กับหางเห็น

7. ก๊วก สานด้วยผิวไม้ไผ่ คล้ายรูปทรงกระบอกปากบานออกเล็กน้อยเปิดเป็นรู กวงตรงกลางใช้สำหรับเสียบเข้ากับแกนหางเห็น เมื่อหมุนเส้นฝ้ายจะพันรอบตัวก๊วก เพื่อนำไปใช้ ฮ้วนเครื่องทูก ปัจจุบันก๊วกไม่ค่อยมีแล้วชาวบ้านจะใช้กระป๋องเจาะรูตรงกลางแทน



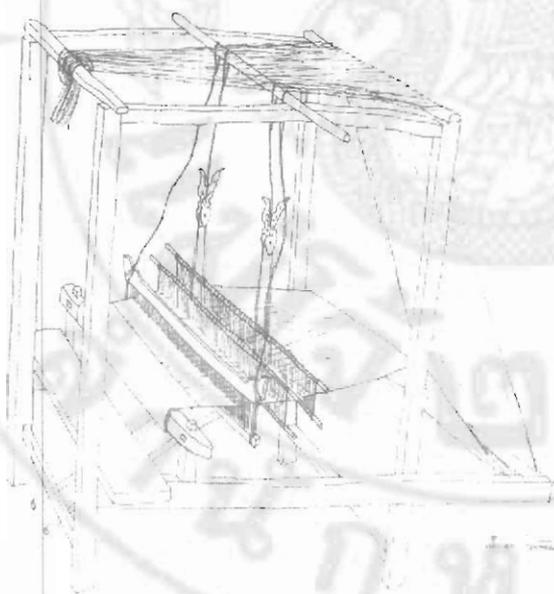
ภาพ 25 การก๊วกด้าย

8. พะขอหรือขอ สมัยก่อนทำจากไม้ใช้สำหรับฮ้วนสร้างเครื่องทอเป็นขั้นตอนการทำเส้นด้ายขึ้นให้สลับกัน เพื่อใช้ในการทอ ปัจจุบันใช้เหล็กทำแทนแยะทำให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อจะได้ทำเส้นด้ายขึ้นให้ยาวมากขึ้น จะทอผ้าได้จำนวนมากขึ้น

9. พันไคลิง ใช้เถาวัลย์หรือไม้ที่คดโค้งเก็บมาจากป่า ใช้แขวนเส้นด้ายที่นำมาใส่กวั๊กไว้ มาสอดแขวนไว้ในช่องของบันไคลิง ช่องละ 1 เส้น เพื่อแยกเส้นด้ายไม่ให้พันกันขณะฮ้วนเครื่องทอ ปัจจุบันใช้เหล็กเส้นคดเป็นเส้นซิกแซกแทน หรือบางบ้านที่มีได้ถุนสูงก็ใช้คานของพื้นบ้านแล้วใช้ตะปุดตอกงอเป็นห่วงเรียงตามกันไปแทน

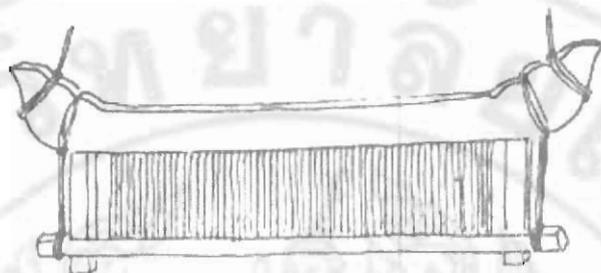
10. แคนหลอด ทำจากกิ่งไม้ไผ่ขนาดเล็ก มีรูกลางตรงกลางตลอด (ปัจจุบันใช้หลอดพลาสติกแข็งแทน) เพื่อเสียบเข้ากับเหล็กในของฝืนแล้วหมุนนำเส้นฝ้ายจากกวั๊กหรือกวง พันเข้ากับแกนหลอดจนเต็มเป็นรูปรี ตัดด้ายนำหลอดด้ายนี้บรรจุลงในกระสวยใช้พุ่งเป็น เส้นพุ่ง

11. กี่ นับเป็นอุปกรณ์สำคัญในการทำด้ายให้เป็นฝืนผ้า ก็ทอมือเป็นอุปกรณ์ที่ทำด้วยไม้มีโครงสร้างระบบเสาและคาน ที่มีสำหรับนั่งทอ ด้านบนวางพาดด้วยคานสำหรับแขวนฟืมเขาและใช้ผูกเครื่องทอให้ตั้งขณะทอ ซึ่งมีส่วนประกอบดังนี้



ภาพ 26 กี่พื้นบ้าน

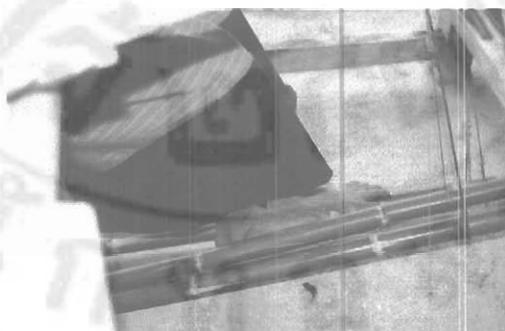
- พืมและเขา (พื้นหวีและตะกอล) ใช้สำหรับแยกเส้นด้ายขึ้นแต่ละเส้นแยกสลับกัน  
 ขึ้นลง พืมทำจากไม้ ถ้าเป็นพืมพื้นบ้านจะผูกติดกันเป็นซี่ๆ เรียงกันด้วยเส้นด้าย หรือทำด้วยไม้เป็น  
 ซี่ๆ แต่ปัจจุบันทำจากเหล็กเป็นซี่แต่กรอบยังคงเป็นไม้อยู่ทำหน้าที่กระทบเส้นด้ายพุ่งให้แน่น ส่วน  
 เขาทำหน้าที่แยกเส้นด้ายให้สลับกันขึ้นลง เมื่อพุ่งเส้นด้ายพุ่งขัดเข้าไปเกิดเป็นผืนผ้า



พืม

ภาพ 27 พืม

- ทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้ผูกติดกับเขาด้านล่าง จำนวนของไม้เหยียบจะเท่ากับจำนวน  
 ของเขาที่แยกสลับเส้นขึ้น ในการทอลายขัดธรรมดาหรือผ้าฝ้ายมีไม้เหยียบ 2 อัน ทอ 4 เขาเป็นการ  
 ทอผ้ายกดอกไม้เหยียบจะมี 4 อัน



ภาพ 28 ไม้เหยียบ

- กระสวย ใช้บรรจุแกนหลอดเส้นพุ่งผ่านเส้นด้ายที่สลับแยก เมื่อเหยียบไม้เหยียบ  
 เขาจะแยกเส้นด้ายขึ้นออออกเป็นช่องพุ่งกระสวยผ่านกระทบพืมให้เป็นด้ายพุ่งแน่นเป็นผืนผ้า



ภาพ 29 กระสวย

- ผัง ทำจากไม้ไผ่เหลาแบนเพื่อให้งอได้ ปลาย 2 ข้างเหลาให้แหลม เพื่อใช้ขึงหน้าผ้าให้ตึง เมื่อริมผ้าขุ่นไม่เรียบ



ผังหรือธนู

ภาพ 30 ผัง

- หวีฝ้าย ของโบราณทำด้วยขนหมูป่าทาคด้วยชัน ใช้สำหรับหริ่เส้นด้ายไม่ให้พันกัน ขณะทอ ทำให้ทอสะดวกและเร็วขึ้น ปัจจุบันใช้หวีหรือแปลงพลาสติกแทน

- ไม้พันผ้า หรือสะปัน เป็นส่วนประกอบของกี่ติดกันที่นั้งทอ ด้านหนึ่งของไม้พันผ้าเสียบกับหลักไม้ อีกด้านบางบนหลัก เมื่อทอผ้าได้ความยาวสุดช่วงแขน จะดึงไม้พันผ้าออกจากเหล็กมีวนผ้าพันกับไม้พันตัว แล้วเสียบกับหลักตามเดิมเริ่มทอ

นอกจากนี้ยังมีกี่กระตุก สำหรับงานทอที่ต้องการความรวดเร็วและการทอผ้าหน้ากว้าง ทอได้ปริมาณมาก ส่วนมากจะทอลายซัตรีธรรมดาหรือผ้าที่มีการใช้เขา 2 เขา ส่วนการทอผ้าที่มีลวดลายไม่ค่อนนำมาทอเพราะยุ่งยาก และความกว้างของหน้าผ้าที่กว้างทำให้การใช้กี่กระตุกทอผ้าที่มีลวดลายไม่เป็นที่คุ้นเคยของชุมชนคอยเต่า ในขณะที่เดียวกันการทอที่กระตุกต้องงใช้แรงมาก

ผู้รู้และสมาชิกของชุมชนคอยแต่ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุจึงไม่ใช่ที่กระตือรือร้นที่จะดูแลรักษา และส่วนใหญ่อยู่ปรกติในการทอผ้าที่กล่าวมาแล้ว สมาชิกชุมชนคอยแต่จะมีอุปสรรคกันทุกคน

### (3) วัตถุดิบ

1. ฝ้าย ผลการวิจัยพบว่าในอดีตชุมชนคอยแต่มีการปลูกฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองสำหรับทอใช้เองในครัวเรือน การปลูกฝ้ายในสมัยก่อนอาศัยการปลูกตามหัวไร่ ปลายนา ไม่มีแมลงรบกวน เพราะฝ้ายพันธุ์พื้นเมืองสามารถทนต่อโรคและแมลงได้ดี การปลูกฝ้ายในสมัยนั้นเป็นการปลูกแซมพืชชนิดอื่นๆ แปลงไม่ใหญ่มาก ต่อมา มีการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น เพื่อป้อนให้แก่โรงงานเป็นจำนวนมาก เช่น อ้อย หอม กระเทียม ปอ และยาสูบ จึงทำให้การปลูกฝ้ายมีพื้นที่ลดน้อยลง ปัจจุบันนี้เมื่อตลาดกลับมานิยมผ้าทอข้อมสิริธรรมชาติ โดยใช้ฝ้ายเป็นวัตถุดิบ มีชาวบ้านบางรายได้หันกลับมาปลูกฝ้ายอีก โดยการขอพันธุ์ฝ้ายจากกลุ่มทอผ้าใกล้เคียง และผู้วิจัยได้ติดต่อขอจากหน่วยงานของรัฐมาให้บ้าง แต่เนื่องจากเป็นช่วงที่กำลังดำเนินการทดลองปลูก และยังมีจำนวนไม่มากนัก ชุมชนคอยแต่จึงมักซื้อฝ้ายปั่นสำเร็จจากโรงงาน ในตัวเมืองเชียงใหม่ หรือถ้าเป็นฝ้ายพื้นเมือง จะขอซื้อจากกลุ่มทอผ้าที่จอมทองและนาคอเรือ เนื่องจากสะดวกไม่ต้องมาปลูกปั่นเป็นเส้นด้วยเอง

2. พืชที่ให้สีย้อม ผลการวิจัย พบว่าในสมัยก่อนชาวบ้านมีการย้อมสีฝ้ายจากพืชพรรณธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น แต่ต่อมามีเส้นด้ายที่เป็นใยประดิษฐ์มีสีสันทสวยงามสำเร็จมาจำหน่ายและราคาไม่แพงจึงเลิกย้อมสีธรรมชาติกันไป เพราะมีขั้นตอนที่ยุงยากจะมีข้อจำกัดในการควบคุมภาพของสีแต่อย่างไรก็ตามยังมีผู้รู้ที่สามารถย้อมสีธรรมชาติได้อยู่ในท้องถิ่น และจากการสอบถามและสำรวจแล้วผู้วิจัยเห็นว่าวัตถุดิบในการย้อมสีธรรมชาติ ในชุมชนท้องถิ่นนี้มีมากมาย เช่น มะเกลือ ไม้คู้ ไม้แพรง ไม้ขนุน ไม้ฝาง เปลือกมะพร้าวไฟ ใบหูกวาง ใบสัก ไม้เพกา เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสามารถหาได้ง่ายจากพื้นที่ใกล้เคียงหรือนำต้นก้ามเพาะขยายพันธุ์ได้

กล่าวโดยสรุป กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญในการทำให้กลุ่มชาวบ้านและผู้รู้หรือ “ครูภูมิปัญญา” ได้เข้ามาร่วมกันค้นหา สิ่งดีในหมู่บ้านที่นับวันจะเลือนหายไป ให้กลับคืนมาอีก นอกจากนี้กระบวนการวิจัยดังกล่าวยังทำให้มีการท. ทวนและฟื้นฟูลวดลายทั้งหมด 7 ลวดลายซึ่งทีมวิจัยชุมชนบ้านคอยแต่ได้นำไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างงานฐานอาชีพ ตลอดจนการถ่ายทอดสู่ลูกหลานในชุมชนต่อไป

### ตอนที่ 3 การวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนและความสามารถในการจัดการผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อการสร้างพื้นฐานงานอาชีพของชาวบ้านในชุมชนคอยเต่า

การวิจัยครั้งนี้ได้ ศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ของชุมชนและความสามารถ (capabilities) ในการจัดการผลิตภัณฑ์ของชุมชนอันเป็นผลมาจากการพัฒนา ภูมิปัญญาด้านสิ่งทอเพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นฐานงานอาชีพของชาวบ้านในชุมชนคอยเต่า ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ได้ นำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 4 ส่วน กล่าวคือ ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์กระบวนการค้นหาความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าทอ ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผ้าทอ ส่วนที่สาม เป็นการวิเคราะห์ถึงกระบวนการสร้างผลิตภัณฑ์ผ้าทอของชุมชน ส่วนที่สี่เป็นการวิเคราะห์การจัดการผลิตภัณฑ์เพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นฐานงานอาชีพของชุมชนคอยเต่า และบทบาทสตรีต่อการพัฒนา

#### 1. กระบวนการค้นหาความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าทอ

หลังจากชุมชนคอยเต่าได้ร่วมกันพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอแล้วจึงได้ปรึกษาและพิจารณาร่วมกันเพื่อค้นหาความเป็นอัตลักษณ์ของผ้าทอ ซึ่งมีกระบวนการดังนี้

1. ค้นหาเอกลักษณ์ของกลุ่ม จากการที่สมาชิกชุมชนคอยเต่าได้ฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอด้วยด้ายเดิมทั้ง 7 ลายขึ้นมา จากนั้นจึงได้พิจารณาลวดลายทั้ง 7 ลายร่วมกันเพื่อนำมาเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มและตกลงร่วมกันเลือกลายชิ้นแซง และลายไกลอัน เนื่องจากลวดลายทั้ง 2 มีความสอดคล้องกันการที่จะนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งลายชิ้นแซงนำมาทำเป็นผ้าชิ้นและลายไกลสามารถนำไปตัดเย็บเป็นเสื้อใส่ควบคู่กับผ้าชิ้นและเป็นลายที่ยังไม่เคยพบเห็นที่ไหน ซึ่งในปัจจุบันผู้สูงอายุสวมใส่ผ้าชิ้นในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว อีกทั้งลวดลายทั้ง 2 ลาย สมาชิกทุกคนสามารถทอได้ทุกคน

2. ให้ความเป็นลักษณะเฉพาะตัว เพื่อแสดงความเป็นชุมชนคอยเต่า สมาชิกจึงตกลงร่วมกันในการทำลักษณะเฉพาะให้กับผ้าชิ้นลายชิ้นแซง โดยการทำซอสีขาวบนแถบสีชมพูที่หัวชิ้นและเย็บต่อผ้าชิ้นด้วยการเย็บมือ อีกทั้งเน้นการใช้สีย้อมจากธรรมชาติ

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ แสดงให้เห็นว่า หลังจากที่ชุมชนคอยเต่าได้พัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอซึ่งเป็นลวดลายผ้าดั้งเดิมจำนวน 7 ลาย แล้ว ทีมวิจัยได้มาร่วมกันพิจารณาและปรึกษากันเพื่อจะพัฒนาเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม ทั้งนี้เนื่องจากการที่ได้ศึกษาดูงานและดูผ้าทอของกลุ่มอื่นได้เรียนรู้ว่าผ้าทอของท้องถิ่นใดก็จะมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น เช่น ผ้าทอยกด

อกของกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งดำเป็นการทอโดยใช้ตะกอล 3 ตะกอล มีการเหยียบขยกเส้นด้ายขึ้นกับการสอดใส่เส้นพุ่งที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเองจึงได้ร่วมกันพิจารณาตลาดหลายของชุมชนคอยแต่แต่ละลายพร้อมทั้งได้ข้อเสนอว่า ลายเกล็ดเต่าและลายกมุกมีกลุ่มอื่นที่อยู่ในชุมชน ใกล้เคียงทำการทออยู่บ้าง ผ้าลายดีและผ้าลายสองมีชุมชนอื่นทอบ้างเช่นกันและเป็นลายที่ทอยากเพราะใช้ตะกอล 4 ตะกอล การผลิตซ้ำ หากมีลูกค้าสั่งเข้ามาอาจจะผลิตได้ไม่ทัน สมาชิกที่ทอหลายเหล่านี้ได้มีจำนวนน้อย อีกทั้งยังเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ด้วย เมื่อมาพิจารณาผ้าลายไกลและผ้าลายขึ้นแฉงซึ่งเป็นผ้าที่สมาชิกทุกคนทอกันได้ ทอด้วยด้ายยืน 2 ตะกอลผ้าลายไกลยังไม่มีชุมชนไหนทอ ผ้าลายไกลในสมัยกันชาวบ้านนำมาตัดเย็บเป็นเสื้อสวมใส่ ส่วนผ้าขึ้นแฉงปัจจุบันนี้ชาวบ้านในชุมชนยังมีการทอสวมใส่อยู่บ้างแต่ใช้เส้นใยสังเคราะห์สำเร็จรูปทอ ซึ่งจากการบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่ที่ยังทอผ้าขึ้นแฉงสวมใส่กล่าวว่าผ้าขึ้นที่มีขายตามตลาดราคาถูกก็จริง แต่ลวดลายไม่สวยไม่ถูกใจ ไม่เหมือนผ้าขึ้นแฉง เลยคิดว่าทอเสียเองดีกว่า ในเวลาเดียวกัน ขณะนั้นประธานกลุ่มตัดเย็บบ้านศรีบัวเงิน (คุณจุฑามาศ มาลัย) เป็นกลุ่มแปรรูปจากผ้าทอเป็นผืน นำมาตัดเย็บเป็นเสื้อบุรุษและสตรีโดยการแนะนำจากพัฒนาการอำเภอคอยแต่ ได้เข้ามาเห็นลายไกลและลายขึ้นแฉง บอกว่า “ผ้าลายไกลมีลวดลายสวยให้สีดีให้ทอลายไกลเพื่อนำไปทดลองแปรรูปเป็นเสื้อ เพราะเสื้อที่ทำอยู่ตอนนี้ส่วนมากเป็นผ้าที่ทอจากฝ้ายที่ย้อมสีเคมีเป็นส่วนมากต้องการจะเปิดสินค้าตัวใหม่ทดลองดูเหมือนกัน เป็นเสื้อที่ผลิตจากเส้นฝ้ายที่ย้อมด้วยสีจากธรรมชาติเพื่อเป็นการยกระดับของสินค้าขึ้นเพื่อจำหน่ายกับลูกค้าอีกระดับหนึ่ง”

ประธานกลุ่มแปรรูปบ้านศรีบัวเงิน ได้แสดงทัศนคติต่ออัตลักษณ์ของผ้าทอกลุ่มคอยแต่ว่า “มีเดื่อนี่ดี เป็นมาซื้อป่าตอของกลุ่มเขา เป็นมาเห็นผ้าลายเกลอย เป็นบับ เป็นว่าจาตงาม บ่เกยหัน ลวดลายงาม สีก่องาม ลายผ้าขึ้นแฉงก่อเหมือนกันลวดลายงามสีก่อเหมาะดี เจ้าก่อหื้อตอไปส่งที่กลุ่ม ถ้ามีงานเทศกะถ่าน ผ้าขึ้นจะขายได้” (พอลูกค้านเห็นผ้าลายไกลที่เป็นพับๆอยู่ที่บอกว่าสวย ส่วนผ้าขึ้นลายขึ้นแฉงประธานกลุ่มศรีบัวเงินก็บอกว่าให้ทอไปส่งที่กลุ่มได้เรื่อยๆเพราะลายสวยงามสีที่ใให้ก็สวย เวลามีเทศกาล ผ้าขึ้นจะจำหน่ายได้ดี ถอดความโดยผู้วิจัย) ในขณะนั้นชาวบ้านยังมีปัญหาด้านการผลิตอยู่จึงไม่สามารถผลิตได้ในจำนวนมาก เพราะเป็นช่วงของการเริ่มต้นของกลุ่มซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงประธานกลุ่มจากนายขาว ลินธิ เป็นนางอัมพร แดงโน อันเนื่องมาจากปัญหาภาวะผู้นำของประธานกลุ่มคนเดิมที่นำผ้าที่ชาวบ้านช่วยกันฟื้นฟูในช่วงแรก ซึ่งเป็นงานวิจัยชิ้นแรกที่ได้ทดลองทอ โดยภูมิปัญญาผู้รู้และสมาชิกตกลงมาให้เก็บไว้ก่อนเพื่อตรวจเช็คความถูกต้องก่อนแต่ประธานกลุ่มคนเดิมได้นำผ้าที่ฟื้นฟูขึ้นไปนำเสนอที่อำเภอ คนที่อำเภอเห็นว่าเป็นผ้าทอของชาวบ้านชุมชนคอยแต่ยอมจากสีธรรมชาติมีลวดลายสวยงามจึงขอซื้อและประธานกลุ่มคนเดิมได้ขายให้ แต่ไม่ได้แจ้งหรือบอกกล่าวกับสมาชิกของกลุ่ม เมื่อทางสมาชิกได้ทราบเรื่องนี้จาก

พัฒนาการอำเภอจึงทำให้สมาชิกเกิดความไม่ไว้วางใจกับประธานคนเดิม และหลังจากที่ประธานคนเดิมรู้ว่า สมาชิกในกลุ่มรู้เรื่องการนำผ้าไปขายก็ไม่กลับมาร่วมงานกันอีกเลย ซึ่งภาวะดังกล่าวเป็นเงื่อนไขการพัฒนาของกลุ่มที่สำคัญระหว่างผู้นำกับชาวบ้านที่เกิดจากการที่ผู้นำได้มีบทบาท และได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ หรือองค์กรในการพัฒนาชุมชน ทำให้ผู้นำรู้สึกตัวเองมีความสำคัญและอาจมีอยู่บ้างที่ผู้นำคำนึงถึงการรักษาผลประโยชน์ของตนเอง เมื่อผู้นำมีความเปลี่ยนแปลงชาวบ้านจะรู้สึกว่าผู้นำชุมชนเองไม่ใช่พวกเดียวกัน เพราะล้าแล้วแต่แสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างผู้นำกับชาวบ้านจึงทำให้ประสิทธิภาพของผู้นำเสื่อมสภาพการเป็นผู้นำได้ และนอกจากนั้นภายหลังทางกลุ่มยังได้ทราบข้อมูลจากพัฒนาการอำเภอคอยเต่าว่านายขาว ลินธิ ได้นำผ้าลายสองที่ผู้รู้ท้องถิ่นมาคัดสรรสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในนามของกลุ่มบ้านสันป่าคำ ซึ่งเป็นที่อยู่ของนายขาว โดยไม่ได้ปรึกษากับสมาชิกของกลุ่มเลย

ด้วยเหตุผลที่ว่าลายไกลเป็นลายที่มีกระบวนการทอไม่ยุ่งยาก มีกำลังในการผลิตมากกว่าลายอื่น ส่วนผ้าซิ่นแซง สมาชิกทุกคนสามารถทอได้และในการทอใช้ฝีมขนาดเล็กทอเนื่องจากส่วนใหญ่การทอลายซิ่นแซงจะนำไปทำเป็นตัวซิ่น ซึ่งสามารถหาฝีมได้ไม่ยากเมื่อต้องการผลิตจำนวนมาก อีกทั้งผ้าทั้งสองลายนี้ ยังไม่ปรากฏว่ามีชุมชนไหนหรือกลุ่มอาชีพใดในชุมชนคอยเต่าผลิตออกมา สมาชิกของกลุ่มทอผ้าคอยเต่าจึงตกลงร่วมกันว่า จะใช้ผ้าลายไกลและผ้าลายซิ่นแซงเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม และเน้นการผลิตโดยใช้วิถีธรรมชาติเท่านั้น หลังจากนั้นยังได้ตกลงร่วมกันนำผ้าลายไกลไปจดทะเบียนลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาของกลุ่มทอผ้าคอยเต่าที่สำนักงานพาณิชย์จังหวัดเชียงใหม่

## 2. กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนคอยเต่า

จากแนวคิดและทฤษฎีการกระทำระหว่างกันเชิงสัญลักษณ์ ที่เสนอว่า “การกระทำของบุคคลที่มีผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อความคิดหรือการกระทำของบุคคลอีกคนหนึ่ง ไม่ว่าจะการกระทำนั้นจะไปในทิศทางเดียว หรือเป็นการกระทำทั้งสองฝ่ายซึ่งในการกระทำระหว่างกันทางสังคมจะต้องมีการใช้สัญลักษณ์ (symbol) ในการสื่อความหมายระหว่างกัน” (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2538: 121-122) โดยจะพบว่ามนุษย์สร้างความหมายและทำอะไรต่างๆ จะผ่านระบบความหมายในหลายรูปแบบ มนุษย์จะปฏิบัติกรต่างๆตามแบบอย่างการเป็นมนุษย์ แต่มีสัญลักษณ์ในรูปที่เป็นความหมายที่พยายามจะสื่อถึงกันเพื่อให้เข้าใจถึงสิ่งที่เหมือนกัน เพราะเนื่องจากในปัจจุบันนี้มีการเคลื่อนไหวของวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก ดังนั้นใน

การศึกษาวัฒนธรรม จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับบริบททางประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพราะความหมายไม่ได้อยู่ได้ด้วยตัวเองแต่อยู่ภายใต้บริบทและมีการเปลี่ยนแปลงไป (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538: 9, 185, 192-193) นอกจากนี้แนวคิดว่าด้วยความเป็นอัตลักษณ์ได้กล่าวถึงแนวคิดดังกล่าวว่า “เอกลักษณ์” ก็คือ “อัตลักษณ์” ทั้งนี้เนื่องจากการให้ความหมายหรือการนิยามตนเองขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนตามบริบท จึงมีไม่รู้จัก ด้วยเหตุนี้ อัตลักษณ์ จึงถือว่าเป็นคุณสมบัติที่คนหยิบยืมสร้างขึ้นมาจากสถานการณ์เฉพาะหน้าในชุมชนต่างๆ (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546: 32-33)

การวิเคราะห์ตามแนวคิดข้างต้น พบว่า ชุมชนคอยเต่ามีวัฒนธรรมการใช้ผ้าที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นวิถีชีวิต ชาวบ้านทอผ้าเพื่อใช้กันเองในครอบครัว เพื่อใช้ในงานพิธีกรรม เพื่อเป็นสื่อสารสำหรับความรักของผู้หญิงที่มีต่อผู้ชายที่ตนรัก รวมทั้งความเชื่อของชาวบ้านที่มีผ้าลวดลายต่างๆ ไว้ครอบครอง เพื่อให้ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ดีกินดีมีความสุข โดยเฉพาะผ้าลวดลายดั้งเดิม จากการศึกษาพบว่า การทอผ้าลวดลายดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่าจะใช้เวลาในการทอานาน ผู้หญิงที่ทอผ้าลวดลายดั้งเดิมได้ จะถูกมองว่ามีจิตใจละเอียดอ่อน มีความอดทน เข้มแข็ง และเป็นคนมีสมาธิ ซึ่งจะมีคุณค่าต่อจิตใจทั้งผู้ทอและผู้ที่มีผ้าไว้ครอบครอง นอกจากนั้นลวดลายดั้งเดิมแต่ละลวดซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์ของตัวเองตามคติ ความเชื่อและคุณค่าของภูมิปัญญาผ้าทอที่ชาวบ้านมีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษจนยึดถือเป็นแบบแผนในการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ที่มีความหมายซึ่งเป็นสิ่งแสดงถึงตัวตนหรือชุมชน ความมีคุณค่า สร้างสรรค์ และผลิตใหม่ เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ความหมายและคุณค่าของผ้าทอแต่ละลวดลายยังคงมีความหมายในเชิงคุณค่าทางจิตใจที่ชาวบ้านชุมชนคอยเต่าที่ความเข้าใจและตีความหมายที่ตรงกัน อาทิเช่นถ้าต้องการผ้าที่จะนำไปทำเป็นผ้าห่มหรือผ้าคลุมไหล่ ชาวบ้านจะทอผ้าลายสอง ลายตี หรือลายยกมุก เพื่อนำไปทำเป็นผ้าห่ม หรือถ้าต้องการทำผ้าซิ่นต้องใช้ลายซิ่นแซง นั่นคือชุมชนคอยเต่ามีปฏิสังสรรค์กับตนเอง ตามแนวคิดของการกระทำระหว่างกันเชิงสัญลักษณ์

ผลการวิจัยพบว่า เมื่อชุมชนคอยเต่ามีปฏิสังสรรค์กับตนเอง โดยที่สมาชิกชุมชนคอยเต่าทุกคนได้รับการถ่ายทอดลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย พร้อมทั้งคุณค่าและความหมายจากผู้รู้แล้ว ในกระบวนการกระทำระหว่างกันทางสังคม ซึ่ง Gorge Herbert Mead ได้เชื่อมโยงความคิดเรื่องจิตอัตตา และสังคมมนุษย์ กล่าวคือ การสืบทอดลวดลายทั้ง 7 ที่มีเอกลักษณ์ขององค์ความรู้ของภูมิปัญญาผู้รู้ นั่นคือ มีปฏิสังสรรค์กับตนเอง และเมื่อผู้รู้กับชุมชนคอยเต่ามาปฏิสังสรรค์ทางสังคมหรือการกระทำร่วมทางสังคม สมาชิกแต่ละคนจะต้องทำการเข้าใจความหมาย คุณค่า ความเชื่อของลวดลายแต่ละลายที่ได้รับการถ่ายทอดจากผู้รู้และประสานความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าระหว่างตนให้เข้า

กับสมาชิกคนอื่น โดยที่แต่ละคนจะทำการตีความของลวดลายเอกลักษณ์นี้ร่วมกันเพื่อให้เข้าใจ ความหมายและคุณค่าของแต่ละลายให้เป็นทิศทางเดียวกัน เมื่อตัดสินใจเลือกลวดลายทั้ง 7 แล้ว แต่ละคนได้ ยอมรับในความหมายของลวดลายเอกลักษณ์ร่วมกันในเงื่อนไขและสถานการณ์ที่มีการ ปฏิสัมพันธ์กันในขณะนั้น ดังนั้น โดยทางชีววิทยามนุษย์มีความอ่อนแอ ซึ่งเป็นเหตุให้มนุษย์ต้อง รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคม เพื่อความมีชีวิตรอด และมนุษย์ควรต้องคัดเลือก เก็บรักษาการกระทำ ระหว่างกันที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างกันซึ่งส่งผลให้มีชีวิตอยู่รอดเอาไว้ ซึ่งชุมชนคอยเต่าใน อดีต ที่มีวัฒนธรรมการ ใช้ผ้า มีภูมิปัญญาของตนเอง เมื่อถูกวัฒนธรรมสมัยใหม่ครอบงำ จนภูมิ ปัญญาท้องถิ่นของตนเองเสื่อมสลายลง ชุมชนคอยเต่าจำนวนหนึ่งที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ คุณค่าความหมายและวิถีชีวิตของตนเองได้ร่วมกันฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมในรูปของลวดลายทั้ง 7 ลายขึ้นมา เพื่อพยายามแสดงความเป็นตัวตนของชุมชนคอยเต่าในปัจจุบัน เช่นเดียวกับที่ มาร์แชล ซาลนส์ (อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, 2543: 225-226) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ ระหว่างวัฒนธรรมกับประวัติศาสตร์ว่า “วัฒนธรรมคือการจัดระเบียบให้กับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยอาศัยประสบการณ์จากอดีต” ทั้งนี้ ยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวเสริมต่อไปว่า “มนุษย์สร้างอัต ลักษณ์ของตนเองขึ้นมาเพราะมนุษย์ในปัจจุบันเป็นปฏิบัติการแต่งแต้มจากอดีต มีการจัดระเบียบ ให้กับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยอาศัยประสบการณ์จากอดีต แต่สามารถเกิดขึ้นหรือผลิตใหม่ใน ปัจจุบันเท่านั้น” ดังนั้น การพยายามเพื่อยามความหมายของการมีตัวตนของกลุ่ม การสร้าง ประวัติศาสตร์จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของกระบวนการสืบทอดและสร้างใหม่ของอัตลักษณ์

ผลการวิจัยยังพบอีกว่า ชุมชนคอยเต่าได้มีความพยายามนิยามความหมายของลายผ้า ดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย โดยการใช้วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์มาเป็นเงื่อนไขของกระบวนการสืบทอด และการสร้างอัตลักษณ์ใหม่บนฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะเนื่องจากชุมชนคอยเต่า มีความ ต้อยเนื้อทางด้านวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์มาก่อน ในทำนองเดียวกันลวดลายทั้ง 7 ลายของ ชุมชนคอยเต่ายังนับได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในการสร้างตัวตนใหม่ อย่างไรก็ตาม การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนคอยเต่าในบริบทของสังคมสมัยใหม่มีการรวมกลุ่ม จัดตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นมา เริ่มมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และกลุ่มภายนอกผ่านทางตลาดไททางารตลาด และในระบบทุนนิยมมากขึ้น ในสถานการณ์เช่นนี้ ภูมิปัญญาดั้งเดิมจึงจำเป็นต้องถูกสร้างใหม่และ ปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ความเป็นจริงของสังคมใหม่โดยการใช้ฐานภูมิปัญญาดั้งเดิม

ดังนั้นสมาชิกของชุมชนคอยเต่าจึงได้ตกลงร่วมกัน หลังจากสรุปว่าเลือกลวดลาย ผ้า ลายไกลและลวดลายผ้าชิ้นแฉงเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มแล้ว โดยนำผ้าลายไกลมานแปรรูปเป็นเสื้อ คอจีนหรือคอกลมแขนสามส่วน ติดกระดุมผูกซึ่งชาวบ้านบอกว่า “สมัยก่อนชาวบ้านในชุมชนคอย เต่าก็ใส่เสื้อแบบนี้” สีของผ้ายดตกลงใช้สีที่ข้อมจากใบหูกวาง (สีเหลือง) กับสีมะเกลือ (สีน้ำตาลเข้ม)

มาปั่นเข้าเกลียวกันทำเป็นด้ายยืน ในทำนองเดียวกัน ตกลงกันทำเป็นตัวซิ่น ซึ่งในสมัยก่อน ชาวบ้านก็นุ่งผ้าซิ่นที่ทอจากลายซิ่นแซง ในการทอตัวซิ่น ตกลงใช้ด้ายสีเหลืองที่ย้อมจากใบหูกวาง และด้ายสีน้ำตาลเข้มจากใบมะเกลือ ทอเป็นริ้วลวดลายของตัวซิ่น เพื่อให้เข้ากันกับผ้าลายไกล ส่วน สีเส้นด้ายที่ใช้ทอเป็นพื้นของตัวซิ่น ก็ใช้สีน้ำตาลเข้ม เช่นเดียวกับตีนซิ่น ส่วนหัวซิ่นตกลงร่วมกัน ใช้ด้ายสีขาวและสีชมพู (จากครั่ง) ซึ่งมีความใกล้เคียงกับสีแดง ในสมัยก่อนที่ชาวบ้านมีความเชื่อ ดังที่แม่ทองใบ กล้าโน ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว แต่มีการใช้เทคนิคจก เป็นซอสีขาวแซมในแถบสี ชมพู ซึ่งสมาชิกในกลุ่มมีการพูดคุยกันว่า “ลักษณะของหัวซิ่น ที่มีซอในแถบสีชมพูนี้ น่าจะใช้เพื่อ แสดงว่า เป็นผลิตภัณฑ์จาก กลุ่มทอผ้าคอยเต่า” และในทำนองเดียวกัน ทั้งตีนซิ่น หัวซิ่นต้องเย็บติด กับตัวซิ่นที่เป็นลายซิ่นแซง พร้อมทั้งการเย็บเป็นถุง ต้องทำการเย็บด้วยมือทั้งหมด ไม่ใช่เย็บด้วย จักร ชาวบ้านบอกว่า “ลวดลายที่เป็นฮิวฮอยตามขวางเป็นตาของซิ่นแซง จะว่าไปก็เหมือนกับ ลวดลายของบ่าเก่าดีจ้าวบ้านเฮาแปงมาตอมา” (ลวดลายที่เป็นริ้วตามขวาง ของลายซิ่นแซงมีความ ใกล้เคียงและเหมือนกับของลวดลายดั้งเดิมมาก-ถอดความโดยผู้วิจัย) ดังภาพ 31



สีและลวดลายดั้งเดิม

สีและลวดลายใหม่

ภาพ 31 ผ้าถุงลายซิ่นแซงเก่า-ใหม่

การมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนเป็น กระบวนการที่ชาวบ้านต้องการหาความเป็นตัวตนของตนเอง ผ่านสัญลักษณ์ ความหมายของภูมิ ปัญญาสิ่งทอที่ผลิตขึ้นมาใหม่บนฐานของภูมิปัญญาสิ่งทอเดิม ในบริบทของการปฏิสัมพันธ์ ระหว่างกันของชาวบ้านในกลุ่ม ดังนั้น สมาชิกกลุ่มจึงร่วมกันเลือกลวดลายผ้าเพื่อเป็นเอกลักษณ์

ของกลุ่มและนำลายผ้ามาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ในสังคมปัจจุบัน ร่วมกันพิจารณาและกำหนดการใช้สีของเส้นด้ายของผ้าลายไกลและลายซิ่นแขงเพื่อมีความใกล้เคียงกับลวดลายดั้งเดิม การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทอลายซิ่นแขงและลายไกล สมาชิกกลุ่มตกลงร่วมกันมอบหมายให้ผู้ที่มีความชำนาญการทอลายทั้งสองเป็นผู้ทอ คือคุณอัมพร และคุณแก้ว เบนถิ ส่วนดินซิ่นและหัวซิ่นตกลงร่วมกันให้แม่ตอง เบียงติ๊ะ เป็นผู้ทอ ซึ่งแม่ตองสามารถทอผ้าได้ จึงทดลองทำห่อสีข้าวเข้าไปในแถบสีชมพู สมาชิกจึงร่วมกันพิจารณากำหนดให้ผ้าถุงซิ่นแขงที่ทำซิ่นมีห่อสีข้าวลักษณะนี้เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มและผู้วิจัยได้สังเกตจากการพูดคุยกันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน แวดตาของชาวบ้านแสดงความภาคภูมิใจและพร้อมกันนี้ชาวบ้านเกือบทุกคนบอกว่า “เขาหันจะอ้อแล้ว ก่อก็คว่าจ๋วยกันตอป่าลายเกลอย กับลายซิ่นแขงจ่าได้เป็นของบ้านเฮา” (จะทอผ้าลายไกลและผ้าลายซิ่นแขงใส่บ้างเพื่อเป็นเอกลักษณ์ของบ้านคอยเต่า--ถอดความ โดยผู้วิจัย) ชาวบ้านได้ทดลองนำด้ายสีอื่น เช่น สีครึ่งปิ่นเข้าเกลียวกับสีมะเกลือ มาทอเป็นผ้าลายไกลและลายซิ่นแขง ซึ่งพี่อัมพรกล่าวว่า “วันก่อนมีเจ้าหมู่มาแอดที่บ้าน หันเจ้านุ่งผ้าถุงซิ่นแขงก่อว่างามดี หื้อตอหื้อโดย” (วันก่อนมีคนมาหาที่บ้านเห็นผ้าถุงซิ่นแขงบอกว่าสวยสั่งให้ทอให้--ถอดความ โดยผู้วิจัย)

หลังจากนั้นสมาชิกของชุมชนคอยเต่าร่วมกับผู้รู้ ได้ทำการตรวจสอบความถูกต้องผ้าลายไกลและผ้าถุงลายซิ่นแขง ซึ่งได้ลงความเห็นร่วมกันว่า “ผ้าลายไกลที่ทอทำเป็นเส้นที่จะให้ใส่ลายที่สวยงามและเห็นลวดลายชัดเจนควรใช้เส้นด้ายที่มีสีติดกัน เช่น สีเหลืองกับสีน้ำตาลเข้ม หรือใช้เส้นด้ายที่มีความอ่อนของสีที่แตกต่างกันจะทำให้เห็นลายเป็นริ้วชัดเจนและความกว้างของลายสามารถปรับได้ตามต้องการ โดยการเพิ่มหรือลดเส้นด้ายอื่น ส่วนผ้าถุงลายซิ่นแขงที่เย็บต่อหัวซิ่นและดินซิ่นเรียบร้อยแล้วสมาชิกร่วมกันลงความเห็นว่ “ควรเพิ่มความยาวของผ้าถุงอีกประมาณ 3-4 นิ้วโดยการทอส่วนที่เป็นดินซิ่นเพิ่ม” ผลการวิจัยยังพบต่อไปอีกว่ากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนคอยเต่าเป็นการก่อตัวขึ้นเชิงปฏิสังสรรค์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในการให้ความหมายคุณค่าของลวดลายตามบริบทของประวัติศาสตร์ที่ได้มีการสืบทอดต่อกันมาในระบบของครอบครัว การให้ความหมายที่มีการสืบทอดกันมาเป็นการสื่อสารให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าของสตรีที่มีความอดทน ความขยัน ความมีจิตใจที่อ่อนโยนและความมีสมาธิในการทำงาน ซึ่งมีความเหมาะสมที่จะเป็นภรรยา เป็นการให้ความหมายร่วมกัน โดยการปฏิสังสรรค์ทางสังคมของชุมชนคอยเต่าและชาวบ้านของชุมชนคอยเต่ามีความเข้าใจความหมายเช่นนี้ตรงกัน อันเป็นที่มาของการสร้าง “อัตลักษณ์” ของชุมชนตามทฤษฎี ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ การที่ชุมชนชาวบ้านคอยเต่าได้รื้อฟื้นลวดลายดั้งเดิมทุกๆลายขึ้นมา และได้พยายามสร้างความเป็นตัวตนของชุมชนคอยเต่า โดยการคัดเลือกลายไกลและลายซิ่นแขง ซึ่งเป็นลวดลายดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่า เป็นลวดลายเอกลักษณ์ของกลุ่มทอผ้าคอยเต่าเพื่อพยายามแสวงหาความเป็นตัวตน พร้อมกันนี้ยังได้ร่วมกัน

สร้างความสะดวกให้กับผ้าชิ้นลายชิ้นแขน โดยการเพิ่มลายจกที่ผ้าหัวชิ้น แล้วการทำให้เป็นผ้าชิ้น และคุณค่า เน้นการเย็บด้วยมือทั้งหมด ส่วนด้านสีย้อม เอกลักษณะคือ การย้อมด้วยสีจากธรรมชาติ โดยการใช้สารช่วยย้อมสีจากธรรมชาติเช่นกัน การบ่งบอกความเป็นตัวตนหรือการสร้างอัตลักษณ์ที่ใช้ลวดลายดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นวัฒนธรรม ทั้งวิธีการทอ ลวดลาย และการย้อมสีที่สืบทอดต่อกันมาเป็นฐานของการพัฒนาภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนคอยเต่า

### 3. กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอของชุมชนคอยเต่า

ผลการวิจัยพบว่า หลังจากชุมชนคอยเต่าได้พัฒนาภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มทอผ้าคอยเต่าแล้ว ชาวบ้านและสมาชิกของกลุ่มได้ปรึกษาวางแผนการทำงาน การวางรูปแบบของผลิตภัณฑ์และการแปรรูป โดยอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลภายนอก สภาวะการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แม้แต่การใช้ประโยชน์จากผ้าทอในครัวเรือนของชาวบ้านในท้องถิ่นจะมีน้อยลง ผ้าทอลวดลายดั้งเดิมของชุมชนคอยเต่าในอดีต ส่วนใหญ่ผลิตเพื่อเป็นผ้าที่ใช้ในครัวเรือน เช่น ผ้าห่ม ผ้าปูนอน เป็นต้น ทั้งนี้จากการเสนอแนะจากผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกได้แก่ ประธานกลุ่มศรีบัวเงิน ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านกล้วยแก้ว พัฒนาการอำเภอและประธานกลุ่มทอผ้าชุมชนใกล้เคียง ได้เสนอว่าการผลิตผ้าทอมือหรือผ้าทอพื้นบ้านในปัจจุบันควรเป็นผ้าที่ใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ไม่ใช่เป็นผ้าห่มนอนเหมือนแต่ก่อน การผลิตควรมีความสอดคล้องกับความต้องการของตลาด จึงร่วมกันพิจารณาผ้าลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย สรุปการวางรูปแบบผลิตภัณฑ์ (ดูรายละเอียดจากตาราง 3)

ทั้งนี้สมาชิกกลุ่มได้วางแผนการทำงานและมอบหมายผู้รับผิดชอบในการผลิตผลิตภัณฑ์แต่ละชนิด โดยสมาชิกแต่ละคนรับผิดชอบการออกแบบและทอผ้าพันคอหรือผ้าคลุมไหล่ ออกมาคนละผืน โดยกำหนดความยาว 2 เมตร ความกว้างเท่ากับพื้ม 8 หลบ ประมาณ 21 นิ้ว ผ้าปูโต๊ะมีความกว้าง 36 นิ้ว ยาว 1.5 – 2 เมตร ใช้พื้ม 16 หลบ โดยให้พี่อำพรและแม่สุคำรับผิดชอบ ร่องงานขนาดความกว้าง 13 นิ้ว ยาว 22 นิ้ว ผู้รับผิดชอบคือ พี่อัมพรและพี่แสงเดือน (กลุ่มทอผ้าบ้านแปง 8) ส่วนหมอนอิงได้นำฝ้ายกมุกและฝ้ายลายดีดอกใหญ่ที่ฝีกทอในช่วงแรก จ้างชาวบ้านในชุมชนแปรรูปเป็นหมอนอิง และเศษผ้าที่เหลือจากการเย็บหมอนอิงได้นำมาแปรรูปเป็นกระเป๋าสี ไส้โพธิ์พื้มมือถือ นอกจากนี้พัฒนาการอำเภอคุณจงกลณี โสติกิภินตะได้เสนอว่าผ้าปูโต๊ะและผ้ารองจานควรทำเป็นชุด ชุด 4 ที่ หรือ 6 ที่ ให้เข้าชุดกันจะสามารถทำตลาดได้ ในขณะที่เดียวกัน ประธานกลุ่มแปรรูปศรีบัวเงินยังให้คำแนะนำว่า “การสอดแทรกลวดลายผสมผสานในผ้าคลุมไหล่ ภายใหนที่ใช้ผ้าฝ้ายปริมาณมากในการถักทอ ก็ไม่ต้องสอดแทรกเข้าไปมากจะทำให้ต้นทุนสูง ถ้า

จำหน่ายราคาต่ำจะไม่ได้กำไร” นอกจากคำแนะนำจากบุคคลที่ใกล้ชิดทางด้านการตลาดแล้ว ชาวบ้าน

ตาราง 3 รูปแบบของผลิตภัณฑ์ผ้าทอลายดั้งเดิมและการประยุกต์ใหม่เข้ากับยุคสมัย

ผ้าทอลายดั้งเดิม	ผ้าทอลายประยุกต์สมัยใหม่
1. ผ้าลายเกล็ดเต่า	1. - ผ้าฝ้าย โดยปรับช่วงลายและเส้นด้าย - ผ้าคลุมไหล่ ปรับเส้นด้ายและกระแทก พิมพ์เพื่อให้ผ้าแน่นขึ้น
2. ผ้าลายไกล	3. ผ้าฝ้าย, เสื่อ, ผ้าคลุมไหล่, ผ้าปูโต๊ะ
3. ผ้าลายขมุก	4. ผ้าคลุมไหล่, ผ้าปูโต๊ะ, ผ้ารองจาน, หมอนอิง, กระเป๋าใส่โทรศัพท์มือถือ
4. ผ้าลายซิ่นแซง	5. ผ้าซิ่น, ตกแต่งเชิงผ้าคลุมไหล่
5. ผ้าลายสอง	6. ผ้าฝ้าย, ผ้าปูโต๊ะ, ผ้ารองจาน, ผ้าคลุมเบาะนั่ง โซฟา
6. ผ้าลายคิดอกน้อย	7. ผ้าฝ้าย, ผ้าคลุมไหล่
7. ผ้าลายคิดอกใหญ่	8. ผ้าคลุมไหล่, หมอนอิง, ผ้าฝ้าย

ยังได้ทดลองผสมผสานลวดลาย ระหว่างลายไกล ลายขมุกและลายซิ่นแซงเป็นผ้าซิ่น เนื่องจากลาย ทั้งสามเป็นลายที่สามารถทอบนเครื่องเดียวกันได้และใช้ตะกอ 2 ตะกอเช่นเดียวกันแต่ใช้เวลาในการทอมากกว่าจะได้ 1 ผืน ผ้าปูโต๊ะพร้อมผ้ารองจานจำนวน 3 ชุดโดยคุณแสงเดือน เปี้ยตัน (กลุ่ม บ้านแปลง 8) ช่วยทอให้เป็นผ้าทอลายสอง ผ้าซิ่นลายซิ่นแซงจำนวน 2 ผืนหมอนอิงจำนวน 5 ใบ และกระเป๋าใส่โทรศัพท์มือถือจำนวน 15 ใบ

ตามแนวคิดของวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น มองได้ว่าการทอผ้าของ ชุมชนคอยเต่า เป็นลักษณะหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมชุมชน ที่มีพื้นฐานมาจากภูมิปัญญา ดั้งเดิม มีทักษะความชำนาญแบบดั้งเดิม ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นและใช้แรงงานในครัวเรือน มีการ คิดแปลงเทคโนโลยีที่เหมาะสมอย่างง่าย ๆ ในชุมชนมาใช้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญใน ชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตที่ดำรงอยู่ในชุมชนมาก่อน แล้วได้นำมาปรับปรุงเสริม แต่งเพื่อให้เหมาะสมกับสมัยและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป แต่ยังคงรักษาฐานของคุณค่าเดิม และเป็น

การรักษาเสถียรภาพที่ตั้งงามให้คงอยู่ในชุมชน และในขณะเดียวกันกระแสพัฒนาระบบทุนนิยมกับกระแสบริโภคนิยมของสังคมภายนอกชุมชน กระแสเหล่านี้เป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของการผลิตในชุมชน โดยเฉพาะแนวทางการพัฒนากระแสหลักคือการพัฒนาทุนนิยมที่แพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนและเป็นไปในทิศทางเดียวกับกระแสการบริโภคนิยมของสังคมโดยทั่วไป แม้แต่ในชุมชนก็ยังคงต้องแปรเปลี่ยนการบริโภคนิยมในชุมชนให้สอดคล้องกับกระแสบริโภคนิยมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาตามทฤษฎีความทันสมัย แต่ความเป็นเอกลักษณ์เก่าแก่ของชุมชนยังคงมีอยู่ เช่นการทอผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม ความเชื่อ และองค์ความรู้ดั้งเดิมทางด้านลวดลาย การย้อมสีจากธรรมชาติ เป็นต้น และนอกจากนี้ผลการวิจัยยังได้สะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันนี้กระแสการบริโภคนิยมที่เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีมากขึ้น จึงมีความนิยมผ้าทอย้อมสีธรรมชาติกันมากขึ้น และในทำนองเดียวกันกับคำเสนอแนะจากผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับตลาดภายนอกอย่างพัฒนาการอำเภอคอยเต่าและประธานกลุ่มศรีบัวเงินซึ่งเป็นผู้ที่ใกล้ชิดการตลาด ก็ยังพูดถึงความนิยมผ้าทอจากสีธรรมชาติ อีกทั้งชาวบ้านชุมชนคอยเต่าได้ประสบกับโรคภัยไข้เจ็บที่ได้รับจากการทอผ้าจากเส้นด้ายที่ย้อมจากสีเคมี จึงทำให้ชาวบ้านยอมรับในการเริ่มผลิตผ้าทอจากการย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติ เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ เป็นต้น

#### 4. การจัดการผลิตภัณฑ์สิ่งทอเพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นฐานงานอาชีพและระบบการศึกษาของชุมชนคอยเต่า

ผลการวิจัยพบว่า ในปัจจุบันชุมชนคอยเต่าต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายนอกอย่างมาก โดยเฉพาะระบบทุนนิยมที่เข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นกระบวนการในการจัดการผลิตภัณฑ์ของชุมชนคอยเต่าซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนของการเริ่มก่อร่างสร้างตัว หรือเริ่มก่อร่างสร้างกลุ่ม ชุมชนคอยเต่าคงต้องยึดถือการจัดการแบบผสมผสานเพื่อให้เกิดการสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนที่มีอยู่ร่วมกับศักยภาพของสมาชิกที่ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นฐานที่ได้รับการถ่ายทอดจาก

บรรพบุรุษ ผสมผสานให้เข้ากับยุคสมัยที่มีการเคลื่อนไหวอย่างไม่หยุดนิ่ง ตลอดจนการเรียนรู้เพื่อเข้าสู่ระบบการผลิตในเชิงพาณิชย์มากขึ้น ดังนั้นจึงตกลงร่วมกันโดยเลือกที่จะปฏิบัติและดำเนินวิถีการผลิตไปตามวิถีชีวิตของชุมชน โดยที่ไม่มีการกำหนดเป็นหลักสูตรที่ตายตัว และเวลาในการถ่ายทอด และเรียนรู้จากรุ่นต่อรุ่นในชุมชนก็จะเป็นไปตามวิถีที่ปฏิบัติ ทั้งนี้ผลการวิจัยพบว่าการจัดการผลิตภัณฑ์ของชุมชน มีขั้นตอนสำคัญดังนี้

4.1 การใช้กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ภูมิปัญญาลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลายของชุมชนคอยเต่า มีการสั่งสมและถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ได้มีการนำมา

ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาที่มีในชุมชนและนอกชุมชนไม่ว่าจะเป็นตลาดขาย เทคนิคการทอ และการย้อมสีจากธรรมชาติ มีการนำมาประยุกต์ให้เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต โดยมีการประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่มีการสอดแทรกแนวคิดใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดผ่านกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ ดังเช่นชุมชนคอยเต่าได้นำการทอ ลวดลายดั้งเดิมมาประยุกต์แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยมีการขยายหน้ากว้างของฟืมเพื่อให้ทอผ้าให้หน้ากว้างกว่าเดิม ให้เป็นมาตรฐานตามความต้องการของตลาด มีการปรับใช้เส้นด้ายและกระแทกฟืม เพื่อให้ได้ผ้าที่มีเนื้อนุ่ม ความหนาบางตามลักษณะการนำไปใช้ประโยชน์ใช้สอย เช่น ปรับเนื้อผ้าให้เหมาะสมกับการนำไปใช้ตัดเสื้อผ้า ผ้าพันคอ ผ้าปูโต๊ะและผ้ารองจาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้นำเทคนิคการทอและการย้อมสีธรรมชาติจากที่ได้ไปศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนภายนอกมาผสมผสานและประยุกต์ใช้กับภูมิปัญญา ทักษะ และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อเป็นการวางพื้นฐานในการพึ่งพาตนเองต่อไป จึงเป็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทอผ้าที่มีรูปแบบใหม่ๆ เป็นการปรับตัวใหม่ของชุมชนที่เป็นการสร้างคุณค่าให้กับผ้าทอที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน

4.2 กระบวนการจัดระบบกลุ่มและระบบเครือข่ายการสร้างกลุ่มสมาชิกของชุมชนคอยเต่า เป็นการเริ่มจากกลุ่มสตรีที่ต้องพึ่งพามีปัญญาท้องถิ่นหรือลวดลายดั้งเดิมขึ้นมากลายเป็นความสัมพันธ์ในเชิงสังคม เกิดการรวมตัวกันขึ้น ซึ่งการดำเนินการกลุ่มจะเกิดจากการเรียนรู้ พูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ของสมาชิกด้วยกัน เป็นรูปแบบง่ายๆ ไม่ซับซ้อน และเป็นการรวมกลุ่มกันแบบไม่เป็นทางการ จากความร่วมมือร่วมใจของสมาชิก เป็นการรวมกลุ่มตามแบบธรรมชาติ ซึ่งในขณะนั้นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้รับการคัดสรรเป็นสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ของตำบลคอยเต่าประเภท 3 ดาว ผลิตภัณฑ์ที่ได้คือผ้าลายสอง ดังภาพ 32

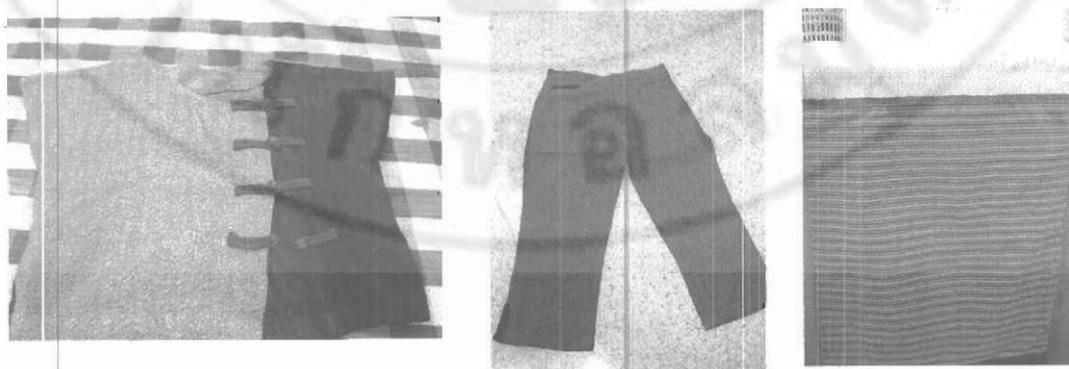


ภาพ 32 รับเกียรติบัตรผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ประเภท 3 ดาว  
จากนายสุวัฒน์ ดันติพัฒน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่

และขณะเดียวกันทางกลุ่มได้รับแจ้งจากอำเภอ เรื่องการจัดแสดงสินค้าในงาน OTOP CITY ที่เมืองทองธานีและผู้วิจัยได้แจ้งว่าทางสำนักงานกองทุนการสนับสนุนการวิจัย (สกว. ภาค) ได้จัดงาน 10 ปีสกว.พร้อมกับโครงการหลวงที่บริเวณหอศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ สมาชิกกลุ่มได้พูดคุยปรึกษากันและตกลงว่าจะเข้าร่วมในงานจัดการแสดงสินค้าทั้ง 2 แห่งเพื่อเป็นการหาประสบการณ์ด้านการตลาดและสามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้กันและกันระหว่างกลุ่มทอผ้าอื่นๆ เพื่อนำมาพัฒนาผ้าทอของกลุ่ม แต่เงื่อนไขของการเข้าร่วมแสดงสินค้าที่ OTOP CITY ต้องนำผลิตภัณฑ์ที่เป็นผ้าทอจากลายสองจำหน่าย แต่ถ้าถึงผลิตจากกลุ่มดอยเต่ายังมีน้อยจึงได้ร่วมกันวางแผนเพื่อหาคนรับผิดชอบงาน ประธานกลุ่มคือ คุณอัมพร แดงโน ได้ประสานงานกับสมาชิกที่สามารถทอลายสองได้ และติดต่อประสานกับกลุ่มทอผ้าบ้านแปลง 8 (ตำบลท่าเค่อ) ช่วยทอผ้าปูโต๊ะและผ้ารองจานลายสองให้ โดยทางกลุ่มทอผ้าดอยเต่าทำการย้อมสี และวิ่งขายไปให้เพื่อนงานจะได้เร็วขึ้น ส่วนการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบอื่นเช่น หมอนอิง ผ้าคลุมไหล่ ผ้าซิ่น และกระเป๋าใส่โทรศัพท์มือถือได้มอบหมายสมาชิกรับผิดชอบตามที่ถนัดมาแล้วข้างต้น ส่วนผู้ที่จะเดินทางไปจำหน่ายสินค้าคือ คุณอัมพร แดงโน และนางบุญศรี แก้วยะ ซึ่งในขณะนั้นเป็นรองประธานของกลุ่ม ดังภาพ 33



ภาพ 33 จัดแสดงสินค้างาน OTOP CITY ที่เมืองทองธานี



ภาพ 34 จัดแสดงสินค้าและผลิตภัณฑ์ผ้าทอต่างๆ

นอกจากนั้นสมาชิกกลุ่มทอผ้าดอยเต่าได้จัดเวทีพูดคุยปรึกษาเพื่อสร้างเครือข่ายการตลาดในอนาคต ร่วมกับประธานกลุ่มทอผ้าบ้านแปลง 8 กลุ่มนาคอเรือ กลุ่มบ้านหลายแก้ว กลุ่มตัดเย็บบ้านศรีบัวเงิน กลุ่มทอผ้าบ้านหนองอาบช้าง และกลุ่มทอผ้าบ้านน้อย การสร้างเครือข่ายการตลาดด้านการผลิตชื่อ กลุ่มทอผ้าบ้านแปลง 8 มีความสามารถในการทอผ้าจก ผ้าลายสอง และลายเกล็ดเต่า ได้คุยกันในเชิงการผสมผสานลวดลายจกกับลวดลายดั้งเดิมของกลุ่มทอผ้าดอยเต่า โดยใช้ลายจกมาเป็นดินสีพื้นของผ้าถุงลายชั้นแซง การทำผ้าคลุมไหล่จากลายเกล็ดเต่าผสมกับลายจก ซึ่งถ้ามีลูกค้าสั่งผ้าลักษณะเช่นนี้มาสามารถขยายกำลังการผลิตได้ กลุ่มบ้านนาคอเรือ และกลุ่มทอผ้าบ้านน้อยสามารถขยายเครือข่ายด้านกำลังการผลิตผลิตภัณฑ์ประเภทผ้ายกมุกได้ รวมถึงวัตถุดิบในการทอผ้าเช่น ผ้ายเมืองและวัตถุดิบในการย้อมสี ทางกลุ่มบ้านหนองอาบช้างเป็นเครือข่ายทางด้านวัตถุดิบและการจำหน่ายสินค้าเช่นเดียวกับกลุ่มทอผ้าบ้านหลายแก้ว ซึ่งเป็นกลุ่มทอผ้ากะเหรี่ยง มีลักษณะทางการทอที่เป็นเอกลักษณ์ แต่สามารถเป็นเครือข่ายทางการจำหน่ายได้เนื่องจากกลุ่มทอผ้าบ้านหลายแก้วมีศักยภาพทางด้านจำหน่าย และมีการจัดแสดงสินค้าอย่างต่อเนื่อง ส่วนกลุ่มแปรรูปศรีบัวเงินคุยกันในด้าน เครือข่ายด้านการตลาด โดยกลุ่มศรีบัวเงินสั่งผ้าลายไกล ลายเกล็ดเต่า นำไปแปรรูปเป็นเสื้อของบุรุษและสตรี ผ้าถุงลายชั้นแซง ประธานกลุ่มตัดเย็บบ้านศรีบัวเงินบอกว่า “ในฤดูเทศกาลสงกรานต์และเทศกาลปีใหม่ ผ้าถุงและผ้าคลุมไหล่จะขายได้ดีให้ทอไว้แล้วนำไปฝากขายหรือส่งให้กับกลุ่มได้ ส่วนผ้า ลายไกล ลายเกล็ดเต่าย้อมสีจากธรรมชาติ ต้องนำไปตัดแปรรูปทดลองตลาด เพราะส่วนมากที่กลุ่มใช้ผ้าย้อมสีเคมีมาแปรรูปราคาจะไม่สูง แต่ถ้าเป็นผ้าย้อมสีธรรมชาติต้องปรับราคาที่แตกต่างกันและเป็นการยกระดับเสื้อผ้าในรูปแบบใหม่ (จุฑามาศ มาลัย, 2547)

หลังจากวางแผนการผลิตผลิตภัณฑ์และการจัดแสดงสินค้าแล้วได้ประชุมปรึกษาเรื่องการทำเครื่องหมายการค้าติดที่ผลิตภัณฑ์หรือบรรจุภัณฑ์สำหรับใส่สินค้าโดยตกลงใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มทอผ้าดอยเต่า สีธรรมชาติ ” โดยมีรูปเต่าและดอยเป็นลักษณะที่มองเห็นง่ายและมีเบอร์โทรศัพท์ติดต่อกันได้ ซึ่งตกลงได้ใช้เบอร์โทรศัพท์ของประธานกลุ่มและรองประธานกลุ่ม หลังจากได้ตกลงเรื่องเครื่องหมายการค้าแล้วได้นำรูปแบบเครื่องหมายไปปรึกษาอาจารย์ชาติบรรลือ กุลโชติ สายศิลป์ของโรงเรียนแม่ริมวิทยาคมช่วยแนะนำและเขียนรูปแบบให้เพื่อนำไปทำบล็อคสกรีน ซึ่งในช่วงแรกก็ได้ตกลงกันทำบรรจุภัณฑ์เป็นถุงกระดาษสาสีขาว เพราะต้นทุนจะต่ำกว่าการทำถึงผ้า และตกลงทำถุงออกมาจำนวน 500 ใบเพื่อจะได้ราคาต่อ 1 หน่วยไม่สูงมาก ดังภาพ 35

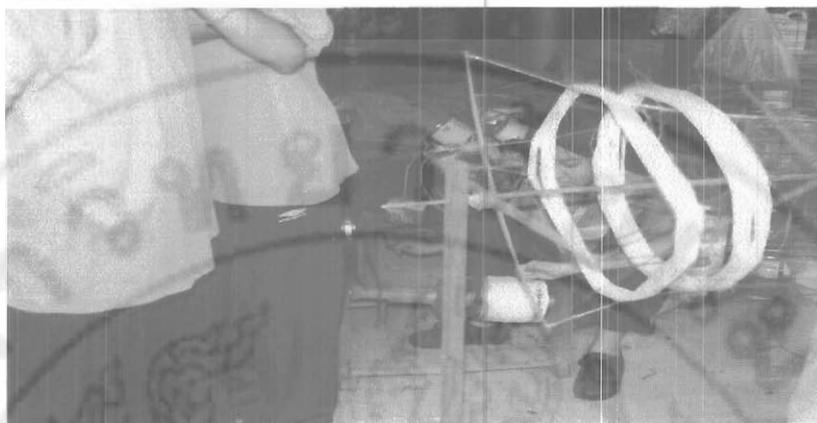


ภาพ 35 ภาพถุงโลโก้

#### 4.3 การถ่ายทอดสู่เยาวชนผ่านระบบการศึกษาของสถาบันการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า หลังจากที่กลุ่มทอผ้าคอยเต่ามีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยมีการรวมกลุ่ม ประสาน และรองประสานกลุ่ม มีกิจกรรม มีกฎกติกาของกลุ่มแต่ยังไม่ชัดเจนมากนัก เนื่องจากสมาชิกกลุ่มยังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ มีการประชุมหารือกัน เริ่มมีการออมทรัพย์ร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายทางการตลาดบ้างแล้ว สมาชิกกลุ่มทอผ้าคอยเต่าให้มีการประชุมปรึกษากันพบว่า การทำกิจกรรมของกลุ่ม ส่วนมากกำลังการผลิตจะเป็นคนเฒ่าคนแก่ จึงมีความคิดในการถ่ายทอดขยายกิจกรรมการทอผ้าตลอดมาดั้งเดิมไปคนรุ่นใหม่ในอนาคต เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเป็นกำลังการผลิตต่อไป โดยเฉพาะการเน้นกิจกรรมของเยาวชนซึ่งเยาวชนรุ่นใหม่สามารถทำการทอผ้าเป็นอาชีพเสริมได้ถ้าพ่อแม่ไม่สามารถส่งเข้าเรียนต่อในระดับสูงได้ ดังนั้นผู้วิจัยและประสานกลุ่มทอผ้าจึงได้ประสานกับทางโรงเรียนชุมชนบ้านคอยเต่าซึ่งห่างจากที่ทำการกลุ่มประมาณ 500-600 เมตร โดยทางโรงเรียนยินดีที่จะนำวิชาการทอผ้าโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นวิชาเลือกอิสระทางวิชาชีพ โดยในช่วงแรกจะจัดสอนในรายวิชาชีพในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในกลุ่มวิชาชีพมีนักเรียนจำนวน 29 คน แต่การเรียนนั้นนักเรียนต้องมาเรียนที่ทำการกลุ่ม คือบ้าน พิ้อมพร เพราะยังไม่มีอุปกรณ์การทอผ้าที่โรงเรียนสมาชิกยินดีจะถ่ายทอดให้เพื่อเป็นการอนุรักษ์การทอผ้าไว้ ให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเพื่อเป็นการสร้างอาชีพเสริมก่อเกิดการมีรายได้ช่วยผู้ปกครอง โดยไม่ต้องออกไปทำงานที่อื่น ซึ่งผู้อำนวยการโรงเรียนได้เห็นประโยชน์ของการเรียนการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าที่นักเรียนจะได้เรียนรู้จากผู้รู้จริงๆ และเป็นการปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนรู้จักรักและหวงแหนภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง หรือเป็นการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นเพื่อไม่ให้ภายนอกเข้าใจในสิ่งที่ผิด เมื่อกลุ่มได้ประสานกับทางโรงเรียนแล้ว ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคอยเต่าได้ขอให้สมาชิกกลุ่มทอผ้า ผู้รู้ พบผู้ปกครองนักเรียนในวันพบผู้ปกครองของนักเรียน เพื่อชี้แจงให้ผู้ปกครองได้เข้าใจในการเรียนการสอน

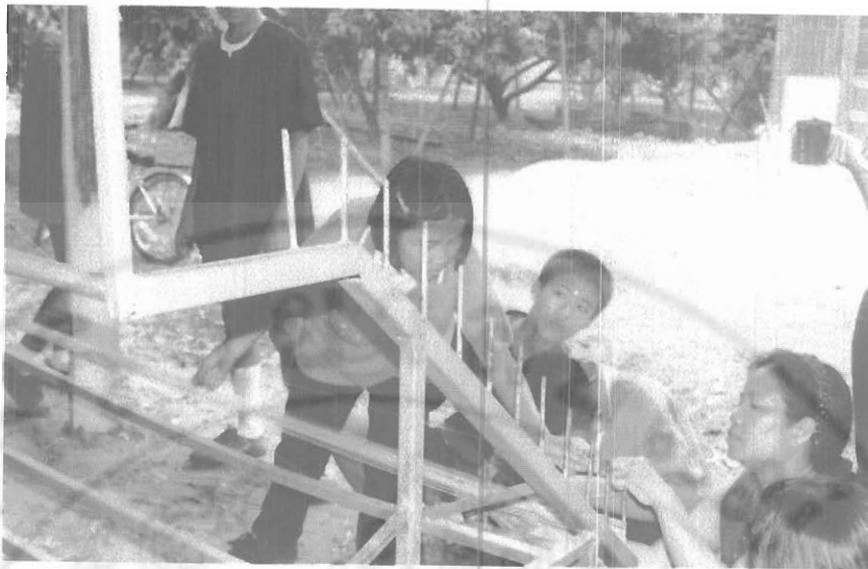
วิชาชีพทอผ้าที่ต้องเรียนนอกสถานที่กับผู้รู้และใช้เวลานอกเวลาเรียนด้วย ทั้งนี้ผู้วิจัยและสมาชิกกลุ่มได้ชี้แจงทำความเข้าใจกับผู้ปกครองและเชิญชวนบุคคลที่สนใจที่จะรับการถ่ายทอดเข้าร่วมด้วย โดยจะเรียนที่บ้านคุณอัมพรทุกสัปดาห์ในวันจันทร์ และวันศุกร์ เวลา 15.00-17.00 น.



ภาพ 36 การฝึกทอผ้าของนักเรียน



ภาพ 37 การฝึกสืบด้ายโดยนักเรียน



ภาพ 38 การฝึกจั่นด้ายของนักเรียน



ภาพ 39 การฝึกปฏิบัติทอกลวดลายดั้งเดิม

เนื่องจากอุปกรณ์ของกลุ่มยังมีไม่เพียงพอ ทางกลุ่มสมาชิกจึงตกลงจัดการเรียนการสอนโดยแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มโดยจัดทำเป็นศูนย์การเรียน ซึ่งมีศูนย์การย้อม การทอ การปั่นด้าย การผลิตหลอด การจั่นด้าย นักเรียนจัดแบ่งกลุ่มตามจำนวนของศูนย์การเรียนหมุนเวียนกันทำตามเงื่อนไขจนสามารถปฏิบัติกันได้หมดทุกคน การจั่นด้ายนั้นได้ฝึกจั่นกันทุกคน โดยผลัดกันเข้าปฏิบัติกันตามเลขที่ที่คณาจารย์เรียก เนื่องจากเครื่องจั่นด้ายขนาดใหญ่มี 1 อัน ฝึกปฏิบัติกันจนกว่าจะ

สามารถทำได้ถูกต้อง จึงเวียนคนต่อไปเข้ามา จากนั้นได้ฝึกการสืบค้ายี่งวันแล้วขึ้นที่ ซึ่งมีที่ที่ใช้ในการฝึกจำนวน 5 หลัง จึงแบ่งนักเรียนเป็นกลุ่มละ 6 คนผลัดเปลี่ยนกันฝึกสืบค้ายี่ และทอผ้าพื้นก่อนให้ฝึกการเหยียบ การสอดกระสวยและการกระแทกพิมพ์ จนสามารถทำได้ นอกจากนี้ยังฝึกการต่อค้ายี่ เมื่อเวลาทอแล้วค้ายี่ขาด โดยผู้รู้จะสอนเทคนิคให้ เมื่อทอผ้าพื้นได้แล้ว ทุกคนได้เรียนรู้การทอผ้าลายเกล็ดเต่ากันทุกคน คุณครูสิรินนา เบ็ญใจ ซึ่งเป็นครูที่ควบคุมวิชานี้บอกว่านักเรียนต้องเขียนโครงการวิธีการผลิตภัณฑ์โดยเขียนวิธีการทำทุกขั้นตอนส่งทุกคน เมื่อทำการถ่ายทอดสิ้นสุดลงแล้วทางกลุ่มและสมาชิกได้จัดแข่งขันการทอผาลายเกล็ดเต่า โดยความสมัครใจของนักเรียนที่คิดว่าตนเองสามารถทอได้ โดยมีวัตถุประสงค์จะคว้าเด็กคนไหนมีความสามารถทอได้ เพื่อเป็นกำลังผลิตต่อไปโดยมีเงื่อนไขของการแข่งขันให้ทอผาลายเกล็ดเต่าคนละ 3 นิ้ว คุุความเร็ว ความถูกต้อง ความชำนาญ โดยมีรางวัลให้ 3 รางวัล คือ ชนะเลิศได้ทุนการศึกษา 1500 บาท รองชนะเลิศได้ทุนการศึกษา 1000 บาท และรางวัลชมเชย 500 บาท ซึ่งนับว่าเป็นแรงจูงใจสำหรับนักเรียนให้มีความตั้งใจในการฝึกปฏิบัติ และพยายามให้ผลงานออกมาดีถูกต้องอีกทั้งนักเรียนยังได้มีความคุ้นเคย และสนิทสนมกับผู้เฒ่าผู้แก่ รวมทั้งได้รับเทคนิคด้านการทอผ้าจากผู้รู้โดยตรง

##### 5. การประชาสัมพันธ์กลุ่ม

ผลการวิจัยพบว่า หลังจากกลุ่มทอผ้าคอยเต่ามีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น มีเครื่องหมายการค้า มีการสร้างเครือข่ายผลิตภัณฑ์ ได้มาตรฐาน 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ ระดับ 3 ดาว และได้นำเสนอผลิตภัณฑ์ในงานแสดงสินค้าระดับประเทศ เริ่มมีเงินทุนหมุนเวียนในกลุ่มบ้างเล็กน้อยจากการจำหน่ายสินค้า นอกจากนี้องค์การบริหารตำบลคอยเต่าได้นำรูปของกิจกรรมกลุ่มผลิตภัณฑ์ต่างๆ ไปลงในเว็บไซต์ของอำเภอคอยเต่าเพื่อประชาสัมพันธ์ แนะนำสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ อีกทั้งผู้วิจัยและสมาชิกกลุ่มได้ร่วมกันรวบรวมข้อมูล รูปภาพ ขั้นตอนในการเยี่ยมชมธรรมชาติจากวัดดูดิบต่างๆ ที่ใช้ในการข้อมผ้าของกลุ่ม และขั้นตอนการทอผาลายเกล็ดเต่า 7 ลายทำเป็นหนังสือภูมิปัญญาสิ่งทอคอยเต่า อีกทั้งสมาชิกกลุ่มจะได้จัดทำนามบัตรของกลุ่มต่อไป โดยบอกถึงลักษณะของสินค้าและการดูแลรักษาผลิตภัณฑ์สั้นๆ เมื่อได้จำหน่ายสินค้าให้แก่ลูกค้า

## 6. สรุปผลการวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชน

จากผลของการวิจัยที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในมุมมองของผู้วิจัยเห็นว่า อัตลักษณ์ใหม่ของชุมชนคอยเต่ามีกระบวนการสร้างดังต่อไปนี้

### 6.1 ระบบสืบทอดของบรรพบุรุษและระบบคุณค่า ความหมายของทวดลายผ้าทอดั้งเดิม

จากการที่ชาวบ้านชุมชนคอยเต่าได้รับการปลูกฝังจิตสำนึกโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาจากย่า ยาย ตู๋แม่และลูก ซึ่งผู้หญิงต้องทอผ้าเพื่อใช้กันเองในครอบครัว ใช้ในพิธีกรรม และเป็นสื่อสารลำรับความรักของผู้หญิงที่มีต่อผู้ชายที่รัก รวมทั้งความเชื่อในคุณค่าและความหมายของทวดลายผ้าทอดั้งเดิมและเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนคอยเต่า จากคำบอกเล่าของแม่เต่าอายุกว่า 80 ปีที่บอกว่า “เกิดมาจำความก็ได้ก็เห็นแม่ทอผ้าทวดลายดั้งเดิมแล้ว” ซึ่งน่าจะเป็นสิ่งยืนยันได้ว่า ทวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย ที่มีคุณค่าและความหมายดังที่กล่าวมาแล้วเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนคอยเต่าและสามารถวิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยการกระทำระหว่างกันเชิงสัญลักษณ์และแนวคิดว่าด้วยความเป็นอัตลักษณ์ที่ว่าด้วยการยอมรับของกลุ่มในด้านระบบการแสดงสัญลักษณ์ร่วมกัน การให้ความหมายร่วมกัน เป็นประสบการณ์ที่มีความต่อเนื่องต่อความหมายที่เข้าใจตรงกันในความรู้สึกเป็นตัวเรา หรือความเป็นชุมชนคอยเต่า และความรู้สึกนี้เป็นสิ่งที่ชุมชนคอยเต่าหยิบยกขึ้นมาเพื่อสร้างพื้นที่หรือพลังให้กับตนเองในการที่จะต้องดำรงอยู่ร่วมกับชนกลุ่มอื่นในสังคมภายนอกหรือวัฒนธรรมใหม่ที่จะเข้ามาครอบงำ

### 6.2 การค้นหาความเป็นลักษณะเฉพาะของภูมิปัญญาสิ่งหรือทวดลายดั้งเดิม

จากที่ชุมชนคอยเต่าได้รับการถ่ายทอดทวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลายพร้อมทั้งคุณค่าและความหมายจากผู้รู้แล้วและได้ตกลงร่วมกันในการเลือกทวดลายผ้าลายไกล และผ้าลายขึ้นแสง เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม โดยการเลือกสรรนั้นมีพื้นฐานความเชื่อในอดีตและสอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบันซึ่งผ้าขึ้นลายขึ้นแสงมีการใช้หัวขึ้นเป็นสีขาวและแถบสีชมพูตามความเชื่อที่จะทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง และมีการทำลักษณะเฉพาะ (uniqueness) โดยการใช้ด้ายสีขาวจากเป็นข้อในแถบสีชมพู ส่วนลายไกลเป็นลายที่ยังไม่พบกลุ่มไหนผลิต ซึ่งการสร้างลักษณะเฉพาะตัวนี้น่าจะทำให้ผู้ที่พบเห็นรู้จักกลุ่มทอผ้าคอยเต่าเช่นเดียวกับ สุมิตรา ศรีวิบูลย์ (2547: 074) กล่าวว่า การสร้างสัญลักษณ์ให้มีลักษณะเฉพาะตัวเป็นการสร้างความไม่ซ้ำแบบใครซึ่งจะทำให้ผู้บริโภคจดจำและรับรู้ความแตกต่างเมื่อได้เห็นสัญลักษณ์นั้นในขณะเดียวกันจากผลการศึกษาของ ฝนวันจันทร์ สีสันทร์ (2549: 99) พบว่าในภาวะของกระแสโลกาภิวัตน์ ได้ทำให้แบบแผนวิถีชีวิตและ

วัฒนธรรมของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป การที่จะทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวบ้านอยู่รอดได้ ต้องนำเอาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมมาปรับปรนเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความคิดแบบภูมิปัญญาชาวบ้านกับแนวคิดจากภายนอก ทำให้ชาวบ้านต้องนำอัตลักษณ์ของตนเองเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเพื่อที่จะได้มีคำตอบว่า เขาเป็นใครในปัจจุบันเพื่อสร้างความมั่นคงต่อสถานภาพของตนเอง นอกจากนี้ยังได้กล่าวต่อไปว่า การสร้างอัตลักษณ์ใหม่เป็นการเรียกความทรงจำเพื่ออ้างความชอบธรรมในการอ้างสิทธิ์ถึงความเป็นเจ้าของอัตลักษณ์ที่ชาวบ้านเลือกสรรส่วนมากเป็นสิ่งที่มีความจริง จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความตอรองหรือการถูกแทนที่บางส่วนมากกว่าการปะทะหรือต่อต้านอำนาจภายนอก เมื่อชาวบ้านได้เลือกอัตลักษณ์ของตนเองผ่าน การอ้างอิงอดีตหรือสัญลักษณ์ที่ตนเองเป็นผู้เลือก

#### 6.3 การปรับรูปแบบของภูมิปัญญาลิงทอดั้งเดิมให้เหมาะกับการใช้งานในปัจจุบัน

ชุมชนคอยเต่ามีการปรึกษาร่วมกัน โคนมีข้อสรุปร่วมกันกล่าวคือ ผ้าทอลวดลายดั้งเดิม ซึ่งอดีตเป็นการทอเพื่อใช้ในครัวเรือน เช่น เป็นผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน เป็นต้น และลวดลายแต่ละลวดลายใช้เวลาในการทอนาน จึงได้มีการปรับรูปแบบของลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย เป็นผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบัน เช่น ผ้าคลุมไหล่ ผ้าปูจาน ผ้าปูโต๊ะ หมอนอิง กระเป๋าใส่มือถือ เสื้อ และกางเกงเป็นต้น ซึ่งผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดมีการปรับเส้นด้ายและการทอเพื่อให้เหมาะกับการนำไปใช้สอย ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วันดี สันติวุฒิมณี (2545) พบว่ารูปแบบของวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม อาทิเช่น การรื้อฟื้นงานปอยเปีใหม่โดยเลือกนับวันปีใหม่แบบดั้งเดิมที่แตกต่างจากคนไทยและคนพม่า การนำรูปแบบประเพณีใหม่ที่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันมาประยุกต์ใช้ การปรับความยาวของดินซิ่นเพื่อลดปัญหาการต่อต้านต่ออำนาจรัฐมีการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมในบริบทใหม่ หรือการใช้รูปแบบเก่าเพื่อจุดประสงค์ใหม่และมีความสอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน

6.4 การกำหนดเครื่องหมายการค้าเป็นรูปคอยและเต่าเป็นภาพกราฟฟิกที่สื่อความหมายของคอยเต่ามีชื่อกลุ่มเป็นตัวอักษรประกอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ สุมิตรา ศรีวิบูลย์ (2547: 052-055) ได้กล่าวว่าเป็นองค์ประกอบของอัตลักษณ์ไม่ว่าจะเป็นองค์กรขนาดใหญ่หรือเล็กเครื่องหมายนับเป็นคุณแจสำคัญที่จะก่อให้เกิดระบบอัตลักษณ์ที่มีประสิทธิภาพ เครื่องหมายอาจสื่อความหมายโดยตรงถึง ชื่อหรือลักษณะของธุรกิจซึ่งในการใช้งานของเครื่องหมายในเชิงจิตวิทยาที่มีต่อผู้บริโภค หลายคนยอมรับว่าสิ่งที่เรียบง่ายและดูธรรมดาที่สุด มักจะประสบความสำเร็จและสร้างให้เกิดการยอมรับได้ง่าย

6.5 การถ่ายทอดอัตลักษณ์สู่เยาวชนเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์จากรุ่นสู่รุ่น จากผู้รู้สู่เยาวชน โดยผ่านสถาบันการศึกษาในชุมชนคอยเต่าเพื่อเป็นการอนุรักษ์และวางแนวทางการนำไปสู่การสร้างพื้นฐานงานอาชีพต่อไป

## 7. อัตลักษณ์กับบทบาทของสตรี

จากการศึกษาของอรอนงค์ แสนยากุล (2548) พบว่าอัตลักษณ์ของผู้หญิงชาวเขาเผ่าลีซู ถูกสร้างขึ้นมาจากการขัดเกลาทางสังคมจากสถาบันครอบครัวและชุมชน โดยคาดว่าผู้หญิงที่ดีมีความอดทน ทำงานเก่ง มีความรับผิดชอบ และจำกัดพื้นที่ผู้หญิงในครอบครัว เมื่อ นโยบายของรัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาสมัยใหม่โดยผ่านสถาบันการศึกษาซึ่งสังคมไทยคาดหวังที่จะให้คนไทยเรียนรู้เนื้อหาเกี่ยวกับสังคมไทย การเปลี่ยนชื่อของผู้หญิงลีซูคนหนึ่งเป็นชื่อไทยโดยที่ตนเองไม่ได้กำหนด และชื่อเป็นสิ่งที่บ่งบอกอัตลักษณ์ให้ว่าถูกคนอื่นเป็นผู้กำหนดให้ ดังนั้นจากการศึกษางานชิ้นนี้ ได้บ่งบอกถึงอัตลักษณ์และตัวตนของผู้หญิงลีซูผู้หนึ่งถูกสร้างขึ้นภายใต้สังคมนโยบายของรัฐ และสถาบันการศึกษาที่มีความหลากหลาย และมีการเคลื่อนไหวตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

เช่นเดียวกับผ้าทอลวดลายดั้งเดิมของผ้าทอคอยเต่าที่ถูกผู้หญิงได้รับการสืบทอดคุณค่าและความหมายของลวดลายตลอดจนเรียนรู้วิธีการทอผ้าลวดลายดั้งเดิม ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน โดยผ่านกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคมตั้งแต่สมัยยังเป็นเด็กที่ได้เห็น ได้ฟัง และได้ปฏิบัติ การทอผ้าจริงเพื่อใช้ในครอบครัวแต่เมื่อการพัฒนาสมัยใหม่เข้ามาโดยผ่านนโยบายของรัฐทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป สิ่งอะไรที่ง่ายและเร็วกว่า อย่างเช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป ผ้าห่ม ฯลฯ ที่ให้บริการถึงในชุมชน ชาวบ้านชุมชนคอยเต่าจึงถูกวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้าครอบงำงานทำให้ผ้าอัตลักษณ์ลวดลายดั้งเดิมเสื่อมลงไปจนเกือบสูญหายไปจากชุมชนคอยเต่าจนกระทั่งสตรีจำนวนหนึ่งของชุมชนคอยเต่า ได้ร่วมกันฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาดั้งเดิมซึ่งเป็นการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ดั้งเดิมขึ้นมาโดยกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ใหม่นั้น เป็นการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อเป็นการเน้นย้ำถึงพลังของสตรีและยังรักษาลักษณะเด่นของลวดลายไว้ เช่น ลักษณะลวดลายของลาย ไกลที่ใช้เส้นด้ายสองสีปั่นเข้าเกลียวกันและสลับการปั่นเกลียวซ้ายขวาเป็นช่วงๆของเส้นยืน ทำให้เกิดเป็นลวดลายที่สวยงามและไม่ปรากฏที่ไหน เป็นต้น แต่มีการปรับวิธีการทอและเส้นด้ายโดยกระแทกพิมพ์เพื่อให้เส้นด้ายไม่แน่นมากและใช้เส้นด้ายขนาดเล็กลง เมื่อทอเป็นผืนผ้าจะมีความนุ่มสบาย เนื้อไม่หนาและแข็งแรงเกินไป เพื่อให้สามารถนำไปใช้งานได้ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไปจากเดิม ตามโอกาสและสถานการณ์ที่มีความหลากหลาย ดังนั้น จากความรู้ความสามารถและทักษะของสตรีกลุ่มนี้ที่มี

ความพยายามคิดสร้างสรรค์ในการนำอัตลักษณ์เดิมของชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมผลิตซ้ำอัตลักษณ์และพยายามสร้างอัตลักษณ์ใหม่เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้รู้จักความเป็นตัวตนของความเป็นชุมชนคอยเต่า

## 8. บทบาทสตรีต่อการพัฒนา

จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงมีทักษะความสามารถเข้มแข็งอดทน และทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายได้ งานทอผ้าดูเหมือนจะเป็นงานที่เบาๆ ไม่ต้องใช้กำลังมากนัก แต่งานทอผ้าต้องอาศัยความเข้มแข็งอดทน สมาธิ และความละเอียดอ่อนประณีตในเวลาเดียวกัน สมาชิกชุมชนคอยเต่า น่าจะเป็นสตรีที่ยืนย่นความสามารถ ดังที่กล่าวมา เนื่องจากสมาชิกทุกคนมีอายุตั้งแต่ 50 ถึง 80 ปี รวมทั้งผู้ให้ข้อมูลก็เป็นหญิงสูงอายุทั้งสิ้น การปฏิบัติการฟื้นฟูและพัฒนา ลวดลายดั้งเดิม ผู้รู้และสมาชิกจะปฏิบัติการทอผ้าหลังจากทำงานประจำ ซึ่งบางคนอาชีพรับจ้างทั่วไปหรือเป็นแม่บ้าน ซึ่งต้องทำงานบ้าน ดูแล ทำอาหารให้พ่อบ้าน ผู้สูงอายุทำงานบ้านพร้อมกับดูแลลูกหลาน และทอผ้าเมื่อปฏิบัติการกิจเสร็จ ส่วนงานทอผ้าต้องมีความอดทนเข้มแข็ง เพราะต้องนั่งทอเป็นเวลานาน เท้า มือ ตา และสมาธิต้องไปพร้อมกัน การนั่งนานๆต้องอดทนต่อความเมื่อยล้า เหนื่อย ไม้ยกเขา มือต้องสอดใส่กระสวยและกระแทกฟืม อีกทั้งต้องมีความละเอียดอ่อน ประณีต และใจเย็น ซึ่งดูได้จากการสืบค้ายขึ้นหูกหรือขึ้นกี่ ผ้าหน้ากว้างเท่าไหล่ หรือมีจำนวนเส้นค้ายขึ้นกี่ร้อยเส้น ต้องสืบค้ายขึ้นทีละเส้น เข้ากับเขางนหมดหน้าผ้า ทอผ้าไปเส้นค้ายขึ้นขาดทำให้ผ้ามีรอยดำหาณี ต้องแก้ต่อค้ายขึ้นทีละเส้น ตลอดทั้งการทอผ้าแต่ละผืน ต้องต่อค้ายจำนวนกี่ครั้งนับไม่ถ้วน คนใจไม่เย็นและไม่อดทนไม่สามารถทำได้ นอกจากนี้กระบวนการย้อมสีไม่ใช่ย้อมครั้งเดียวได้สีตามต้องการ การย้อมสีธรรมชาติมีขั้นตอน เทคนิค ซับซ้อนยุ่งยาก บางสีต้องย้อมถึง 5-6 ครั้ง การเตรียมน้ำค้างเพื่อช่วยย้อมสีก็ไม่ง่าย การย้อมสีธรรมชาติต้องอยู่กับไฟที่ร้อนและควันไฟเป็นชั่วโมงๆ ต้องออกแดดบ่อยมากเพื่อกลับเส้นค้าย ต่างๆเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความอดทนและความมุ่งมั่นของผู้หญิงและถือได้ว่าผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในครัวเรือนและชุมชน

ดังนั้นการรวมตัวของสตรีชุมชนคอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญาสิ่งทอมีการวางแผนร่วมกัน การตัดสินใจ ปฏิบัติการพัฒนา ลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย เป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบต่างๆที่เหมาะสมสำหรับการใช้งานในปัจจุบัน อีกทั้งยังร่วมกันสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของผ้าทอชุมชนคอยเต่าและถ่ายทอดอัตลักษณ์สู่เยาวชนรุ่นหลังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและวางแนวทางพื้นฐานงานอาชีพสู่ชุมชนต่อไป กิจกรรมดังกล่าวข้างต้นเป็นการต่อยอดไปถึงบทบาทของสตรีที่ได้ร่วมกันผลิตซ้ำอัตลักษณ์เดิม ซึ่งเป็นทั้งสืบทอดและถ่ายทอดวัฒนธรรมดั้งเดิมโดยผ่านกระบวนการกล่อมเกลากางสังคมที่สามารถปรับตัวต่อสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปที่สามารถรับภาระทั้งแม่บ้าน

คูแลบ้านเรือน คูแลสามี่ คูแลเรื่องอาหาร ซึ่งเป็นงานที่ทำไม่มีวันเสร็จและยังสามารถปฏิบัติหน้าที่เพื่อชุมชนได้ในเวลาเดียวกัน

จากกรณีของชุมชนชยคอยเต่าที่กล่าวมาข้างต้น มีความสอดคล้องกับ การศึกษาของ ศรีนทีพิทย์ หมั่นทรัพย์ (2543) พบว่าผู้หญิงนอกจากจะมีสถานภาพสังคมต่อบทบาทหน้าที่ในครัวเรือน แต่ก็เป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างเข้มแข็งและในทำนองเดียวกัน อรอนงค์ แสนยากุล (2548) ได้ข้อค้นพบว่าบทบาทของผู้หญิงที่มีถูกกำหนดโดยสังคมให้มีภาระหน้าที่อยู่ในครัวเรือนโดยผ่านกระบวนการผลิตของสถาบันครอบครัวชุมชน การขัดเกลาทางสังคมและความเชื่อในลักษณะที่ดีของผู้หญิงดูเหมือนจะมีความเข้มแข็ง แต่การถูกควบคุมทางด้านความเชื่อ ประเพณี ทำให้ผู้หญิงยังคงเหมือนเป็นรองผู้ชายอยู่ แต่การที่ผู้หญิงมีความพยายามพัฒนาฝีมือทางด้านหัตถกรรมและสามารถสร้างรายได้ในระดับชุมชนและบุคคลทั่วไปได้ อีกทั้งยังเป็นผู้รับภาระในการสานต่อสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นอัตลักษณ์เดิมจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป แม้ว่าบริบทและเวลาจะเปลี่ยนไป ก็สามารถปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ได้ตามสถานภาพเพื่อที่จะดำรงอยู่ได้ในวัฒนธรรมนั้นเช่นเดียวกับแนวคิดของเพศภาวะอันเนื่องจากความเป็นหญิงความเป็นชายในสังคมถูกกำหนดจากวัฒนธรรม ดังนั้นความเป็นหญิงความเป็นชายจะแปรเปลี่ยนไปตามเวลาและสถานที่ ซึ่งในปัจจุบันถือว่า ผู้หญิงสามารถปฏิบัติภาระหน้าที่ได้เท่าเทียมกับผู้ชาย ทั้งทำงานนอกบ้าน ทำงานบ้าน หารายได้จากหัตถกรรม และสามารถบริหารจัดการกลุ่มทอผ้า เป็นผู้นำกลุ่มหรือเป็นผู้ร่วมปฏิบัติการ ร่วมตัดสินใจและร่วมจัดการด้านผลประโยชน์ซึ่งบางทีในงานที่ละเอียดอ่อนผู้ชายบางคนไม่สามารถทำงานได้ ในขณะที่ผู้หญิงสามารถทำงานหนักเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายในท้องถิ่นท้องไร่ได้และยังมีหน้าที่ต้องดูแลงานและงานชุมชน อีกทั้งเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของสตรีสามารถสร้างพลังอำนาจให้เป็นที่ยอมรับทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน

#### ตอนที่ 4 สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่า

จากผลการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ ตั้งแต่การเตรียมการวางแผน การวิเคราะห์บริบททางประวัติศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ-สังคมและ ปรากฏการณ์ของชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ วิธีการและกระบวนการพัฒนาการผลิตสิ่งทอชุมชน กระบวนการสืบทอดลักษณะของลวดลายผ้า ทอดั้งเดิมและภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนและความสามารถในการจัดการผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อสร้างพื้นฐานงานอาชีพของชาวบ้านในชุมชนคอยเต่า ผู้วิจัยได้ใช้ กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการดำเนินการจนได้ผลการวิจัยดังกล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามได้ พบว่าการมีส่วนร่วมของชาวบ้านชุมชนคอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอมีหลายลักษณะซึ่ง อาจแบ่งตามบทบาทและหน้าที่ของผู้เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาได้แก่ การมีส่วนร่วมในการเป็น สมาชิก การเข้าประชุม เป็นกรรมการ เป็นประธาน เป็นผู้ร่วมสัมภาษณ์ เป็นผู้ริเริ่ม เป็นผู้ใช้แรงงาน ร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับการฝึกอบรม การศึกษาดูงานและร่วมรับ ผลประโยชน์ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าอาจทำให้มองเห็นพัฒนาการของวิถีคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในบริบทการพัฒนาชนบทในทางปฏิบัติและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ ในบริบทอื่นๆหรือสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งอื่นๆต่อไป ดังนั้น ผู้วิจัยขอสรุปลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในลักษณะต่างๆ ดังนี้

##### 1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและบริหารจัดการกลุ่ม (participation in decision-making and management) มีดังนี้

1.1 กลไกการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมการตัดสินใจและบริหารจัดการกลุ่มของกลุ่ม ทอผ้าคอยเต่า เนื่องจากเป็นกลุ่มที่เริ่มก่อตั้งขึ้นมา ดังนั้น กลไกการตัดสินใจในกิจการของกลุ่มจะ ร่วมกันพิจารณาโดยการนัดประชุม ปรึกษากัน เสนอความคิดเห็นร่วมกันและตกลงร่วมกัน

1.2 วิธีบริหารจัดการกลุ่ม กลุ่มทอผ้าคอยเต่ามีการบริหารจัดการกลุ่มโดยเลือกตั้ง ประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม และกรรมการ ซึ่งขอกกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของแต่ละบทบาทดังนี้

ก. ประชานกลุ่ม ประชานกลุ่มทอผ้าคอตายเต่าคือคุณอัมพร แดงโน ลักษณะการบริหารจัดการบริหารจัดการกลุ่มของคุณอัมพร ตีมีการประสานงานรับข้อมูลข่าวสารจากองค์กรบริการส่วนท้องถิ่น มีการร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ของอำเภอและจังหวัดแต่การประสานงานกับสมาชิกยังมีน้อย เมื่อรับงานมาได้กระจายงานให้กับสมาชิกที่เป็นเครือญาติหรือสมาชิกที่มีทักษะเหมาะกับงานนั้น นอกจากนี้บทบาทของประธานแล้วยังทำหน้าที่เหรียญอีกด้วย เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุและเขียนหนังสือเป็น และอาจด้วยเหตุผลที่คุณอัมพร แดงโนผู้ริเริ่มหารายได้เข้ากลุ่มจากการจำหน่ายสินค้าและผู้ผลิต พร้อมทั้งเป็นผู้จัดบันทึกรายรับรายจ่ายของกลุ่มตั้งแต่เริ่มต้น

ข. กรรมการ กรรมการของกลุ่มส่วนใหญ่ทำหน้าที่เป็นฝ่ายผลิตผ้าทอตามลูกค้าสั่ง กรรมการยังมีจำนวนไม่มากและส่วนใหญ่เขียนหนังสือไม่ค่อยได้ แต่มีทักษะในการทอผ้าได้ดี

1.3 วิธีการบริหารผลิตภัณฑ์ ลักษณะการบริหารผลิตภัณฑ์ได้ร่วมประชุมปรึกษากันเพื่อกำหนดราคาสินค้าแต่ละชนิด โดยตั้งราคาตามความยากง่ายของสินค้าหรือลวดลายจำนวนฝ้ายที่ใช้ผลิตวัตถุดิบที่ใช้ย้อมสี รวมค่าแรงในการย้อมและทอ ถ้าต้องเดินทางไปจำหน่ายนอกสถานที่ก็รวมค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ส่วนสถานที่ที่ใช้ในการผลิต การเก็บสต็อกสินค้าและแสดงสินค้าได้ใช้ที่ทำกรกลุ่มคือ บ้านของคุณอัมพร การส่งเสริมการขายรูปแบบอื่นเป็นการฝากกลุ่มทอผ้าที่เป็นเครือข่ายกันจำหน่าย และร่วมจำหน่ายสินค้าตามหนังสือจากอำเภอให้เข้าร่วมแสดงสินค้าตามสถานที่และงานเทศกาลต่าง ๆ ตามศักยภาพที่สามารถร่วม

ทั้งนี้สามารถพิจารณาในรายละเอียดของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ได้จากบทที่ 4 ตอนที่ 3

## 2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน (participation in planning)

ในการพัฒนาสิ่งทอของชุมชนคอตายเต่า มีขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาหลายขั้นตอน ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการวางแผน มีดังต่อไปนี้

2.1 การวางแผนงานฟื้นฟูลวดลายผ้า การมีส่วนร่วมในการวางแผนของชาวบ้านชุมชนคอตายเต่าได้ใช้วิธีการประชุมกลุ่ม ระดมความคิดและทำแผนที่ความคิด (mind map) เพื่อเก็บข้อมูลในการกำหนดแนวทางและวิธีการดำเนินการวิจัย จากนั้นจึงใช้เทคนิค AIC โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมแสดงความคิดเห็น เสนอแนะวิธีการแก้ปัญหา กำหนดกิจกรรมที่จะต้องร่วมกันทำและกำหนดตัวบุคคลในการรับผิดชอบทอลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย , เวลาและสถานที่ในลักษณะของแผนปฏิบัติการ (action

plan) การวางแผนด้านวัตถุดิบและอุปกรณ์ การมีส่วนร่วมทำให้ชุมชนคอยแต่ได้ข้อตกลงร่วมกัน ด้วยการเน้นใช้สีเขียวธรรมชาติในการย้อมเส้นฝ้าย โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและชาวบ้านต่างร่วมกันรวบรวมวัตถุดิบที่ใช้ในการย้อมสีได้แก่ ไม้ขนุน ไม้เพกา ไม้แดง ไม้ฝาง ดินแดงและมะเกลือ ส่วน อุปกรณ์ที่ใช้ทอผ้าลวดลายดั้งเดิมในขั้นการฟื้นฟูเป็นการใช้อุปกรณ์ที่ชาวบ้านมีอยู่แล้วได้แก่กี่โบราณ (เป็นที่ทอผ้าหน้ากว้างประมาณ 10-20 นิ้ว) เย็บน ส่วนพิมพ์ลวดลายดั้งเดิม ชาวบ้านร่วมกันค้นหาจากงานเก่าคนแก่ในชุมชน

2.2 การวางแผนงานทดลองทอลวดลาย การมีส่วนร่วมทำให้ชาวบ้านได้กำหนดตัวบุคคลในการรับผิดชอบทอลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลายแล้ว ยังร่วมกันวางแผนในการกำหนดสถานที่สำหรับการทดลองทอลวดลาย โดยตัดสินใจร่วมกันในการเลือกสถานที่ของชาวบ้านในชุมชนซึ่งยินดีให้ใช้สถานที่ ขณะเดียวกันได้กำหนดจำนวนของผ้าที่จะทอและสีของเส้นด้ายในการทอผ้าแต่ละลวดลายเพื่อให้มีความใกล้เคียงกับลวดลายดั้งเดิม

2.3 การวางแผนการพัฒนาด้านสีเขียวจากธรรมชาติ จุดเด่นของกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผน คือ หลังจากที่ได้ปฏิบัติการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมและได้ร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องของลวดลายร่วมกันจึงพบสิ่งที่ตนเองต้องการ คือ การพัฒนาด้านสีเขียวจากธรรมชาติด้านเทคนิคการทำให้สีเขียวติดเส้นฝ้ายได้นาน ขั้นตอนการย้อมที่ถูกต้องและต้องการสีเขียวเพิ่มขึ้น จึงวางแผนศึกษาดูงานและอบรมเชิงปฏิบัติการด้านสีเขียวธรรมชาติกับกลุ่มทอผ้าที่ประสบความสำเร็จด้านการย้อมสีธรรมชาติ ดังนั้นจึงประสานงานและหาข้อมูลด้านนี้กับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและตกลงร่วมกันไปศึกษาดูงานที่กลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ โดยกำหนดการฝึกย้อมสี igrทำงานในแต่ละวันและเน้นการใช้ใบไม้ที่มีในชุมชนคอยแต่มาย้อมสีเส้นฝ้าย

2.4 การวางแผนงานแปรรูป-ชุมชนคอยแต่ได้ร่วมกันวางแผนโดยกำหนดว่า ผ้าลวดลายใหม่จะสามารถแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อะไรได้บ้างซึ่งจะต้องกำหนดการใช้สีและขนาดของเส้นด้ายให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์นั้น ดังที่กล่าวแล้วตามตาราง 4

2.5 การวางแผนงานจัดแสดงสินค้า-เมื่อได้ตกลงร่วมกันว่าจะจัดแสดงสินค้าที่ OTOP CITY เมืองทองธานีเป็นงานแรก จึงร่วมกันวางแผนการผลิตสินค้าซึ่งขณะนั้นมีระยะเวลาและกำลังผลิตน้อย ได้แก่ผ้าลายสองก็กระจายการผลิตไปยังชุมชนใกล้เคียงคือกลุ่มทอผ้าบ้านแปลง 8 นอกจากนี้ยังร่วมกันวางแผนการเดินทาง ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง กำหนดผู้ที่จะร่วมไปจำหน่ายสินค้า ทั้งนี้สามารถพิจารณาในรายละเอียดของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนใน การรับผลประโยชน์ได้จากบทที่ 4 ตอนที่ 2

### 3. การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติและดำเนินงาน (participation in implementation and operation)

การมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต้าในการลงมือปฏิบัติเป็นขั้นตอนที่ต่อจากขั้นตอนของการวางแผน ซึ่งทุกขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านบางคนจะร่วมปฏิบัติการทุกขั้นตอน แต่บางคนจะร่วมลงมือปฏิบัติบางขั้นตอน ลักษณะการมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติการมีดังนี้

3.1 การมีส่วนร่วมปฏิบัติการค้นหาตลาด การมีส่วนร่วมขั้นตอนนี้เป็นการจัดเวทีประชุมกลุ่มสนทนากันเพื่อค้นหาภูมิปัญญาผู้รู้ที่มีความรู้และทักษะในการทอลวดลายดั้งเดิมทั้ง 7 ลาย โดยมีนางบุญศรี แก้วชะ ทอลายขมูก นางสุภา ยศศรี ทอลายสอง นางบ๊อง บึงยา ทอลายติดอกน้อย นางสุแก้ว แก้วปา ทอลายติดอกใหญ่ นางแก้ว แบนดี ทอลายจีนแซง นางอัมพร แดงโน ทอลายไกล และนางศรีพรรณ อ้ายล้อม ทอลายเกล็ดเต่า ทั้งนี้ผู้รู้แต่ละคนและชาวบ้านร่วมกันค้นหาพิมพ์ลวดลายดั้งเดิม โดยการสอบถามคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเพื่อขอยืมมาทอผ้า

3.2 การมีส่วนร่วมปฏิบัติการทดลองย้อมและทอลวดลาย การปฏิบัติการในขั้นตอนนี้ชาวบ้านร่วมกันหาวัตถุดิบในการย้อมสีโดยสอบถามวิธีการย้อมสีธรรมชาติจากคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนและช่วยกันทดลองย้อมสีธรรมชาติแล้วนำเส้นฝ้ายมาทอลวดลายดั้งเดิม โดยผู้รู้แต่ละลาย

3.3 การมีส่วนร่วมปฏิบัติการแปรรูปผลิตภัณฑ์ หลังจากชาวบ้านชุมชนคอยเต้าปฏิบัติการพัฒนาด้านสีย้อมจากธรรมชาติร่วมกับกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำและนักวิชาการแล้วได้จัดเวทีประชุมกลุ่มปรึกษาเพื่อจะนำผ้าลวดลายดั้งเดิมซึ่งสมัยก่อนผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนส่วนมากใช้ทำเป็นผ้าห่ม ผ้าปูนอนมาแปรรูปหรือประยุกต์เป็นผ้าชนิดต่างๆที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันหรือของที่ระลึกร่วมกันแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นได้แก่ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าปูโต๊ะ ที่รองจาน หมอนอิงและกระเป๋าใส่มือถือ โดยกำหนดตัวบุคคลในการรับผิดชอบทอผ้าชนิดต่างๆ แต่ในส่วนของการย้อมสีเป็นการช่วยกันย้อมและผ้าคลุมไหล่ตกลงสมาชิกทุกคนช่วยกันทอคนละ 2-3 ผืน โดยแต่ละคนออกแบบกันเอง พร้อมร่วมกันกับกลุ่มทอผ้าในชุมชนใกล้เคียงผลิตเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ

3.4 การมีส่วนร่วมปฏิบัติการทดลองตลาด เป็นขั้นตอนที่ชาวบ้านนำผลิตภัณฑ์ต่างๆ จัดแสดงสินค้าในงานโครงการหลวงที่หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และงาน OTOP CITY เมืองทองธานี กรุงเทพมหานคร เป็นครั้งแรกในระยะเวลา 8 วัน

3.5 การมีส่วนร่วมปฏิบัติการขยายผลสู่เครือข่ายสถาบันการศึกษา ในขั้นตอนนี้ชาวบ้านชุมชนคอยเต้าในการปฏิบัติการร่วมกับโรงเรียนชุมชนบ้านคอยเต้า เพื่อขยายเครือข่ายด้านภูมิปัญญา

สิ่งขอและการวางแผนแนวทางด้านอาชีพแก่เยาวชน โดยผู้รู้ทำการถ่ายทอดความรู้ด้านการทอผ้าโดยทางตรงสู่เยาวชนตั้งแต่ชั้นตอนแรกจนได้เป็นสินค้า ทั้งนี้สามารถพิจารณาในรายละเอียดของกระบวนการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการรับผลประโยชน์ได้จากบทที่ 4 ตอนที่ 2 และตอนที่ 3

#### 4. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ (participation in sharing economics benefit)

ผลการวิจัยพบว่า ผลประโยชน์ที่ได้จากการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ มีดังนี้

4.1 ผลประโยชน์ทางด้านลวดลายผ้า การมีส่วนร่วมได้ทำให้ชุมชนคอยเต่าในการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิมที่หายไปจากชุมชนมากกว่า 30 ปี รวมทั้งได้พัฒนาทางด้านสีย้อมธรรมชาติและฝักทอลวดลายให้เกิดความชำนาญ มีความถูกต้อง จึงได้ลวดลายผ้าดั้งเดิมมาทั้งหมด 7 ลาย คือ ลายเกล็ดเต่า ลายคืดอกน้อย ลายคืดอกใหญ่ ลายสอง ลายไกล ลายยกมุกและลายจีนแฉง ตลอดจนได้ภูมิปัญญาผู้รู้ทางด้านลวดลายต่างๆในชุมชน

4.2 ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุดิบและอุปกรณ์ วัตถุดิบที่ใช้ในการย้อมสี ได้แก่ ไม้เพกา ไม้จันทน์ ไม้แดง ดินแดง และมะเกลือ รวมทั้งอุปกรณ์ในการทอผ้า ชาวบ้านได้ร่วมกันขอการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยตลอดจนในช่วงของการพัฒนากระบวนการการผลิตก็ได้รับการสนับสนุนด้านอุปกรณ์เช่นกัน ได้แก่ กี่ที่ทอผ้าได้หน้ากว้างมากขึ้น ที่จวนด้าย และฟืมที่ทอผ้าได้หน้ากว้าง 36 นิ้ว ตามมาตรฐานของตลาด รวมทั้งอุปกรณ์ที่ใช้ในการย้อมสีธรรมชาติ เช่น หม้อสแตนเลส เป็นต้น

4.3 ผลประโยชน์ด้านความรู้ การมีส่วนร่วมทำให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยมีการแลกเปลี่ยนความรู้ทางด้านลวดลายผ้าดั้งเดิมรวมทั้งทักษะทางการทอทำให้สมาชิกที่ทอผ้าลวดลายดั้งเดิมไม่เป็นที่สามารถมีทักษะในการทอผ้าลวดลายดั้งเดิมได้และยังเข้าใจถึงความหมายและคุณค่าของลวดลายแต่ละลาย ตลอดจนการมีส่วนร่วมได้สืบทอดความรู้จากการฝึกปฏิบัติการด้านการย้อมสีธรรมชาติและเทคนิคการย้อมจากกลุ่มทอผ้าบ้านโป่งคำ จังหวัดน่านและวิทยากรผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่วนด้านลวดลายผ้า ชาวบ้านได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทดลองทอผสมผสานลวดลายดั้งเดิม ได้ความรู้ใหม่เกิดขึ้น

4.4 ผลประโยชน์ด้านผลิตภัณฑ์และสัญลักษณ์ การมีส่วนร่วมทำให้ชุมชนคอยเต่าได้ร่วมกันทดลองทอผสมผสานลวดลายได้ผลิตภัณฑ์ใหม่เช่นการผสมผสานลายยกมุก ลายจีนแฉงและ

ลายไกล ทำเป็นผ้าถุง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังได้ร่วมกันพัฒนาลวดลายดั้งเดิมเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มคือ ผ้าลายไกลและผ้าชิ้นแซงตามเหตุผลที่กล่าวมาแล้วอีกทั้งยังได้ร่วมกันส่งผ้าลวดลายดั้งเดิมเข้าคัดสรร 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ โดยมีผ้าลายสองและผ้าลายไกลได้ประเภทผลิตภัณฑ์ 3 ดาว

4.5 ผลประโยชน์การจัดตั้งเป็นกลุ่มทอผ้าคอยเต่า การมีส่วนร่วมทำให้ชาวบ้านชุมชนคอยเต่าได้ร่วมกันก่อตั้งกลุ่มทอผ้า โดยตกลงร่วมกันใช้ชื่อกลุ่มว่า กลุ่มทอผ้าคอยเต่า มีเครื่องหมายการค้าเป็นรูปคอยกับรูปเต่าพร้อมกันนี้ได้ร่วมกันคัดเลือกผู้ที่เป็นประธานกลุ่มคือ คุณอัมพร แดงโนรองประธานคือนางบุญศรี แก้วชะ สมาชิกที่เหลือเป็นกรรมการ ทั้งนี้ได้ประสานงานผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลคอยเต่าและพัฒนาอำเภอคอยเต่า

4.6 ผลประโยชน์ด้านการเงิน กลุ่มทอผ้าคอยเต่าได้มีการจัดแสดงสินค้าจากงาน OTOP CITY และงานโครงการหลวง รวมทั้งงบประมาณสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอำเภอคอยเต่า เป็นเงินจำนวนหนึ่ง ซึ่งสมาชิกของกลุ่มตกลงร่วมกันที่จะใช้เงินจำนวนนี้เป็นเงินกองทุนของกลุ่ม ถ้าสมาชิกคนไหนต้องการใช้เงินสามารถยืมจากกลุ่มได้ในจำนวนเงินไม่เกินจากการตกลงของสมาชิก และส่งคืนภายในกำหนดที่ตกลงกันได้

4.7 ผลประโยชน์ด้านการสร้างเครือข่าย กลุ่มทอผ้าคอยเต่าได้ร่วมกันสร้างเครือข่ายกับกลุ่มทอผ้าภายในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น กลุ่มทอผ้าภายในท้องถิ่น ได้แก่ กลุ่มทอผ้าบ้านหลายแก้ว กลุ่มทอผ้าบ้านน้อย กลุ่มทอผ้าบ้านแปลง 8 กลุ่มทอผ้านอกท้องถิ่น ได้แก่กลุ่มตัดเย็บบ้านศรีบัวเงิน เป็นต้น รวมทั้งการสร้างเครือข่ายกับสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นคือ โรงเรียนชุมชนบ้านคอยเต่า โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาทอผ้าให้กับนักเรียนเพื่อเป็นการสร้างพื้นฐานด้านอาชีพ ซึ่งจากการติดตามประเมินผลของนักวิจัยทราบว่า หลังจากสิ้นสุดโครงการแล้วทางโรงเรียนได้ขอให้กลุ่มทอผ้าจัดสมาชิกหมุนเวียนไปถ่ายทอดความรู้การทอผ้าให้กับนักเรียน โดยให้ค่าตอบแทนชั่วโมงละ 100 บาททั้งนี้สามารถพิจารณาในรายละเอียดของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนใน การรับผลประโยชน์ได้จาก บทที่ 4 ตอนที่ 2

ดังนั้น จากการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ สามารถสรุปได้ดังแผนภูมิ 7



แผนภูมิ 7 แสดงรูปแบบการมีส่วนร่วมของชาวบ้านชุมชนคอยเต่า  
ที่มา: ปรับปรุงจากวีระศักดิ์ เกียรติเทพ (2548: 202)

ในขั้นแรกชาวบ้านในชุมชนคอยเต่ามีส่วนร่วมในการพัฒนาภูมิปัญญาสิ่งทออย่างอ่อน (passive participation) ซึ่งเป็นการเข้าร่วมรับรู้หรือรับฟังข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาของชุมชนและวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยจากผู้วิจัยจากผู้วิจัยผ่านทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ขั้นตอนนี้รูปแบบการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ยังไม่มีการแสดงความคิดเห็นหรือสะท้อนความต้องการของตนเองให้ไปสู่กระบวนการของผู้มีอำนาจพิจารณาได้

ขั้นต่อมาชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยที่ผู้วิจัยจัดเวทีแล้วให้ชาวบ้านเสนอความคิดเห็นหรือมุมมองชาวบ้านจากประสบการณ์ และสิ่งที่ชาวบ้านได้พบเห็นมาจากการที่เคยรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมมาก่อน พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้พูดถึงสิ่งที่เป็จุดแข็งและจุดอ่อนของชุมชนและเกี่ยวกับสิ่งทอของชุมชน ซึ่งสุดท้ายผู้วิจัยจะเป็นประมวผลผลและสรุปให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาที่ชาวบ้านมีอยู่รวมทั้งเสนอแนะแนวทางในการดำเนินการ

ในระดับที่สาม เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการวางแผนของส่วนกิจกรรมที่ลงมือปฏิบัติและการแก้ปัญหา ตั้งแต่การวางแผนในการฟื้นฟูลวดลายดั้งเดิม การสืบทอดและถ่ายทอดลวดลายและการพัฒนาการผลิตสิ่งทอของชุมชนด้วยการจัดเวทีประชุม

สนทนากลุ่ม วางแผนการทำงานโดยมีการกำหนดวัน สถานที่และผู้รับผิดชอบในกิจกรรมแต่ละกิจกรรม

และในระดับต่อมาเพื่อชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนและมีผู้รับผิดชอบแต่ละกิจกรรมแล้ว ต่อไปคือขั้นตอนการลงมือปฏิบัติงานและประเมินผลซึ่งเป็นขั้นที่ชาวบ้านที่รับผิดชอบงานในขั้นของการวางแผน ได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมด้วยตนเอง และเป็นกิจกรรมที่ตรงกับความสามารถทางภูมิปัญญาและทักษะ ความชำนาญของชาวบ้านที่รับผิดชอบจึงทำให้ผลงานที่เป็นผลผลิตออกมามีความผิดพลาดน้อยมากจากการที่ชาวบ้านร่วมกันประเมินและตรวจสอบลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนคอยเต่าในรูปแบบสุดท้ายคือการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ชุมชนคอยเต่าได้มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ทั้งลักษณะของภูมิปัญญาที่มองเห็นและมองเห็นได้แก่ ได้ลดรายจ่ายดั้งเดิมจำนวน 7 ราย ได้วัตถุดิบและอุปกรณ์ได้ความรู้ ความหมายคุณค่าของผ้าทอลวดลายดั้งเดิมได้ความรู้ด้านการย้อมสีธรรมชาติ พร้อมทั้งเทคนิคการย้อมให้สีติดทน ได้ผลิตภัณฑ์และสัญลักษณ์ของกลุ่ม ได้จัดตั้งกลุ่มทอผ้า ได้ผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและได้สร้างเครือข่ายทางการตลาดและเผยแพร่ความรู้ด้านการทอผ้าสู่เยาวชนต่อไป